

אליעזר שביד

הומניזם ונאציזם

בפרספקטיבה של ההגות החרדית במלחמת העולם השנייה

הפונדמנטלית: הבנת מהותן של השקפות זרות באמונה ובאורחות חיים לפי הגיון העצמי, אפילו היא ביקורתית ונסמכת על אמונה מוצקה, צריכה לפתוח בהתייחסות אובייקטיבית אל המושא הנדון. היא מנטרלת, לו רק לשעה, את הדחייה, ובכך כבר היא מהווה צעד של הפנמה. צעד כזה הוא ממנו ובו שינוי העמדה הנפשית המקורית של המאמין התמים. התמימות נשברת ומתחיל הפיתוי. תחילה במידה זעירה ולא מודעת, אך אחריתה מי ישורנה. מי שמסרב לא רק לחידושים המסויימים לגופם, אלא לעצם הרעיון של חידוש ושינוי בהשקפה דתית מקובלת מדורות, הנחשבת לאמת מוחלטת, חייב, אפוא, לחסום על הסף את המגע האובייקטיבי עם החדש המאיים על זהותו, אף כי הוא מודע לכך - ויש להדגיש שהמנהיגות החרדית היתה מודעת לכך - שההחלטה לפסול כל דבר חדש גם היא בגדר חידוש, והיא, אכן, שינתה את היחס המסורתי לסוג של חידושים, שנתפסו כלגיטימיים בעבר. משמע שסיסמת ה"חדש אסור מן התורה" היתה הכרעה מודעת, שקולה ומעמיקה, שהעדיפה את הרע במיעוטו, כדי להתגונן מפני רעה הרת אסון. חשיבותה של הבהרה זו נעוצה בכך, שה"טאבו" שהיהדות החרדית הטילה על הלימוד והעיון בספרות ההשכלה, ביטא הבנה נכונה, אם כי חד-צדדית, הן של עצמה והן של החדש התוקף אותה. אכן ראוי לשים לב לכך, שלמרות השטחיות המכוננת נכללה בהיאטמות החרדית תשובה עניינית לאתגר ההומניזם, שחולל והנהיג את תהליך

המושג "הגות חרדית" מתייחס לכמה תנועות דתיות שונות זו מזו אבל מאוחדות מבחינת ההבחנה בינן לבין כל שאר התנועות הדתיות בעם היהודי, לרבות אלו המוגדרות כ"אורתודוקסיות", בסירובן המוחלט להשתלב בחברה ובתרבות המודרנית, באשר יסודותיה הם חילוניים ומבוססים על רעיון ריבונות האדם.

היסודות החיוביים הכלליים ביותר של האמונה ואורח החיים הדתי משותפים לתנועות החרדיות והאורתודוקסיות: הבנה "פונדמנטלית" של עיקרי "תורה מן השמים" ו"השגחה", וציות לנורמות ההלכתיות, שנקבעו על-ידי ה"אחרונים" בחינת "שלחן ערוך" ו"משנה ברורה". אמנם בדור האחרון הוסיפו התנועות החרדיות את המוסדות הסמכותיים של "דעת תורה" ו"אמונת חכמים", ועל-ידי כך הבדילו עצמן מן האורתודוקסיה הרגילה גם מבחינת היישום של היסודות המשותפים, אבל המקור לייחוד המהותי, הניכר בכל דרכי החשיבה החרדית ובסגנון אורחות חייה, הוא הבידול הכתתי מן הסביבה, שהקהילה החרדית חיה בתוכה ותלויה בה, ובידול זה חל לא רק על העולם הלא יהודי, אלא גם, ואפילו בעיקרו, על העולם היהודי שסיגל לעצמו יסודות של התרבות ה"כללית".

להבנת המשך הדין ראוי להדגיש, כי דחיית התרבות החילונית הכללית על-ידי התנועות החרדיות היתה, ועל פני השטח עדיין הנה, כוללנית, גורפת ופשטנית בכוונה תחילה. היא נמנעת לכתחילה מכל ניסיון להכיר את התופעה הנדחית כפי שהיא מבינה את עצמה,

או להבחין בתוכה מגמות שונות, שאולי אפשר להתייחס אליהן בחיוב חלקי. ההגות החרדית מצביעה על הדבר הזה, הניכר היטב מבחון בחידושו ובחריגתו המוצהרת מן הנורמות שנקבעו ונתקדשו בעבר. היא שוללת אותו "על הסף" באשר הוא חדש ושונה ממנה, ומפרשת את מהותו ומניעיו אך ורק מנקודת הראות שלה.

החרדי רואה בהומניזם, בשאיפה לחופש ולהתפתחות מתוך מיצוי עצמי - דבר יצרי ושטני המאיים על זהותו.

החילון בתרבות המערב, מראשיתו בסוף המאה השמונה עשרה. ההגות החרדית אמנם לא הגיבה על השקפת העולם ההומניסטית לפי הגיונה העצמי, אבל היא כן הגיבה על התהליך הרוחני, שחולל אותה במחאה נגד הדת המסורתית הממוסדת.

עמדת היסוד שחוללה את ההומניזם, היתה התמרדות נגד סמכותיות מוחלטת, המגבילה את הצמיחה העצמית וההכרעה בכיוון של פתיחות אל האחר והשונה, במגמה של הרחבת העצמיות, תוך חתירה אל האוניברסלי. היה בה, אפוא, חיוב המוכנות הפנימית של האדם להשתנות בהתמדה על-ידי מיצוי עצמיותו, מתוך ההכרה שהשתנות האישיות התרבותית מתוכה אינה בגידה בזהות העצמית, אלא להיפך - התפתחותה מתוך הפוטנציאל הבלתי נדלה שלה. זהו

ההומניזם כפרי עץ הדעת - תוכו נשחת ומוות בו

כך מלכתחילה. אך נשים לב שזוהי הכרעה מחושבת, והיא איננה נובעת מתוך פשטנות ורדידות, כפי שנדמה למתנגדים המתבוננים בה מבחוץ, אלא דווקא מתוך הבנה עקבית של הגיון העמדה

המערבית המודרנית. היא מסיימת בהצבעה על כך שכל הנראה ליהודים חיובי ומושך בהומניזם מצוי בתורה, מתבסס על האמונה, ומתקיים אך ורק על-ידי הציות להלכה.

אסטרטגיה פולמוסית מתוחכמת זו מאירת את התכן: המתקפה החרדית של ההומניזם לא דחתה את "מעטפתו" המוסרית המושכת, אלא את המהות הכופרת שבמקורה. אשר ל"מעטפת", ההגות החרדית לא הכחישה שהיא חיובית ונעלה כשלעצמה, בייחוד כאשר מדובר בהומניזם של ה"גויים". ככלות הכול אי אפשר היה שלא להבחין בעובדה, שהומניסטים גויים טובים ליהודים דווקא באשר הם חילוניים. אדרבא. ככל שהם פחות דתיים, קדי: פחות נוצרים, ויותר חילוניים, קרי: הומניסטים, הם יותר טובים ליהודים. אבל גם כאשר מדובר בהומניסטים היהודים המתייחסים לתביעות מוסרם כאל מצוות, ומתאמצים לקיימן הלכה למעשה, אין להכחיש את החיוב שיש בהם, והרי חיוב זה הוא שהרשים מנהיג חרדי כמו הרב קוק, והביאו לידי פריצת המסגרת החרדי בכוון הציונות וההומניזם. אלא שלדידם של ההוגים החרדים, כולל הרב קוק, מקורו האמיתי של המוסר שההומניסטים משתבחים בו הוא בתורה, ומה שההומניזם מוסיף עליו מעצמו, תוך כדי עקירתו מן התורה וביסוסו על הרצון הריבוני של האדם, פוסל אותו ממנו ובו כזיוף נוצץ, עם שהוא ממיר את המשמעות האמיתית, והפך אותה על פניה על-ידי שימת הרע לטוב והטוב לרע.

נזקק לניסוח הפרדוקסלי המיוחד של הד"ר יצחק ברויאר, שידע לעשות שימוש מיומן בפילוסופיה של קאנט: לא התכן קובע אלא הכוונה, והכוונה נגדרת על-ידי הסמכות המחייבת. מצווה שמקיימים באשר היא מצוות אלוהים בתורתו היא טובה, באשר היא מבטאת את הכנעת האדם לערך העומד מעליו, ואילו אותה עשייה כשהיא נעשית בבחירת רצונו של האדם ועל-פי שיקול דעתו, היא רעה מפני שהיא מבטאת את אינטרס הריבוניות האנושית, שהוא אנוכי במהותו. הבדל הסמכות הוא, אפוא, הבדל המשמעות, שכן הבדירה האמיתית בין הטוב לבין הרע היא זו שבין היות האדם משרת אידיאל שמעליו, לבין היותו משרת את האינטרס האנוכי של עצמו.

יסוד ההומניזם, גרעין הגיונו העצמי. הוגה הדעות החרדי שגונן על זהותו הסמכותית הנתקפת הרגיש, אפוא, היטב בעומק עצמו את המניעים הנפשיים הדוחפים אל הכוון ההומניסטי. גם בעיניו היתה בהם עצמת פיתוי אדירה, דווקא משום כך נבהל מפניהם. אין לתמוה על כך, שההוגה החרדי ראה בעמדה הרוחנית שביסוד ההומניזם: השאיפה לחופש, השאיפה להתפתחות תוך מיצוי עצמי, השתוקקות לעיצוב הזהות בכוחות היצירתיים של האישיות - דבר יצירי ושטני המאיים על הזהות החרדית לא רק מבחוץ אלא בעיקר מבפנים. ההומניזם נראה כפרי עץ הדעת שבגן העדן: "תאוה לעיניים" ו"נחמד להשכיל", אך תוכו נשחת ומוות בו.

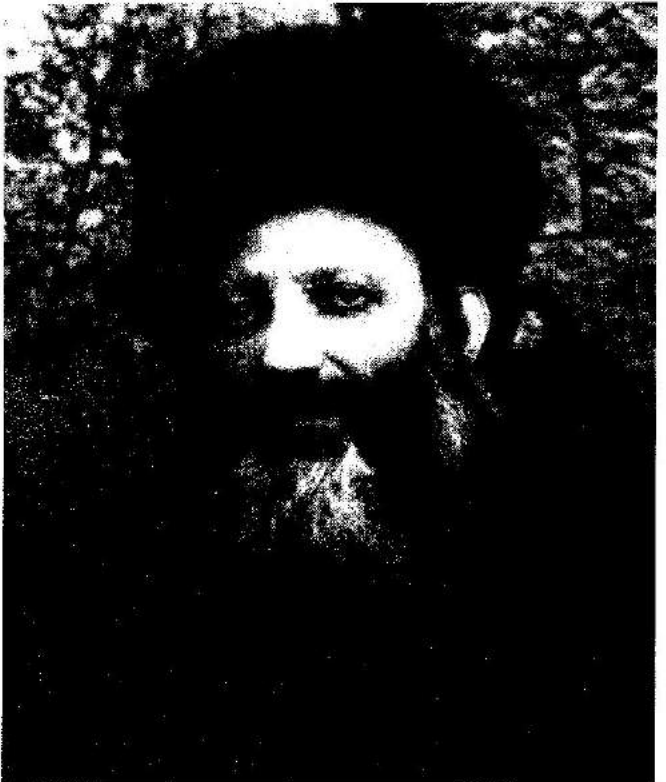
כבר מן הנאמר לעיל ברור, שהדחייה על הסף של ההומניזם הארצי, בלי לנסות להכיר אותו מתוכו, היתה רק העמדה המקדמת שלא

מצווה היא טובה באשר היא מבטאת את הכנעת האדם לערך העומד מעליו, ואילו אותה עשייה כשהיא נעשית בבחירת רצונו של האדם היא רעה, מפני שהיא מבטאת אינטרס אנוכי במהותו.

מנעה, ולא יכלה למנוע, את ההתעניינות העוקפת, המציצה מבעד לחרכים, בתרבות ההומניסטית הסובבת, במניעיה, ערכיה ודרכי חשיבתה. המנהיגות החרדית הקימה חומת גיטו גבוהה ואטומה על עדתה מפני השפעת ערכי התרבות ההומניסטית. כל תהליכי החינוך החרדי נרתמו למשימה הזאת, אבל היא עצמה הרגישה צורך כפייתי להכיר ולהבין את התרבות הנדחית שהיא תלויה בה. מייגננה בפני סביבה מוכרחה להיות אקטיבית ולא רק פסיבית, ומיגננה אקטיבית צריכה להכיר את האויב. זוהי דילמה. כי, כאמור, הכרת האויב עלולה להביא לידי הפנמה.

ההומניזם האמיתי מצוי דווקא בתורה

בדיעבד, אכן אפשר לקבוע כי גם בתנועות החרדיות נוצרו בהמשך הדרך איים של הפנמת מסרים הומניסטיים בכלים ההגותיים המסודרתיים, המזכירים במדה רבה את תהליכי ההפנמה של האורתודוקסיה המודרנית. שתי הדוגמאות המאלפות ביותר התפתחו ביהדות הליטאית: "תנועת המוסר" מזה, והלמדנות ההלכתית הבריסקאית מזה. גם ההשקפות הציוניות-דתיות של הרב ריינס ושל הרב קוק ואחר כך של סולובייצ'יק, התפתחו מתוך תהליך הפנמה מסוג זה, שבא להוכיח שהומניזם אמיתי, להבדיל מן ההומניזם המדומה שצמח מתוך מרד נגד האמונה וההלכה, נמצא דווקא בתורה. אולם אפילו בהתפתחויות הנועזות הללו ניכרת האסטרטגיה המתוחכמת, המאפשרת את ההפנמה המודעת של מסרים הומניסטיים תוך כדי פסילתם הטוטאלית בתור שכאלה, בבחינת זיופים נוצצים של המטבע האמיתי המקורי. הוגי הדעות החשובים ביותר והמתוחכמים ביותר של היהדות החרדית, שיצרו את משנותיהם בין שתי מלחמות העולם ובתוך שנות מלחמת העולם השנייה: הד"ר יצחק ברויאר, הרב יהודה אשלג, הרב אליהו דסלר, הרב קלונימוס קעלמיש שפירא (האדמו"ר מפיאסצ'ענא), היו כולם (פרט לברויאר בעל תאר הדוקטור) אוטודידקטים, שרכשו להם בשיטות של בית המדרש מידות מסוימות של השכלה פילוסופית כללית, והם שגיבשו את האסטרטגיה החרדית הנאורה, שניסתה לגייס את ההומניזם עצמו למלחמה נגדו, בדרך של למידה מתפלמסת. למידה זו פותחת בזיהוי תשתית הכפירה שבהומניזם המערבי, עוברת לחשיפת נקודות התורפה בהשקפת העולם ההומניסטית, ונעזרת לשם כך בביקורת העצמית הטיפוסית של ההומניזם, שגברה מאוד לנוכח המשברים המוסריים בחברה

הרב קוק: ההומניזם כזיוף נוצץ.

יתרחש המהפך המגלה את פניו האמיתיים של ההומניזם מבעד למסווה הכוזב.

הנאציזם והקומוניזם - תאומי סיאם שהגיוחו מרחם החילונית

בנקודה זו אנו מגיעים להסבר מהותן של התנועות הגדולות שגילו, לדעת הוגי הדעות החרדים, את פרצופו האמיתי של ההומניזם: הקומוניזם הלניניסטי-סטליניסטי והנאציזם. שתיהן באו, לדעת הוגי הדעות החרדים, הישר מן ההומניזם, ושתיהן גילו את פרצופן האמיתי במלחמת החורמה שהן מנהלות נגד העם היהודי ונגד היהדות. נדגיש אפוא שההגות החרדית סרבה לקבל את ההבחנה בין שתי התנועות הללו, למרות שהקומוניזם הצליח להפיל בשחיתותו יהודים רבים. אדרבא, עובדה זו היא שמגלה את הקשר הרצוף בין ההומניזם לעריצות אלילית טוטליטרית, והיא המחמירה ביותר את סכנת הזן השמאלני שלה.

היתה זו, כמובן, הערכה מנוגדת בתכלית להשקפת עולמם של רוב המזדהים עם התנועות ההומניסטיות בזמן מלחמת העולם השנייה, אלה שראו בה מלחמת "בני אור" ב"בני חושך", שהיא מלחמת ההומניזם והדמוקרטיה בעריצות הטוטליטרית האנטי-הומניסטית. כיוון שברית המועצות התייצבה לבסוף לימין כוחות ה"ברית" נגד גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית, נעלמה מעיניהם של רוב ההומניסטים הקירבה המהותית בין שני הסוגים הללו של רשע טוטליטרי, והם ניסו לתרץ את הטוטליטריות הקומוניסטית בדרכי הדיאלקטיקה. הוגי הדעות החרדיים לא נפלו בפח הדיאלקטיקה המרכסיסטית. בעיניהם היו הקומוניזם, הנאציזם והפאשיזם תופעה אחת בעינה.

הם התייחסו בביטול גם לדעה, שהמלחמה בין "בנות הברית" לבין כוחות "הציר" היא מלחמת "בני אור" ב"בני חושך". מתוך עקביות נחרצת לשיטתם הם ראו את המלחמה כ"מלחמת גוג ומגוג", כלומר, מלחמה בין דרגות שונות של התגלות אותו סוג של רוע זדוני,

כשבאים להסיק את המסקנות הנורמטיביות המתחייבות מעמדה זו מבחינת היחס להומניסטים ולתנועות הומניסטיות, נדרשת, כמובן, ההבחנה בין האידיאולוגיה לבין האנשים המאמינים בה, וממנה יכלו להתפתח שתי גישות סותרות, על בסיסה של האידיאולוגיה החרדית הכללית. הגישה הקיצונית, שנציגה המובהקים הם חסידי סאטמר, היא דימונולוגית מיסודת. היא מזהה מלכתחילה את האידיאולוגיה עם האנשים, ואת האנשים עם האידיאולוגיה. כל מי שמחזיק באידיאולוגיה הנכונה ומשתייך לחבורה הנכונה קדוש ייאמר לו, וכל מי שמחזיק באידיאולוגיה הטועה ומשתייך לחבורה הפסולה, הוא טמא ונשחת ומצווה להחרמו ולרדוף אותו. אולם יש להדגיש, שהתנועות החרדיות הגדולות לא נתפסו לקיצוניות זו, ובוודאי לא נתפסו לה הוגי הדעות

מלחה"ע נערכה בין ההומניזם, שהיה לעבודה זרה, לבין היהדות המיוצגת ע"י החרדים, ואין תימה שהם הותקפו יותר מכל חלק אחר בעם היהודי.

של החרדיות הנאורה, שנזכרו לעיל. אדרבא, הם עמדו על עיקר ההבחנה בין האידיאולוגיה לבין האנשים, והם חתרו להבין מדוע נפתו אנשים טובים ויהודים טובים רבים כל כך לאידיאולוגיות הללו.

הדימוניות יוחסה אפוא לאידיאולוגיה ולמקורותיה, לתנועות הממוסדות ולאידאולוגים המנהיגים אותן. בדרך זו זיהו אותה כאסטרטגיה זייפנית, שהצליחה להפיל בשחיתותה אנשים טובים שאינם מבינים את טעותם ונפתים לתדמית החיובית של השקפת עולם המצדיקה גם את דחפי יצרם, ומהפכת בהם בהדרגה את הטוב לרע. משמע שהמאבק צריך להיות על נפשם של ההומניסטים התמימים כדי להחזירם לדרכה של תורה. אבל ברור שאם לא יחזרו בתשובה בעוד מועד, יגיע השלב שבו תצליח האידיאולוגיה הנשחתת לעצב את אישיותם של כל הנפתים להוויק בה, ואז

Hitler

RENDEZVOUS

Stalin

שריפת בית כנסת בליל הבדולח:
 על פי התפיסה החרדית, המלחמה והשוואה הצדיקו
 את גישת האורתודוקסיה בויכוח עם התנועות
 ההומניסטיות.

הגלוי והמסתתר. הישועה האמיתית לא תבוא לא מאלה ולא מאלה, אלא מהתערבות ניסית גואלת שתבוא לבסוף מצד היושב בשמים. המלחמה תהרוס כליל את שלטון הרשע האנושי, המכלה למעשה את עצמו ואז תתגלה מלכות שמים המשיחית. ראוי להזכיר בהקשר זה את העובדה שהתנועות ההומניסטיות, ובכללן את התנועות המרכזיסטיות, התקשו להסביר את התפרצות הרשע ההיטלריסטי לשיטתן. שום דיאלקטיקה לא יכלה לתרץ את הרשעות הנאצית האי-רציונלית, הסותרת את ההומניזם מעגינתו באמונה שהאדם הוא רציונלי, טוב מיסודו ומסוגל להתגבר על הרוע שבו בכוחות טבעו. בנקודה זו יכלה, אפוא, ההגות החרדית לחגוג את ניצחונה, שנראה בשנות המלחמה חד-משמעי כל כך: הנאציזם והקומוניזם, שההומניסטים הצרופים הגדירם כתנועות אנטי-הומניסטיות, היו מבחינתה תאומי סיאם שהגיהו מרחם ההומניזם כדי לחשוף את פרצופו הנסתר: הוא אינו אלא אותה העבודה הזרה הנוראה והמשיחית ביותר שהיתה מעולם: האלהת האדם את עצמו. ההומניזם ראה את האדם כתכלית הבריאה. הוא היה בעיניו "אמת המידה של הכל". פרוש הדבר, שהוא חתר מלכתחילה להושיב את האדם על כסא האלוהים, והנה זוהי מהות הגילויים של הטוטליטריות בשני גילוייה המודרניים. אל נתמה, אפוא, שהתשוקה השטנית לריבונות אנושית התגשמה על ידי דיכוי האנושות ועל-ידי מחיקת האנושי שבאדם, שנברא בצלם בוראו ונועד לעבודתו. סוף סוף על מי יכול בשר ודם לשפוך את שלטונו, לאחר שהכחיש את האנושי שבו על-ידי יומרתו לשלוט? גם אל נתמה שבדרך אל השלטון, רואה האדם המתיימר להיות אלוהים בעם היהודי וביהדות האמיתית את אויבו הראשיים. תורת היהדות היא השומרת על צלם האלוהים באדם לבל יישחת, והעם היהודי הוא היודע ועד למלכות אלוהים בעולם. מלחמת העולם נערכה, אפוא, בין ההומניזם, שהיה לעבודה זרה וגלויה, ובין היהדות המיוצגת על-ידי התנועות החרדיות, ואין תימה שהן הנתקפות יותר מכל חלק אחר בעם היהודי. הן שנבחרו לקדש את השם במלחמת "גוג ומגוג" שעל סף הגאולה האחרונה.

בין כה וכה ברור כי הוגי הדעות החרדים לא הופתעו מהופעת הנאציזם ומהכרזת המלחמה הגורפת של היטלר נגד העם היהודי ונגד היהדות. אדרבא, זו היתה לדעתם ההוכחה האכזרית לצדקתם.

זהו מכל מקום המקור להלך הרוח התוקפני של התנועות החרדיות עד היום. הוא מתגלה הן בתנועת החזרה בתשובה, והן בהתייחסות המבזה כלפי החילוניות כתופעה של כוחניות ייצרית, נהנתנות הומרנית וריקנות ערכית. גם באופן זה החילוניות מאיימת על הזהות החרדית, ובדיעבד היא ממשיכה להטיל עליה אימה דימונית, אבל שוב, לא כאיום רחני אלא כפיתוי ייצרי, והדבר מקל על המגננה, אולי גם על המעורבות בתהליכים הפוליטיים והכלכליים לשם השגת המשאבים החומריים הנחוצים לצרכה.

ולמרות הכל,

העתיד טמון ברציונליזם

הקבוצתית; הדת גם מספקת קוד מוסרי הקובע את הטוב והרע, המותר והאסור ביחסים בין בני אדם. גל נטישת הרציונליות בישראל של סוף המאה העשרים – שבצד מאפיינים ייחודיים מהווה חלק מתופעה כלל עולמית – מעיד על כך שתפיסת העולם הרציונלית, המדעית וההומניסטית, כפי שהיא מוכרת לציבור הרחב בימינו, אינה מצליחה לתת מענה ראוי לצורכיהם הרגשיים והנפשיים של בני אדם רבים.

התקווה ושברונה

Rם נמקד מבטנו בתקופה ההיסטורית בה התפשטו ערכים הומניסטיים ורציונליים לקבוצות חברתיות רחבות בעולם המערבי נראה, כי המעמד הבינוני ואף חלק ממעמד הפועלים באירופה של סוף המאה הקודמת, ראה בהישגי השכל האנושי בתחומי הפיזיקה, הביולוגיה, ההיסטוריה, מחקר המקרא ועוד, אמצעים להבנת מסתרי קיום העולם והאדם; לידע החדש היתה, אפוא, משמעות קיומית של ביטוי הפוטנציאל האנושי, של מימוש "מותר האדם" כיצור סקרן ובעל תבונה. לכן התווספו שאיפות מוסריות הומניסטיות. האחת היתה ליצור שפע כלכלי, באמצעות הטכנולוגיה, ולחלקו בצורה שוויונית יותר בין בני האדם – כך יבוטלו המחסור והרעב שליוו את רוב המין האנושי מראשית קיומו. שאיפה מוסרית נוספת, מרחיקת לכת יותר היתה, להפיץ את החשיבה ההגיונית ולנטרל באמצעותה את יצריו האפלים של האדם, וכך להשתמש בידע שצברו מדעי החברה וההיסטוריה אודות נפש האדם לאותה מטרה – צמצום הדיכוי, ההשפלה והמלחמות בין עמים.

האירועים הטראגיים של המאה העשרים הפריכו רבות מהתקוות שנמנו לעיל – בשתי מלחמות העולם באה לידי ביטוי אכזריות נוראה; בשואה נעשה שימוש בטכנולוגיה לא לשם שיפור חיי אדם אלא לשם רצח

ירקות מבית היוצר של המחזירים בתשובה. יש להיאבק גם בתופעות אי רציונליות שאינן קשורות לדת ממוסדת, אלא מביעות פשיטת רגל של ערך הספקנות, כתופעות ה"ניו אייג'" למיניהן.

אך טועים החושבים שבכך מתמצה מלאכתנו. תופעות החזרה בתשובה, אימוץ השקפות אי רציונליות והתגברות השימוש במאגיה למיניה – מקמיעות ועד קריסטלים – אינן נובעות רק מבורות, כלומר ממחסור בהשכלה מדעית. זניחת הרציונליות נובעת אצל רבים מבעיה שבעיקרה היא רגשית ונפשית ולא שכלית. נוטשי הרציונליות למיניהם מחפשים משמעות ו"תכלית" לקיום העולם ולקיומם האישי; הם תרים אתר אמת חובקת כל, שתקשר אותם עם הנצח ותצמצם את הפחדים שמעוררות הן הספקנות והן ההכרה בקטנותו וסופיותו של האדם. "סתורי הדעת" הם גם סתורי רגש,

נוטשי הרציונליות תרים אחר אמת חובקת כל, שתקשר אותם עם הנצח ותצמצם את הפחדים שמעוררת הספקנות.

והם מוצאים בדת הממוסדת ובהשקפות ה"ניו אייג'" שילוב נכסף: מעט מידע המזין את השכל, והרבה סיפוק לנפש. הדת מצליחה לספק כל זאת באמצעות קישורן של תובנות שונות אודות העולם ואודות האדם לעשייה ריטואלית של הפרט, הפועלת לטובה, כביכול, עליו ועל סביבתו. לימוד תורה וקיום מצוות מסוימות, למשל, מוצגים כדרך לקרב את הגאולה המשיחית ולטהר את הגוף והנפש; הדת העממית מספקת קמיעות, שהן עזר כנגד המצוות, ותפקידן להטות כוחות עליונים לפעול ביתר שאת לטובת המחזיק בהם; תעשיית ההחזרה בתשובה מספקת לפרט מנהיגים רוחניים הפוטרם אותו מהתלבטויות, באמצעות נכונות לנהל את חייו, והם פועלים לחיזוק תחושת השייכות

דפנה מוסקוביץ'

מ

אמצייהם הנחושים של חוגים אורתודוקסיים שונים להפוך את מדינת ישראל לתאומתה של איראן החומיניסטית הצליחו סוף סוף לעורר תגובת נגד ניכרת. תגובה זו מתבטאת, בין השאר, בפעילות של הפצת דעת במוסדות חינוך פורמליים ובלתי פורמליים ובהוצאת כתבי עת שמטרתם לחזק את ההומניזם והרציונליות בחברה. גם קבוצות חוקרים ומרצים נרתמו לאחרונה למאמץ.

מגמה זו, שכתב העת "יהדות חפשית" וה"מכללה ליהדות פלורליסטית" היו הסנוניות שבישרו אותה, מתאפיינת בהנחה בסיסית: שימור האופי המודרני של המדינה ברוח חזונו של אבות הציונות, תלוי בראש ובראשונה בפניה אל השכל. פנייה כזו תבוא לידי ביטוי בהוכחת ההכרחיות של חינוך מדעי וטכנולוגי לעתידה הכלכלי והביטחוני של המדינה; בהדגשת ההוגנות שבמשטר דמוקרטי, המעניק ייצוג ולגיטימציה לקבוצות שונות; בהפרכת מרכיבים שונים בתעמולה האורתודוקסית, כאמונה הכוזבת באויריות הרעיונית של עם ישראל לאורך התקופות שלפני האמנסיפציה; בהוכחת נלעגותו של הרובד המאגי בתרבות היהודית, שלאחרונה היתה לו עדנה והוא מנוצל באופן חסר תקדים לצרכים פוליטיים.

נוטשי הרציונליות

לדעתי, כל אלה הן דרכים נכונות וחשובות, כהגדרתם הקולעת של עורכי כתב העת "אפיקורוס": "תהליך החזרה בתשובה של אלפי 'סתורי דעת' מתרחש בעקבות החשפות לשטף של תכנים ומסרים, חורמים בהרצאות, קלטות, סמינרים וכו'". לשטף זה יש אכן לתת תשובה, בדמות הפצת מידע מדעי ופילוסופי; יש אכן לסתור באמצעות הסברים מוצקים ואמינים את הבליל של "הוכחות" אודות קיום האל, והפקת "לקחים" היסטוריים מפוקפקים ושאר

דפנה מוסקוביץ' הינה דוקטורנטית למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית.

הפרסומות נודפת חומרות גסה ודוחה.

מזון רוחני" שוטף מוח זה הוא אחד מכלי הנשק היעילים ביותר של התעמולה הדתית הקנאית. לדבריה, הבידור

הטלוויזיוני הזול הוא כל מה שהתרבות המודרנית מסוגלת להציע, ושומר נפשו ירחק ממנה.

ישראלים רבים רואים, אפוא, בערכים הומניסטיים ובחשיבה רציונלית מושגים המאפיינים חברה בה שולטים בדידות וניכור, הסתגרות של קבוצות חזקות בתוך עצמן, ריצה מטורפת אחר כסף ותרבות

כ"אמיתות נצחיות".

גם עיצובה של האקדמיה בישראל תרמה לניכור של חלקים חשובים מן הציבור מהישגי המדע והרציונליות. המרצים והחוקרים הסתפקו בתפקיד של צוברי ידע, ולא עמסו על כתפיהם את המשימה להנהיג את החברה. סיבה אחת לכך היתה תחושת החולשה מול הכוחנות של מנהיגים פוליטיים מדור המייסדים, שרצו לרוב "אינטלקטואלים של חצר"; סיבה שניה קשורה לכללי המחקר והקידום הנוקשים, שהכתיבו התמקדות בתיאור וניתוח של המציאות, ולא נתנו קרדיט אקדמי על תכניות להתערבות במציאות ולשינוייה. לכך

ישראלים רבים רואים בערכים הומניסטיים ובחשיבה רציונלית מושגים המאפיינים חברה של בדידות וניכור.

המונים גסה חולה. לישראלים אלה אין מגע עם תיאטרון, ספרות, מוסיקה וקולנוע ברמה גבוהה; אין להם מושג על הישגי מדעי הרוח והחברה; חלקם סובלים עדין מפירות הבאזשים של תהליך הקליטה של הוריהם במדינת ישראל, ואולי גם חיים בקונפליקט עם גל העלייה הגדול האחרון, שאף הוא נתקל בקשיי התערות. מיליוני ישראלים חיים חיי מצוקה חומרית ורואים בעיניים כלות את העושר מנקר העיניים, המכבב באמצעי התקשורת. מנגנוני מדינת הרווחה, כשירותי בריאות שיווניים יחסית ומערכת חינוך אחידה פחות או יותר, קורסים לנגד עיניהם. הצטרפות חלק מהם לקבוצות דתיות קנאיות המציעות סעד, חסד ושייכות קולקטיבית היא, אפוא, מובנת.

היעדים הניצבים עתה בפני ישראלים השואפים לשמור על ערכי הרציונליות וההומניזם שאפיינו את החברה הישראלית עד השנים האחרונות, הם מתן מענה לצרכי הקיומיים של הציבור במספר מישורים: חידוש הסולידאריות החברתית באמצעות הבטחת חינוך, בריאות ותנאים סוציאליים לכל; שיקום האמון בתרבות המודרנית על ידי הפיכת האליטה האקדמית לקבוצה מנהיגה בחברה, המצויה בקשר רצוף עם ציבור רחב; ניצולם של אמצעי התקשורת ההמוניים להחדרת תרבות במיטבה לכל בית, וסילוקה של תת התרבות הפונה למכנה המשותף הנמוך ביותר, והמשרתת את האינטרסים של בעלי ההון המפרסמים בה. האמון ברציונליות ובערכים הומניסטיים בנוי על ספקנות כגישה בסיסית לחיים; הפצת הספקנות והיכולת לחיות עם אמיתות מורכבות, תתאפשר בחברה שבה יחושו קבוצות רחבות בטחון קיומי ושייכות, ובמצב בו תהיה לרוב האזרחים גישה למיטב הישגי המדע, המעניקים הבנה של העולם הפיזי והחברתי ותקווה לעתיד טוב. בלעדי כל אלה נתון עתידנו בידי האיאתולות האורתודוכסיים.

חברו נורמות ההישגיות האישית והאגואיזם, שחדרו לציבור החוקרים מקבוצות חברתיות אחרות, ובלמו התגייסות למען החברה מחוץ לכותלי האוניברסיטה. כך נפסק תהליך שהחל על ידי אוטודידקטים כמעצבי החינוך הקיבוצי, בו נעשה מאמץ לתרגם הגות של ענקים כפרויד, אריקסון והוגים סוציאליסטיים, לכללים מעשיים שיעצבו צורת חיים.

הקנאות הדתית כתחליף לחשיבה הרציונלית

לחידת האינדיבידואליזם וההישגיות בכל מחיר, שהשתרשו בקרב אליטת הידע הישראלית היו תוצאות חמורות נוספות. כוחות אינטלקטואליים ברחו מהוראה במערכת החינוך המיוזעת אל האוניברסיטאות הממוזגות ואל שנות השבתון במכני המחקר עוטי המדשאות בחו"ל. האליטה הדתית, לעומת זאת, המשיכה לראות במגע רצוף עם הציבור שליחות ראשונה במעלה, ורבים כריזמטיים ותלמידי ישיבות מוכשרים איישו את מוסדות החינוך במגזר הדתי והחרדי. הם, בניגוד לאקדמאים החילוניים, הבינו יפה את תפקידם כמעצבי השקפת עולם לציבור רחב.

גורם שפגע בעשירי האחרון פגיעה חמורה בהערכת הציבור לערכים ליברליים, היתה צמיחת תרבות הביבים של הבידור הטלוויזיוני. תכניות הדברת הירודות, אופרות הסבון העוסקות באינטריגות כספיות ומיניות, משחקי מזל והימורים – כל אלה חדרו לתוך כל בית בישראל; הפרסומת המסחרית בטלוויזיה גרמה הרס לערכים הומניסטיים – נשים מוצגות בפרסומות כאובייקטים מיניים בלבד, ומן

סיטוני; השפע הכלכלי לא התפשט לכל העולם ונותרו בו מיליארדים של עניים; הערכים ההומניסטיים שעמדו ביסוד הדמוקרטיה קרסו בין שתי מלחמות העולם ועל חורבותיהם קמו משטרי עריצות; הידע אודות נפש האדם ואודות מבנה החברה אינו מונע חוליים חברתיים כפשיעה נגד רכוש, זנות אכזרית, התמכרות לסמים ולאכזריות. התחום היחיד בו אין עוררין על הישגי המדע, ואף הקנאים שבמתנגדי המודרנה אינם יכולים לו, הוא יישומו לטכנולוגיה – זו מעניקה לנו את הישגי הרפואה, המחשוב ועוד.

אנו חיים אפוא בתקופה בה יש עוררין על התועלת שבחשיבה מדעית ובערכים הומניסטיים לשיפור חיי האדם בכל תחום מלבד זה החומרי; השקפות אי רציונליות, והדת בראשן, ששות למלא את האקום, ולהכריז שרציונליות והומניזם הם בורות נשברים.

הציונות החילונית זכתה לבכורה בשוב העברי מאז שנות העשרים, ועיצבה את אופייה של מדינת ישראל משום שבצד ערכיה המודרניים סיפקה צרכים רגשיים וקיומיים חשובים – הקולקטיביזם של החברה היישובית ואחר כך הישראלית, נתן מענה לצורך בשייכות קבוצתית; הבניה של חברה חדשה ענתה על הצורך של הפרט לתרום למפעל שיתקיים הרבה מעבר לחייו הפרטיים; הוצאתם של יהודים מחיי השפלה, דיכוי ועוני נראתה כמטרה מוסרית מאין כמותה, וכדי לבנות תשתית לקליטת מיליונים היה צורך להשתמש במיטב הישגי המדע בכל התחומים: מהנדסת מים ועד לארכיטקטורה, מאגרונומיה ועד לפסיכולוגיה, לה נדרשו המורים והמחנכים שבנו מערכת חינוכית יש מאין. בתהליך זה ניסו חוגים מהפכניים בחברה היישובית, כמו חברי קיבוצים, לגזור עקרונות של חינוך ילדים, למשל, מן המחקר וההגות הפסיכולוגיים, כלומר להפיק מהישגי מדע נפש האדם מדרך מעשי.

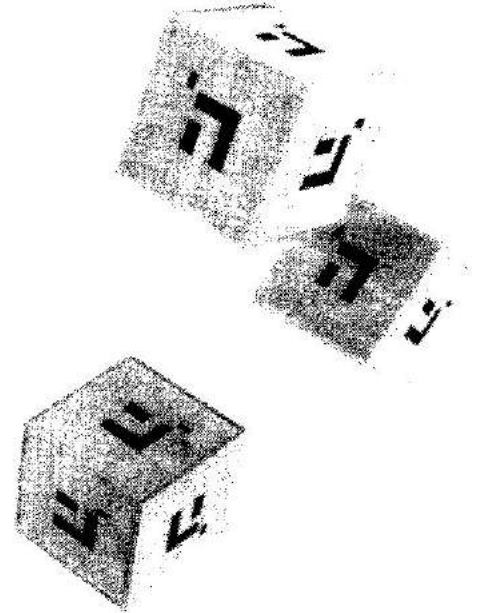
מהם הגורמים לירידת קרנם של הרציונליות וההומניזם בחברה הישראלית? גורם אחד אינו ייחודי – זהו אבדן התקווה שערכים מודרניים אלה יקדמו את החברה לעתיד טוב יותר. אובדן זה התרחש בעקבות תהליכי התפרקות הסולידאריות החברתית, שהחלו כבר בתום שנות השישים עם נטישת ערכי הצניעות והחסכנות על ידי האליטות ואימוץ החומרנות והנהנתנות האישית; זו הביאה, בתהליך ארוך ופתלתול, את אלה שכשלו במירוץ אחר הישגים כלכליים, למצוא ניחומים במוסדות ש"ס.

תופעות של שחיתות פוליטית, של קיטוב ערתי ושל פשע הולך וגדל הביאו לאכזבה מכך, שבישראל לא צמחה חברה מופת (ואולי היא אלה תקוות מוגזמות מלכתחילה, שסכנה בצידן); במקום זאת החלו חוגים מסוימים לחפש מזור רוחני במה שמוצג

האמורפיות של האמונה

והכרה בה רק כדת.

יש לזכור שהתנועה הרפורמית נוסדה בגרמניה במאה הקודמת, והאידיאולוגיה שאפיינה את מייסדיה תאמה להפליא את תפישתה של התיאולוגיה הנוצרית הפרוטסטנטית את היהדות. האבות המייסדים של הרפורמה התקרבו מאד להלכי רוח נוצריים גם בכך, שהם כפרו בסמכותה של ההלכה ובמרכזיותה באתוס היהודי. הדת החליפית שהציעו - דת העומדת על מורשת תרבותית, מסורת, 'רוח היהדות', ואף על ערכים כגון הומניזם ומודרנה - אינה ניתנת לניתוק מן הדאיזם הפוזיטיביסטי של אוגוסט קונט ומן ה'תיאולוגיה של החויה' ששררה בזרמים פרוטסטנטיים בגרמניה של אותה תקופה. מחשבתם של הוגים יהודיים נוספים שצמחו בסביבה רעיונית זו, ושלא השתייכו לתנועה הרפורמית, כגון הרמן כהן, בובר ורוזנצווייג, עומדת אף היא בסימן ויתור חלקי או מלא על ההלכה, ובסימן הניסיון להעמיד את היהדות על מאפיינים בלתי קשיחים בעליל כגון 'ערכי היהדות', 'רוח היהדות' ו'המוסר היהודי'. וראה זה פלא: אצל מרביתם של הוגים אלו קיים דמיון מפליא בין 'רוח היהדות' לבין ערכים נוצריים מרכזיים. כך למשל תופסת האהבה הפאולינית-יוחנינית מקום מרכזי בהגותו של רוזנצווייג. מהלך זה הוא במידה רבה תוצאה של הביקורת שחזרה והופיעה אצל הוגים נוצריים מפאולוס ועד היגל, כי היהדות היא דת של חוק יבש, נטולת כל נשמה יתרה של חסד, רחמים ואהבה.

חגי דגן

**היחס אל דת ההלכה הוא כאל
מין מזווה שניתן לטול ממנו על פי
התיאבון והחשק.**

שימור היהדות תוך ויתור על ההלכה

גם הרפורמה קמה לחיים במידה רבה מתוך אוירה זו, ונפנפה מלכתחילה בדגל של התנערות מן ההלכה. אלא שכל הפרדה בין 'דתיות יהודית' לבין מעמד ההלכה כאוסף כללים מכוננים הנתפסים כ'תורה למשה בסיני', נדונה להיות הפרדה מלאכותית. זאת משום שהפרדה כזו לא היתה קיימת בתודעה מזה אלפי שנה, ומשום שכמעט כל הטקסטים מדברים נגדה, וכמותם גם האופן בו ארוגים הטקסטים בחיים היהודיים כפי שנחיו במשך דורות. ההלכה ארוגה בכל אלה שתי וערב בלתי הפרד עוד. לכן ניסיונם של זרמים כגון הרפורמים והקונסרבטיבים, לשמר את היהדות כסוג של דתיות,

לאחרונה תזינו בכמה סערות ציבוריות שנתחוללו בעקבות נסיונותיהם של היהודים הרפורמים והקונסרבטיבים לזכות בשוויון זכויות בכל הקשור לשירותי דת, ולהביא להפקעת ההגמוניה האורתודוקסית בתחום הדת. סערות אלה דחקו מתשומת הלב שתי התרחשויות משמעותיות שארעו לאחרונה בתנועה הרפורמית: האחת - התחוללה בארץ סביב רב רפורמי שהשיא שתי נשים, והשניה - בארה"ב, בה חל שינוי-עומק בתפישתה של התנועה לגבי הציונות: הועידה השנתית של הרבנים הרפורמים קיבלה החלטה, המכירה במרכזיותה ו'מעמדה ההיסטורי' של מדינת ישראל בזמן הזה, והשמה דגש על העליה. ההתרחשות הראשונה אינה אלא המשך ישיר של מגמה ישנה, הווה אומר ויתור על ההלכה כקודקס מחייב, ואילו ההתרחשות השניה סותרת בברור את הקו שאפיין את הרפורמה מתחילת דרכה, דהיינו, שלילת היהדות כלאום

“היהדות החדשה” של פאולוס ושל הרפורמים והקונסרבטיביים

המגמה של שתי התנועות גם יחד דומה להפליא למגמה המאפיינת את מפעלו של פאולוס; לוותר על ההלכה, אך להוסיף ולהחזיק בתורה, תוך שמירה על ‘המוסר’. לא לגמרי ברור מהו אותו ‘מוסר’ אצל פאולוס. ברור שהוא מבקש לשמור על חלק מעשרת הדברות, אך לא בתורת מצוות, אלא בתורת מעין מוסר מובן מאליה, הכלול כבר ממילא ב’ואהבת לרעך כמוך’. במובן זה ניתן היה אולי לומר, שפאולוס מאמץ את המצוות ה’מוסריות’ ומוותר על המצוות הפולחניות, אבל לא יהיה זה מדויק, שכן גם במצוות ה’מוסריות’ הוא עושה סלקציה, וממילא הוא מעמיד אותן באור פרשני חדש לחלוטין. מלבד ‘ואהבת’ לא זקוק הנוצרי למעשה לשאר ציוויים שבתורה. פאולוס חוזר ואומר עד לזרא, שלו היה עלינו להמשיך לקיים את מצוות התורה, היו ידידתו של ישו ומותו על הצלב לחינם. רק שלוש צוויה ישו במותו ובקורבנו: “...האמונה והתקווה והאהבה, והגדולה בהן היא האהבה.” (האיגרת הראשונה אל הקורינתים, יג, 14). עם זאת, פאולוס אינו מוותר לחלוטין על התורה, למרות שאינו זקוק מתוכה אלא ל’ואהבת’, או למה שנאמר על אברהם, ש’האמין ויחשב לו לצדקה’.

מבחינה זו ניתן לראות בבשורתו ניסיון ליצור סוג חדש של יהדות: יהדות ללא הלכה, יהדות של ‘מוסר’ (הטרונומי? אוטונומי? הטרונומי ועם זאת אמורפי? לא לגמרי ברור) ושל אהבה. אם נתעלם מאלמנט מותו של ישו, ממושגי הצלב, הקורבן והחטא המפעמים באיגרותיו של פאולוס, הרי ש’יהדות’ חדשה זו שלו אינה כה רחוקה מן היהדות הרפורמית או הקונסרבטיבית, העומדת על המוטיבציה לשמר את הדתיות, את המסורת ואת ה’מוסר’ היהודי, תוך ויתור עקרוני על ההלכה, או לכל הפחות על מרכזיותה. לשון אחר: הניסיון הרפורמי, או זה הקונסרבטיבי שנשתלשל מתוכו על דרך הריאקציה, הוא

**חז"ל התאימו את היהדות לצרכי זמנם
וזה בדיוק מה שעושים גם זרמים אלה.
אבל חז"ל לא נטלו ממנה אות אחת.
הרפורמים, לעומתם, שינו את נוסחי התפילה.**

ניסיון ליצור יהדות כמו שזו לא היתה מעולם, מלבד אצל פאולוס ואצל ממשיכיו, כלומר מלבד בנצרות. הצלחתם של שני הזרמים בחוגים נרחבים ביותר, בעיקר ביהדות ארה"ב, אינה מפתיעה מבחינה זו. גם לפאולוס היתה הצלחה שהוא עצמו אולי לא חלם עליה, בעיקר לאחר מותו. היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית אמנם משוחררת יותר מן הנצרות ממושגי הקורבן והחטא, מה שמעמיד אותה באור בריא מעט יותר, אבל כדתיות יהודית ללא הלכה, היא נותרת יצור מלאכותי למדי.

אחת התובנות המפעמת את המהלך הרפורמי, היא הדתיות האוניברסלית המשותפת לבני כל הדתות המונותאיסטיות. עם זאת, הרפורמים והקונסרבטיבים אינם טוענים לדת אוניברסלית משותפת; הם מדברים על יהדות ללא הלכה. אלא שאף אם לכל הדתות מצע פנומנאלי משותף, הן נבדלות זו מזו באופן הביטוי, הממוסד, של מצע זה, ואופן ביטוי זה ביהדות הוא בראש ובראשונה ההלכה והיחס אליה. לשון אחר: ניתן אולי לדבר על דתיות - במובן הכלל אנושי - ללא הלכה, אבל לא ניתן לדבר על יהדות ללא הלכה. נמצא שהטיעון בדבר הדתיות אינו מסייע אף לניסיון להפריד את היהדות מן ההלכה.

אוניברסליזם מול אתה בחרתנו

הבחנה זו מאפשרת לחדד בעיתיות מסוימת, הנעוצה בתפישת הדתיות של הרפורמים והקונסרבטיבים: אצל שני הזרמים, אם כי

תוך ויתור על ההלכה (ויתור מבוקר של הרפורמים, וחלקי של הקונסרבטיבים) הוא בעייתי למדי. הרפורמה ראתה בהלכה קהקס הסותר, לפחות בחלקו, את התרבות המערבית המודרנית. זו מגלמת מבחינתם עקרונות של צדק אוניברסלי והומניזם. עקרונות אלו הוו עבורם מימוש של ‘החזון המשיחי’ כבר עתה. מכאן נתייבה להם דחייה מוחלטת של ההלכה, או לכל הפחות גישה סלקטיבית כלפיה. לפחות חלק מן ההלכות נתפשו להם כמשקפות עקרונות מוסריים שעבר זמנם ואיבדו את הרלבנטיות הישירה לחיינו.

הרפורמים והקונסרבטיבים אינם טוענים לדת אוניברסלית משותפת אלא ליהדות ללא הלכה.

עמדה זו נעוצה בראיית היהדות כדת דינאמית ומתפתחת, ובראיית התורה כמקור דינאמי לחיי העם היהודי. ‘דינאמי’, במובן שעל כל דור להתאים אותה לצרכיו ולהשקפת עולמו ולא להתאים עצמו אליה. כאן צצה בעיה קטנה, העולה מן ההנחה, שלכל דור השקפת עולם שונה, שבהתאם לה עשויה ‘היהדות’ להשתנות. רלטיביזם זה סותר מפורשות את התובנה הרפורמית, שהתרבות המערבית היא ההשקפה שעל פיה יש לעצב את היהדות. ומה אם בעוד כך וכך שנים יקום דור ‘שלא ידע את יוסף’ ויטען שיש להתאים את היהדות להשקפת עולם - נניח - אתנית-פשיסטית? גם הטענה הרפורמית שיש להתאים את התורה לעקרונות המתחייבים מן ‘הגניוס היהודי’ היא אמורפית ותמוהה, שכן לא ברור כלל מהו אותו ‘גניוס יהודי’, מה מאפיין אותו, מה מייחד אותו מכל ‘גניוס’ אחר, ומה משותף לגניוס, נאמר של ר’ ישמעאל, של רס"ג, של יעקב פרנק ושל מרטין בובה.

גם העמדה הקונסרבטיבית של ‘יהדות הסטורית פוזיטיבית’ מבית מדדשם של זכריה פרנקל וסלומון שכטר, תובעת יחס ‘צירתי’ להלכה, שמשמעותו היא בסופו של חשבון כפירה בסמכותה, והתייחסות אליה כאל מין מזוהה שניתן ליטול ממנו ע"פ התאבון והתשק. הקונסרבטיבים סבורים שיש לפעול בתוך המסגרת ההלכתית ככל שניתן, אבל כאשר לא ניתן, יש ליצור קטגוריות הלכתיות חדשות. ומה פירוש ‘לא ניתן?’ - פרושו שיש עקרונות העומדים מעל ההלכה. ההלכה אינה נתפשת עוד כדברי אלוהים חיים ואף לא כמכלול, אלא כיצידת בני אדם הנכונה לזמן נתון, והמשקפת את צרכיו של זמן נתון. ההבדל בין הרפורמים לקונסרבטיבים ביחסם להלכה הוא הבדל של דרגה ולא של מהות.

בנות מצווה קוראות בתורה: כפירה בסמכות ההלכה.

בית כנסת רפורמי: מוסיקה כחלק מן התפילה, כמו אצל הנוצרים.

הקהילות החרדיות, יש להניח ש'יהדות' – במובן של הפרטים המהווים אותה – היהודים – תתעצב כסוג רגוע ומתון של נצרות המכנה עצמו 'יהדות', ואולי אף תטמע בחברה מערבית-נוצרית כגון זו שבארה"ב. זו אכן תהיה 'יהדות ללא הלכה', אבל הדבר המרכזי שיקשור אותה ליהדות ההיסטורית שקדמה לה יהיה השם 'יהדות'. על כל פנים אין בהתכונותיו של מהלך כזה להצדיק טענות כגון 'יהדות היא לא הלכה, היא הומניס' וכיו"ב. ניתן לכל היותר לומר, כי היהדות לא ניתנת כיום להפרדה ממושג ההלכה על משמעויותיו, אבל 'הייתי רוצה' לראות אותה אחרת בעתיד.

דווקא בשינוי שהתחולל באותה ועידת-דבנים בארה"ב, המתבטא במתן לגיטימיות לציונות, ניתן לראות בלם מסוים למגמת ההתקרבות לנצרות, שתחילתה לפני יותר ממאה שנים בגרמניה. שינוי זה נתלה בנימוקים תמיהים כמו חשיבותה של מצוות ישוב הארץ. מכיוון שמדובר במצווה, לא ברור כיצד מתיישב נימוק זה עם הכפירה בסמכות ההלכה. בנוסף השתרשבה אל המצע החדש נימה 'אחד-העמית' המבקשת להפוך את ישראל מרכז לחיי תרבות ורוח יהודיים. עם זאת, לצד הדגשת מרכזיותה של מדינת ישראל ולצד ההכרה בחשיבות הציונות, לא שוכחים מנסחי ההחלטה את האוניברסליזם הישן והטוב, באומרים כי 'החזרת חיים לאומיים ונצחיים לעם ישראל הינה חנאי בליעבור למימוש רוחני וגשמי של גאולת העם היהודי והאנושות כולה'. השעטנו המושגי הבא לידי ביטוי בצירוף 'חיים לאומיים ונצחיים' מעיד על איזו אמורפיות מחשבתית המאפיינת את הרפורמה בכלל.

לסיום, בניגוד לרושם שעשוי היה להתקבל עד עתה, אין כותב הדברים אדם שההלכה עומדת במרכז יהדותו; אבל בניגוד למחשבה הרפורמית הוא אדם המכיר בקרע שעליו עומדת יהדותו של מי שאינו יכול עוד לקבל את התורה כמקור סמכות, ובניגוד למחשבה זו הוא אינו מנסה להעמיד את יהדותו על הרמוניזציה כפויה ו'חלבתית', המאפיינת יהדות ללא הלכה מחד וללא לאום מאידך. זאת ועוד: למרות הבעייתיות העמוקה המאפיינת את כל השקפת העולם ואת הקו האידיאלי של הרפורמים והקונסרבטיבים, יש להכיר בתפקיד החשוב ואף הקריטי, שהם ממלאים כיום במאבק על דמותה של החברה במדינת ישראל. ניתן להזדקק כאן לתורתו הפוליטית של הרמב"ם (בעקבות הפילוסוף הערבי אלפראבי), שסבר שדגם דעות שגויות ומופרכות יכול למלא תפקיד פוליטי ראשון במעלה בחינוכם של אלה שהוא כינה 'המונים', ושבהקשר זה ניתן לכנותם 'החברה בישראל'.

בעיקר אצל הרפורמים, אכן קיימת מגמה של אוניברסליזם, שניתן ליחסה לרוחה הפוזיטיביסטי-ליברלית של המאה ה-19 ושל התיאולוגיות הנוצריות של בלבלו אז. היהדות מוצגת כדת אוניברסלית-מוסרית, שהבשורה שלה מתמצה בפסוק מספר מיכה (8/1): "הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך". אלא שהצגה כזו של היהדות היא הצגה חד-מימדית המתעלמת מצדדים אחרים בולטים לא פחות, המאפיינים את האתוס ואת המיתוסים מראשיתם. מה לנו יותר מאותו נביא עצמו, מיכה, המציג, כמה פסוקים לפני כן (מיכה ה/9-14) דמות אל המאפיינת לא פחות את 'החזיון הנבואי': "והיה ביום ההוא נאום ה' והכרתי סוסים מקרבך והאבדתי מרכבותיך; והכרתי ערי ארצך והרסתי כל מבצריך; והכרתי כשפים מידך ומעווננים לא יהיו לך; והכרתי פסיליך ומצבותיך מקרבך ולא תשתחוה עוד למעשה ידך; ונתשתי אשיריך מקרבך והשמדתי עריך; ועשיתי באף ובחמה נקם את הגויים אשר לא שמעו". תאור כזה, המציג את האל כקנא ונוטר, כאל המעדיף ברורות את עמו על כל עם אחר רק משום שהוא בחרבו, מתישב יפה עם האל המזוהה עם הברית ועם תפיסת הגאולה האכסקלוסיבית של העם. דוקא תיאור היהדות באור שכולו צדק סוציאלי והומניזם, כפי שמנסים

אם יזכו הרפורמים והקונסרבטיבים להגמוניה בארץ יתעצב כאן סוג רגוע ומתון של נצרות המכנה עצמה "יהדות".

להציגה הרפורמים והקונסרבטיבים, סותר מפורשות את עקרון הבחירה של עם ישראל. השקפה העומדת על שוויון כל בני האדם בפני האל או לנוכח עקרונות של צדק חברתי, אינה יכולה להעדיף בה בעת קבוצה מסוימת על בסיס לאומי או על בסיס מוצא. ענין זה מתיישב יפה עם הצגת היהדות כדת בלבד, ועם היותה על מרכיב הלאום. אבל במקביל הוסיפו ומוסיפים הרפורמים לדבר על 'עם ישראל' כקבוצה שהמשותף לפרטיה אינו דתם בלבד. הפתרון הרפורמי לכך היה בעבר האמירה השאובה גם היא מספרי הנבואה: כי מציון תצא תורה. לא חלילה במשמעות שייחס לאמירה זו אחד העם – כלומר שמציון ממש; מן הארץ; תצא תורה – אלא במובן של עם ישראל כעם האמור לשמש מופת, ואף רז ומאיק, חינוכי לכל העמים. עמדה זו, ההופכת את הבחירה למטלה פדגוגית-מוסרית מופיעה כבר אצל הוגים כגון הרמן כהן, אבל אין בה כדי לבטל את מעמדו המיוחד של עם ישראל, ומשתמעות ממנה השתמעויות תמורות למדי: מדוע דווקא קבוצה אתנית מסוימת נושאת בעול מוסרי חינוכי? מה למעלות או למטלות מוסריות עם זיהוי אתני? אם אלה מתגלמות בכתבי העם היהודי, מדוע שלא יהיו במידה שווה גם נחלתם של עמים אחרים? האם הכתבים הללו סגורים בפני מי שלא נולד לאם יהודיה? למה לא לטעון, עם הנוצרים, שהתנ"ך הוא נחלת כולם, ולכן ממילא אין עוד הצדקה לקיום העם היהודי בנפרד?

כח שהיה לתלמידי החכמים באמרם שלמרות שמשה אינו מביא את הנאמר בבית המדרש של ר' עקיבא, הכל תורה למשה מסיני. אותו כח של המשכיות, של תחושת רציפות על אף השינוי, הכח הזה ניטל מן הזרם הקונסרבטיבי והרפורמי. לכאורה הדברים דומים: חז"ל, כך נהוג לומר, התאימו את היהדות לצרכי זמנם; והרי זה בדיוק מה שעושים גם זרמים אלה. אבל ההבדל נעוץ בכך שחז"ל הכירו בתקפו של המכלול. הם הפכו בתורה והפכו בה, אבל לא נטלו ממנה אות אחת. הרפורמים, לעומתם, שינו את נוסחי התפילה, אם כי הם עדיין לא כתבו תורה חדשה.

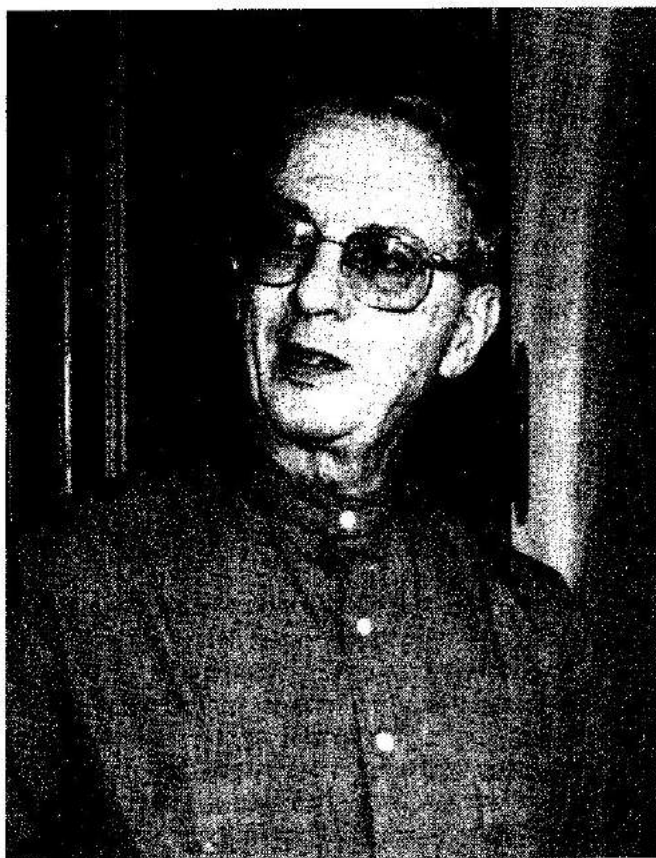
"נצרות" המכנה עצמה "יהדות"

אם יזכו במהלך השנים הזרמים הרפורמי והקונסרבטיבי להגמוניה גם בארץ, מה שאינו נראה כיום באופן לאור השגשוג היחסי של

יהוד החילוניות

כזרם ביהדות

פליקס פוזן

פליקס פוזן: העתיד שייך לחילונים

בזרמים השונים, רק למען נוחיות סדורי טקסי חתונה, טקסי אבל, בר ובת מצוה וכד'. יש חילוניים שהצטרפו אפילו לקהילות אורתודוקסיות, כפי שמעיד מחקר קאלמב בבריטניה משנת 1992, אך נשאר חילוניים באמונותיהם באורחות חייהם. לבד מהקהילות החילוניות המאורגנות בקיבוצים, אשר החלו לפתח צורות ומסורות תרבותיות יהודיות חילוניות מראשית המאה העשרים, הופיעו באמצע השני של המאה העשרים קהילות חילוניות פעילות בעיקר בצפון אמריקה ובמספר ארצות תפוצה אחרות (כגון: אוסטרליה, מכסיקו, איטליה וצרפת). כ-60 קהילות ובתי ספר חילוניים מעין אלה מאורגנים בתנועה החילונית ההומניסטית היהודית בארה"ב, המקיימת בית ספר למדריכים ורבנים חילוניים. בקהילות חילוניות רבות עורכים מפגשי קבלת שבת וחגים, מערכות חינוך וטקסי בת ובר מצוה, חתונות וטקסי אבל.

רוב ההורים החילוניים

חיים באמונותיהם ההומניסטיות

בישראל של ימינו אין כמעט קהילות חילוניות פעילות מעין אלה, אך רוב ההורים הישראליים שולחים את ילדיהם לבתי ספר ומוסדות השכלה חילוניים בהם לומדים קרוב למיליון תלמידים, ובהם מתקיימות תוכניות לימוד לא דתיות ללימודי תנ"ך, היסטוריה וספרות יהודית, ובמקרים רבים - לימודי תלמוד ומחשבת ישראל. רוב היהודים החילוניים הללו חיים ביהדות כשהיא מוגדרת כמכלול היצירה היהודית בכל התחומים - משמע: תרבותו של העם היהודי

במשך 3500 שנות התפתחות התרבות הפלורליסטית הקרויה "יהדות", פעלו בה, בכל אחד מעידניה, זרמים שונים ומנוגדים אלה לאלה. בניגוד לזרמים אחרים שהוגדרו על ידי מנהיגויותיהם והצורות הייחודיות להם, התפתחה היהדות החילונית כמו מעצמה, ללא צורה מאחדת ותבנית מיוחדת ומוגדרת, ללא מנהיגות אשר נתנה ביטוי מנוסח להשקפותיה ואמונותיה. בימינו, כבכל העידנים של תולדותינו, מחולק העם היהודי לזרמים שונים אלה מאלה תכלית שינוי: אורתודוקסים לסוגיהם ותנועותיהם המתנגשות, רפורמים, קונסרבטיבים, רקונסטרוקציוניסטים, ליברלים, והחטיבה הגדולה ביותר: החילונים. אף שהחילוניות ביהדות לובשת ופושטת צורות, יש בה מן המשותף המאפיין את היהודים החילונים כולם, אשר רבים מהם חיים חיים יהודיים, חוגגים חגים יהודיים, שייכים לעתים לקהילות יהודיות דתיות ואחרות. משותפת להם אי-האמונה באלוהות, ובאורח-חיים-הנקבע לפי ההלכה. אף שאין החילונים שייכים לאף ארגון גג אחד (ואולי אינם מסוגלים להתארגן כלל), הם מונים כ-7 מיליון יהודים, משמע: רובה של היהדות. היהדות החילונית היא תרבותם של רוב היהודים בעולם, ובהתפתחותה גרמה לשינוי של עצם הגדרתה של היהדות.

יהדות היא כל מה שהיהודים יוצרים וחיים בו

פרופ' יהודה באואר, חתן פרס ישראל למדעי הרוח, אומר: "תנ"ך הוא יהדות, תלמוד הוא יהדות, חיי יומיום יהודיים הם יהדות, היסטוריה יהודית, שירה יהודית, מנהגים יהודיים, מאכלים יהודיים - כל אלה יהדות, בדיחות יהודיות הן יהדות ודת יהודית היא יהדות. אך טעות היא לטעון כי לאמונות-דתיות היהודיות יש עמדת בכורה, דאשית - משום שאמונות אלה הן שונות ולעתים מנוגדות אלה לאלה, ושנית מפני שהדת היהודית היא רק אחד-האספקטים הרבים של הקיום היהודי; בחיי יהודים רבים בימינו אין הדת ממלאה אפילו תפקיד זה.

"יהדות" היא אם כן כל מה שהיהודים יצרו במשך ההיסטוריה הארוכה שלהם. "יהדות היא צייליזציה יהודית. יהדות היא תרבות יהודית".

כשלון ההתארגנויות של יהודים חילוניים בתפוצה

במשך מאה וחמישים השנים, עד סוף המאה ה-20, ניסו קבוצות של יהודים חילוניים להקים ארגונים בעלי אידיאולוגיה ומבנה מוגדרים. כזאת היתה תנועת הבונד האידישיסטית באירופה, תנועות ציוניות חילוניות וסוציאליסטיות, תנועות ואגודות לתרבות אידיש בצפון ודרום אמריקה - עם בתי ספר באידיש ופעילות תרבותית עניפה. כל אלה, לבד מהארגונים הצינוניים, נעלמו מהבמה הציבורית אחרי מלחמת העולם השנייה. נותרה חטיבה גדולה והולכת של יהודים המודעים לכך שאינם חיים לפי מצוות ההלכה ואינם מאמינים באלוהים. יהודים רבים פסקו להאמין באלוהים כתוצאה מהשוואה. אך גם הם, כמו היהודים החילונים האחרים, המעיטו לחיות ולעשות לחינוך ילדיהם בתרבות היהודית, לבד אולי מקטעי מנהגים מסורתיים מעטים. חילוניים רבים הצטרפו לקהילות דתיות

פליקס פוזן הוא ד"ר כבוד של האוניברסיטה העברית ועומד בראש "ספריית פוזן" לתרבות העם היהודי

יצירות המייצגות את תרבותנו המתפתחת באלף הראשון לפני הספירה ואשר מחבריהם בלתי ידועים. יהודים חילוניים קוראים את התנ"ך בדרכם ולפי האינטרפרטציה שלהם. **רואים בהם יצירות ספרות, יצירות בעלות מסרים מוסריים, תעודות היסטוריות המייצגות מציאות וסיפורי אגדה.** ביקורתם את היצירות התנ"כיות נתבסס על מודעותם לעובדות אשר נתגלו במחקר ההיסטורי והארכיאולוגי, ואף שאין הם מתייחסים תמיד לדמויות הפועלות בסיפורים כדמויות היסטוריות, הם רואים בהן **ציבורי יצירות ספרותיות אשר באמצעותם הועברו מסרים מוסריים או העלתו לדין דילמות מוסריות.** בעשור האחרון של המאה העשרים חידשו מספר ארגונים ומוסדות בישראל את מאמציהם ופעילותם להגברת מודעות היהודים החילוניים לתרבותם ומורשתם ההיסטורית. יהודים חילוניים רואים את זיקתם ליהדות כתרבותם הלאומית כבעיה קיומית, המשפיעה על תהליכים פוליטיים ודרכים בהנהגת המדינה. משך שנים רבות עבר החינוך ליהדות של יהודים חילוניים לרשות סמכויות של שרים דתיים – אורתודוקסים והתרבו המורים הדתיים למקצועות היהדות בבתי הספר החילוניים.

התעוררות ויוזמות השכלה חדשות ביהדות החילונית

השסע בין דתיים לחילוניים בישראל עודד יהודים חילוניים רבים להתמודד עם הבעיה על ידי יוזמות חינוכיות חדשות. בישראל ובתפוצה נוסדו על ידי יהודים חילוניים בשנים האחרונות עשרות מוסדות השכלה והשתלמות ביהדות, בלימודי תרבותה, דתה, הפילוסופיה והמיסטיקה שהתפתחו בה, ובהתודעות למקורותיה ויצירותיה בכל העידנים. **כל סף האלף השלישי** **אנו עדים להתעוררות** **בזרם היהדות החילונית בישראל ובעולם.** קולות חדשים נשמעים בה, יותר ויותר מלומדים וחוקרים יהודים חילוניים נוטלים על עצמם תפקידי מפתח במערכות החינוך וההשכלה ביהדות, באוניברסיטאות ומחוצה להן, סופרים והוגים יהודיים חילוניים מגלים מעורבות גוברת בתנועה זו, הורים ישראלים חילוניים מגבירים ועומדים על מילוי דרישותיהם לחינוך ילדיהם ברוחה של היהדות החילונית.

אנו עדים להתעוררות בזרם היהדות החילונית בישראל ובעולם. יותר ויותר מלומדים וחוקרים יהודים חילוניים נוטלים על עצמם תפקידי מפתח במערכת החינוך וההשכלה היהודית.

אחד מספריו של אלן דרשוביץ נקרא "היהודי האמריקני ההולך ונעלם" - על שם כותרתו של מאמר שהתפרסם בכתב העת "לוק" ב-1964 בו נטען כי יהודי אמריקה יעלמו עד סוף המאה העשרים, מי שלא שרד היה כמובן כתב העת עצמו. **דרשוביץ טוען בספרו כי ההישג הגדול ביותר של ההיסטוריה היהודית הוא היהודי החילוני המודרני.** כפי ששרון ויין מתמצת את טענותיו: **"ההשגים הגדולים והיצירות הגדולות ביותר של היהודים בימינו לא היו של יהודים דתיים אלא של יהודים חילוניים. היהודים החילוניים היו אלה שזכו בפרסי הנובל, היהודים החילוניים הנהיגו תנועות חברתיות ופוליטיות שהשפיעו על העולם כולו, הם היו בין מפיצי החזון בימינו של צדק עולמי וזכויות האדם.** במשך שמונה עשרה מאות השנים בהן שלטה הרבנות האורתודוקסית ביהדות היא התמקדה בעולמה היהודי הסגור". האירוניה בשאיפותינו לעתיד העם היהודי

הכוללת את דתו, הציביליזציה שלו ואורח חייו. הם אינם מאמינים באלוהי היכול, או יכולה, להשגיח או להשפיע על חייהם. כיוון שיהודים חילוניים אינם יכולים להסתמך על צווים של כח עליון, הם חייבים לקבל על עצמם את האחריות המלאה להתנהגותם המוסרית והחברתית.

בסופו של דבר חייבים יהודים חילוניים לנסח את שולחנם הערוך מחדש. הם יהודים המאמינים בקדושת חיי האדם, בעצמאותו

היהדות החילונית היא תרבותם של רוב היהודים בעולם, ובהתפתחותה גרמה לשינוי של עצם הגדרתה של היהדות.

ובזכויותיו, משמע: בגישה הומניסטית ודמוקרטית לחברה ותרבות פלורליסטית, בשוויון בין גברים ונשים ובזכות ילדים להתפתחות חופשית ממגבלות שרירותיות. הם מאמינים ביחודה של היהדות כתרבות לאומית, כמו של כל תרבות לאומית אחרת, ובהיות היהדות חלק בלתי נפרד מתרבות העולם. הם חיים בה באמונה ובחופש הבחירה של כל אדם, כאמנתם של יוצרי פרקי אבות והרמב"ם. אף שיהודים חילוניים אינם מאמינים כי אנו עם נבחר, הם מאמינים בתרומה הייחודית שהיהדות יכולה לתרום לאנושות: בתחומי עשיית צדק וצדקה, בהחשבת הלימוד והחינוך המתמיד, בהתנגדות עקבית לקפוח וכפייה.

פתוח מסורות התרבות היהודית ללא כניעה לסמכות על-טבעית

יהודים חילוניים רבים מבקשים להמשיך בפתוח מסורות יהודיות, כשהם תופשיים מכל כפייה של סמכות על-טבעית או של דובריה. גם אם רוב החילוניים עוסקים פחות בלימודי היהדות מיהודים אורתודוקסיים - הם שייכים כמוהם במלוא מובן המילה לעם ולתרבות היהודית.

החיים במסורת תרבותית לאומית הם מאפיין אוניברסלי בחיי כל העמים. מסורת החגים והמועדים הלאומיים מארגנת את הזמן, יוצרת קצב ללוח השנה, מכוננת קביעות בחיים המשתנים תדיר. יהודים חילוניים רבים מקיימים על כן מסורות - כגון הדלקת נרות בארוחות חגיגות בשבת, המוקדשת למפגשי משפחה וידידים, סדר פסח כחגיגה מיוחדת המוקדשת לתולדות העם היהודי, לזיקה לאבות אבותיו ולטפוח היחס בין הווה לרבי העבר.

ד"ר ישראל שיינר, פרופסור לפילוסופיה של החינוך באוניברסיטת הארוורד, כותב על מערכת הסמלים בטקסים ובפולחני היהדות: "אין זו מערכת של סמלים מאגיים, אמונות תפלות, תיאוריות רציונליות, טכנולוגיה קוסמית או תיאולוגיה מיושנת. זהו מערכת לשונית המכנת ארגון של העולם בונה את הזמן והחלל, ממקמת יהודים בהיסטוריה, קושרת אותם לקהילה, ומפתחת רגישותם להבטים בחיים אשר אבות אבותיהם ייחסו להם חשיבות - חירות, אחריות, כנות, ענוה, נאמנות, דאגה לזולת ומחויבות. האינטרפרטציות שניתנו למערכות סימבוליות אלה השתנו בהיסטוריה של העם היהודי בתכיפות גדולה יותר מאשר מערכות הסמלים עצמן. יש לחזור ולעיון ברצינות במערכות הסמלים הללו, על מנת לשחזר את כוחם ולהיות משאבים בחינוך היהודי."

לימודי התנ"ך והמורשת התרבותית שהתפתחה בהתייחסות אליו

אחת הדרכים ללימוד מערכות סימבוליות אלה ומקורן ביהדות היא הכרות עם התנ"ך. יהודים חילוניים רואים בתנ"ך אסופה של

הבשורה

דן מלר

הבשורה על פי ישו מאת ז'חה סאראמאנו
תרגום מפורטוגזית: מרים טבעון הספריה החדשה,
הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1993.

ז'חה סאראמאנו, איש רוח חילוני, גדול סופרי פורטוגל בעת החדשה, מציג בגישה צינית וסארקאסטית את עמדת האדם ההומניסט, החילוני, הפתוח לחשיבה ולביקורת, כלפי האמונה הדתית בקיומם של האלוהים, בן האלוהים ורוח הקודש. סאראמאנו מעמיד את ההגיון הפשוט ואת השכל הישר, את אהבת האדם ואת אהבת הטבע ויצוריו, כקודמים לכל אמונה עיוורת, לדעות קדומות ולפולחנים שאבד עליהם הכלח. סיפור חייו של ישו מנצרת אינו סיפור של ישו הנוצרי לבדו. זהו סיפור של כל אל ושל כל דת, שמבססת את ישותה, "צידקתה", תורתה וכללי הלכתה על תופעה של "התגלות אלוהית" לאדם בן-תמותה, לאיש אחד לבדו, או ליתר דיוק - סיפור וטענה בדבר "התגלות אלוהית" לבן-תמותה, לאיש אחד לבדו. אין צורך בהתעמקות יתר או בכשרון ייחודי על מנת לגלות ולהבחין בלעג, בבזו ובציניות בהם מתייחס סאראמאנו לאמונה העיוורת באלוהים, בעיקר לפולחנים ולצווים שנגררים עמה ואחריה, כנשקף מבעד לשרותיו הרבות של הספר. מעבר לבזו וללעג מוקדש הספר להומניזם, למתן יחס של כבוד לאדם כמו גם לכל בעל-חיים אחר בתבל, בין אם מאמינים שנברא בידי אלוהים ובין אם לאו. ברוח ההומניסטית זו נכתב הספר, וברוח זו הוא נקרא בידי קוראיו, ההומניסטים אף הם, כמסתבר מכוח קריאתם בו. ההומניסט חילוני יהודי, כהומניסט חילוני נוצרי, ימצא בספר מקור לא אכזב של ביטויים, התייחסויות, קביעות והערכות שידברו אל לבו, ויבססו - אם עדיין נותר אצלו צל צילו של ספק בחילוניותו - את העדרם המוחלט של כל בסיס, טעם והצדקה להחזיק באמונה באל, כל אל, יהיה אשר יהיה.

אין יכול אלוהים להיות מאושר בעיצומו של טבח

משפטיו של סאראמאנו בספר ארוכים, פעמים ארוכים מאוד הגלות, ויש בכך משום ערפל הזמן, שכן גם הזמן, שמאז ועד היום לא חדל וביסודו לא השתנה בו דבר, ארוך הוא לאין סוף. הקטע המצוטט בחוברת זו (עמודים 68-70 בספר), מתאר את תהליך הקרבת הקורבנות בבית המקדש בירושלים, אותו בית מקדש שנהרס לפני אלפיים שנה, ושקבוצות תמהונים בתוכנו נאבקות ומייחלות לבנייתו מחדש, כאן והיום. אין צורך ברגישות-יתר על מנת לבחול, עד כדי אימה וגועל-נפש, מהליך זה, שכה רבים, להוותנו, סוגדים לו בימינו, וגם בית ספר להקרבת קורבנות הקימו להם, בירושלים של היום. מדהים ומזעזע הוא לחשוב, שיש בינינו - בחברה בה אנו חיים על סף המאה העשרים ואחת - בני-אדם, שכמהים ומצפים ושואפים ומייחלים לזוועה זו ולהתעללות כזאת בבעלי-חיים. הדגשי האותיות והמירווחים שבין המלים בקטע זה הם שלי.

"הם עומדים להכנס מבעד לשער העצים, אחד משלושה-עשר המעברים שדרךם נכנסים לבית המקדש, אשר כמו כל האחרים נושא עליו כתובת חקוקה באבן ביוונית וברומית, זה לשונה, איש

היא בדיוקנו של היהודי שאנו מבקשים לפתח ולשמור על המשכיות קיומו היהודי, שעה שאין אנו יכולים להפריד אותו מאידיאל החופש

היהודים החילוניים המצליחים הם אלה שניחנו בצירוף המבטיח של אנרגיה רוחנית וזעם שאפיין יהודים אורתודוקסיים והניע את האמביציה והיצירתיות של הוגים ואמנים יהודיים למרוד בכל המוסכמות של החברה הסובבת.

האישי והמעורבות המתמזגת בתרבויות העמים - מה שמסכן את קיומם של היהודים כקבוצה לאומית. היהודים החילוניים המצליחים הם אלה שניחנו בצירוף המבטיח של אנרגיה רוחנית וזעם שאפיין יהודים אורתודוקסיים והניע את האמביציה והיצירתיות של הוגים ואמנים יהודיים למרוד בכל המוסכמות של החברה הסובבת - כשכל אלה ממוזגים ברוח ההלניזם, הפתיחות והרציונליזם, האהבה להומניות וליופי, שהם התנאי להישג אינטלקטואלי ואמנותי.

לסכום, הרשוני להביע תקוותי לעתיד. ראשית אני מקווה כי תתרחב מודעות החילונים לחשיבות התחכנותם ביהדות. תקוותי היא כי כבר בעשור הקרוב ילמדו יהודים בתפוצה לבחור כנציגיהם לא רק מנהיגי קהילות דתיות מאורגנות אלא גם נציגים של רוב העם היהודי בכל אחת מהתפוצות - הרוב החילוני חסר הארגונים המייצגים אותו. ההתעלמות ואי ההכללה של נציגים כאלה במנהיגות ובמשלחות המייצגות את ארצות התפוצה היא משגה שניתן להסבירו אך אין להצדיקו. גם אם אין ארגונים מייצגים תמיד ניתן לבחור אישיות יהודית חילונית מייצגת - מחנכים, אנשי רוח, אישי ציבור - אשר יוכלו למלא תפקידים אלה. למעשה - רבים מאנשי הארגונים והקהילות הדתיות הם אנשים חילוניים באמונתם ובחייהם, אף שרשמית הם מייצגים את ארגוניהם הדתיים. אני מקווה כי בעתיד הנראה לעין יתארגמו יהודים חילוניים, ולו גם בארגונים דופפים, על מנת שיוכלו למלא תפקיד גדול יותר בחיי הקהילה בתפוצה. אני מקווה כי יהודים חילוניים ימשיכו להמנע מכל נסיון לפתוח או לשכנע אנשים דתיים להצטרף למחנה החילוני, כפי שעשו בעבר, ונתייחדו בכך מזרמים אחרים ביהדות.

נראה לי כי יהודים חילוניים, חייבם לזכור תמיד שאף על פי שהם משוכנעים במאה אחוזים שהם צדיקים, יתכן שהם טועים, על כן אל להם להינות גלות סובלניים או להשפיל תשום או בני-זרם אתר בדת כלשהי. יהיה בזה מילוי עיקרו של הלל "לא תעשה לרעך מה ששונא עליך" - זו כל התורה".

על פי ז'זזה סאראמאגו

ריחו כשהכוחן, אחרי שימליח את ראש העוף וגווייתו, ישליך אותם לאש. אך יוסף לא ידע לבטח. גופה קטן, הרופס והמרוטש של היונה, הבוער בין הלהבות המתהפכות המלוכות בשמן, אינו ממלא אפילו שקע באחת משיניו של אלוהים. ולמטה, למרגלות הכבש, כבר ממתנינים שלושה כוהנים. עגל נפל שדוד ממהלומת מאכלת, אלי אלי, כה חלשים בראות אותנו וכל כך קל למות. ליוסף אין עוד מה לעשות שם, עליו להסתלק, לקחת את אשתו ואת בנו. מרים שוב טהורה, לא על טוהר במלוא מובן המלה מדובר כמובן, כי לכך לא יוכלו לשאוף בני אנוש בדרך כלל ונשים בפרט. פשוט, עם הזמן והפרישות שבו הפרשות למצבן הטבעי,

הכל חזר להיות כפי שהיה, וההבדל הוא רק שבעולם יש עכשיו שתי יונים פחות ותינוק אחד נוסף שהביא למותן. הם יצאו מבית-המיקדש בשער שנכנסו בו, יוסף הלך לקחת את החמור, ובעוד מרים שנתמכה באבן התרווחה על גב הבהמה, החזיק האב את בנו. הדבר כבר קרה כמה פעמים, אבל עכשיו, אולי בגלל אותה יונה שראתה איך עוקרים את קרביה, השתהה לפני שהחזיר אותו לאמו, כאילו סבר ששום זרועות לא יוכלו להגן עליו טוב מזרועותיו. הוא ליווה אותם לשער העיר, ואחר כך חזר לבית-המיקדש, לעבודה. הוא עוד יבוא מחר, להשלים את השבוע, אבל אחר-כך, ברוכה תהיה לעולמי עד גבורת השם, אף רגע נוסף לא יבוזבז, והם יחזרו לנצרת."

נוכרי אסור לו לחצות את המחיצה ולעבור את הסורג המקיף את המיקדש, מי שייתפס דינו מיתה. יוסף ומרים נכנסים, נושאים בזרועותיהם את ישו, ובבוא הזמן ייצאו שלמים ובריאים אבל היונים, כפי שידענו, ימותו, זו המיצוה שיש לקיים כדי שתוכר ותאשר טוהרתה של מרים. איש רוח חילוני וזלזלני, חסיד וולטיר, אם כי כלל וכלל לא מקורי, לא יהמיץ הזדמנות פז זו ועיר שלאור הדברים, דומה כי התנאי לשמירת הטוהר בעולם הוא שיהיו בו בעלי-חיים חפים מפשע, יהיו יונים או טלאים...

...בכניסה נמצאים הלוויים הממתנינים לבאים להקריב קורבנות, והאווירה במקום רחוקה מרחק רב מיראת שמיים, אלא אם כן היה למלים האלה מובן אחר בימים ההם, לא רק בגלל הריח והעשן מן החלב החרוך, הדם הטרי, הקטורת, אלא גם בגלל קולות האדם, הפעיות והגעיות של בעלי-החיים המצפים לתורם בבית-המטבחיים, הציוץ האחרון והחד של עוף שקודם לכן ידע לשיר...

...בפנים כבשן, איטליז ובית-מטבחיים. על שני שולחנות שיש גדולים מכינים את הקורבנות הגדולים יותר, בעיקר הפרים והעגלים, אבל גם איילים וכבשים, עיזים ותישישים. סמוך לשולחנות נמצאים עמודים גבוהים שעליהם נתלים, על קרסים נעוצים

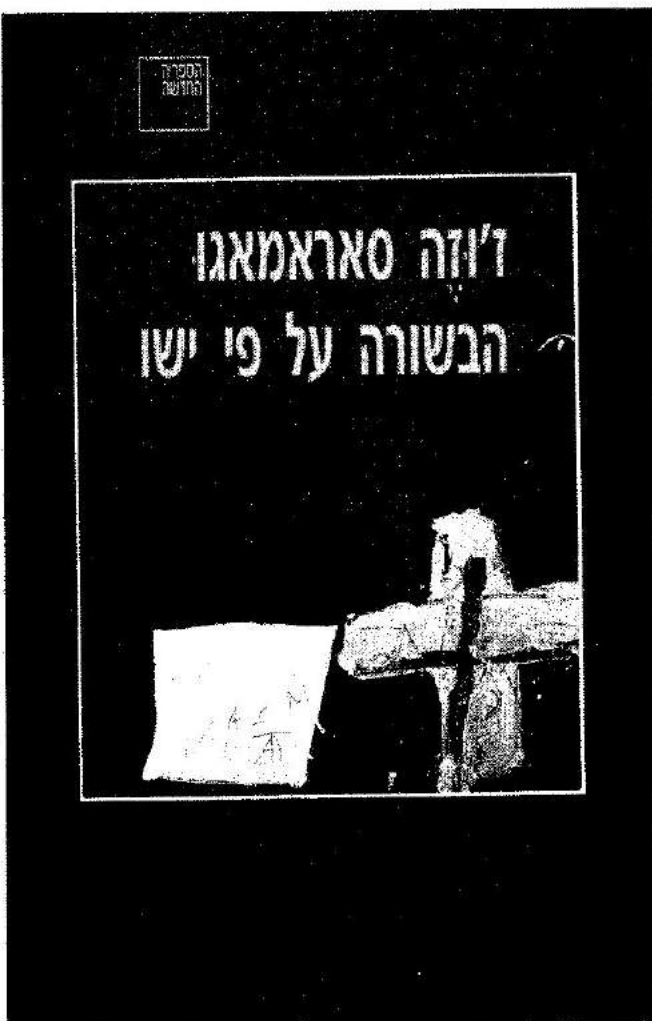
באבן, בעלי-החיים השחוטים, וכאן ניתן לראות את הפעילות הקדחנית של כלי הקצבים, סכינים, מאכלות, גרזנים, מסורים, האוויר

סאראמאגו מעמיד את ההגיון הפשוט ואת השכל הישר, את אהבת האדם ואת אהבת הטבע ויצוריו, כקודמים לכל אמונה עיוורת.

רוי עשן עצים ועורות שרופים, אדים דם וזיעה. אדם סתם, בעל נפש פשוטה, לא קדוש, יתקשה להבין איך יכול אלוהים להיות מאושר בעיצומו של הטבח הזה שעה שהוא, כדבריו, אב משותף לבני-האדם ולבעלי-החיים... אלוהים הוא יותר אלוהים ככל שהוא מושג פחות, ויוסף אינו אלא אב לילד יהודי בין ילדים יהודים, ההולך לראות במותן של שתי יונים תמימות, כלומר האב, לא הבן, כי הבן, שגם הוא תמים, נשאר בחיק אמו, והוא מדמיין, אם מסוגל הוא לכך, שהעולם יהיה כך תמיד.

סתם מוות קטן

ליד המזבח, הבנוי אבנים גולמיות ששום כלי מתכת לא נגע בהן מאז נעקרו מן המחצבה ותפסו את מקומן במיבנה הענקי, מחכה כוהן, יחף, לבוש כתונת פישתן, שהלוי ימסור לידיו את היונים. הוא מקבל לידיו את הראשונה, לוקח אותה לאחת מפינות המזבח, ושם, במהלומה אחת, מפריד את ראשה מגופה. הדם מזנק. הכהן מזה אותו על חלקו הפנימי של המזבח, ואחר-כך הוא מניח את העוף השחוט בכיור, שם ייזל ממנו הדם כליל, ומשם יקח אותו בתום שירותו, כי מעתה הוא שייך לו. היונה השנייה תזכה להיות עולה, ופירושו של דבר שהיא תישרף כליל. הכוהן עולה בכבש המולך לראש המזבח שבוערת בו האש הקדושה, ושם, על הכרכוב, בפינה השנייה של אותו צד, זו שבדרום-מזרח, הוא מולק את ראש העוף, מתזז את הדם על המישטח שמפינותיו מזדקרים עיטורים דמויי קרני-איילים, ועוקר את קרביו. איש אינו שם לב למתרחש, זהו סתם מוות קטן. יוסף זוקף את ראשו, הוא היה רוצה לחוש, לזהות בתוך בליל העשן והריחות את עשנו של הקורבן שלו ואת

סקירת ספרים חדשים

ידידיה יצחקי

מדריך את המעש שלה. אפשר שיש כאן משיחיות מסוג חדש, הנשען על דמויות מהעבר (הרא"ה קוק ובנו הישיש ר' צבי יהודה), ועל ציפייה להתגלותה המיסטית של מנהיגות משיחית בעתיד הקרוב. בסך הכל, ספר חשוב ומאתגר.

פרופ' יוסף דן המשיחיות היהודית המודרנית

משרד הבטחון הוצאה לאור, 1999, 224 עמ'.

המשיחיות היהודית המודרנית יוסף דן

אלכסנדר אבן-חן
קול מן הערפל,
אברהם יהושע השל בין
פנומנולוגיה למיסטיקה

תל אביב: עם עובד / מכון שכטר ללימודי
היהדות, 1999, 253 עמ'.

אברהם יהושע השל הוא מהדמויות הבולטות ביותר ביהדות הדתית של ימינו. בעל השכלה תלמודית דהבה, עם לימוד מעמיק בקבלה ובתורותיה של החסידות. העמיד תורה פילוסופית משלו, לפיה, היהדות היא שילוב של היסוד הפילוסופי עם היסוד החווייתי, ומעל לכל זוהי תורה שיש בה יחס חי בין אלוהים לבין האדם. השל ביקש להראות את הרלוונטיות של המקורות היהודיים לבעיות הזמן החדש, וטען שהמוסר היהודי חייב להנחות את היהודים בשאלות חברתיות, ולפיכך היה הוא עצמו ממנהיגי התנועה לזכויות האזרח, ותמך במאבקים לשוויון אזרחי בארצות הברית. השל הבליט את קדושת הזמן ביהדות, שמתבטא בחגים ומועדים, בניגוד לקדושת המקום, שאיננה קיימת ביהדות, ומתבטאת בהקמת מקדשים, קברים ומקומות פולחן. השל לימד ב"בית הספר הגבוה לחכמת ישראל" בברלין, ואתרי עליית הנאצים, במכון הורשאי ללימודי היהדות,

הרעיון המשיחי תופס מקום מרכזי מאוד בהשקפת העולם ובהוויה הדתית של העם היהודי. רעיון זה לבש במאה העשרים ממדים של תנועה משיחית. הוא מונח ביסודה של התפיסה הדתית לאומית, שבעקבות הרא"ה קוק רואה בציורות "פעמי משיח", ומזינה את פעילותן הפוליטית של המפלגה הדתית לאומית ושל תנועת ההתנחלות בשטחים הכבושים. רעיון זה מדריך בשנים האחרונות גם את חסידות חב"ד, ודחק אותה לשוליים מסוכנים של סהרוריות משיחית מיסטית. לתופעות המורות אלה יש השפעה ישירה על חיינו הפוליטיים, ועל המהלכים המדיניים הקובעים את אורחות חיינו ביום יום, ואף את גורלנו ועתידנו.

שורשיו של הרעיון המשיחי עמוקים מאוד בזמן ראשיתו בימי הבית השני, בהם לבש צורות שונות ויצג תפיסות שונות, בהן הנצרות, שהעניקה לרעיון המשיחי משמעות משלה. המשכו במאה השנייה, במרד בר-כוכבא, שמחמת האסון הכבד שהמיט על העם היהודי, נדחה בידי חכמים לימים רחוקים, בחינת "עוד משיח ואבדנו". בימי הביניים היה הרעיון המשיחי רדום, והתעורר עם התפתחותה של הקבלה המאוחרת, בקשר ישיר לגירוש היהודים מספרד. קבלת האר"י הובילה כנראה לתנועה המשיחית הגדולה ביותר מאז מרד בר-כוכבא, התנועה השבתאית, ובעקבותיה המשיחיות החסידית, במיוחד זו של חסידות ברסלב וחב"ד.

תיאור מפורט וניתוח מעמיק של התנועה המשיחית לדורותיה, עם דגש חזק בהתפתחויותיה האחרונות, מצוי בספרו החדש של פרופ' יוסף דן, המשיחיות היהודית המודרנית. פרופ' דן הוא מהחשובים בתוקרי הקבלה, המיסטיקה היהודית והנוצרית והתנועה החסידית. בספר הקטן שלפנינו, הוא מציג את המשיחיות היהודית בת זמננו בראייה היסטורית מעמיקה. הוא מאפיין בדרך מקורית ומעניינת ביותר את המשיחיות כתופעה של מנהיגות דתית, ופורש את תולדותיה על גלגוליה הרבים, מראשית ימיה ועד להופעתה בצורות שונות במשנתן של הקבוצות החסידיות, מהבעש"ט, רבי נחמן ועד למשיח של חב"ד.

בפרקים האחרונים מרחיב הספר בשאלת המשיחיות בימינו, תוך השוואתן של התנועות המשיחיות העכשוויות, במיוחד זו של חב"ד, עם עברו של הרעיון המשיחי, ומנסה לצפות את עתידו הנראה לעין של רעיון זה. במילים מעטות דוחה הספר את זיהויו של "גוש אמונים" כתנועה משיחית, כיוון שזו לא העמידה "אישיות מנהיגותית סוחפת", ולפיכך הוא מציע לראות בה תנועה פוליטית ארצית, ולא דווקא תנועה משיחית. הוא מזכיר את הטענה, לפיה תורתו של גוש אמונים היא משיחית משום שאיננה רציונאלית, אבל למעשה הרעיון המשיחי מונח ביסוד ההגות של תנועה זו, והוא

סקירת כתבי יד עיוניים

אמפירית ורציונלית את נושאי היהדות לאלה שאינם מגדירים עצמם כדתיים", אכן נטען ש"רבים מבין אלה אינם יודעים טעמים של דברים שונים ביהדות או קיבלו הסברים מעוותים על נושאי יהדות". לכל אורך ספרו מרבה אורטנר לטעון על "חוסר ידע" הגורם לתפיסות "מוטעות" בענייני הדת. ספרם של צופיה ודן מלר בא להשיב על טענותם של אותם "מקרבים ליהדות" למיניהם, ולהעמיד לרשותו של החילוני הנבון מערכת רחבה של תשובות לשאלות, שעשויה להציג בפניהם התפיסה הדתית של היהדות. ספרם של מלר עניינו המיוחד במערכת ההתחרדות, העוסקת ב"החזרה בתשובה" של צעירים מתלבטים, שהידע שלהם ביהדות מועט, מסיבות שונות. שאלות של אמונה וספקנות עולים כבר בפרק הראשון, בדרך דיאקטית של הצגת שאלות שמרבים לשאול, ותשובות לאותן שאלות. בפרק השני עולים הטענות האופייניים למערכת ההתחרדות, ומוצע להם מענה ענייני, ברור ומשכנע. גם גורם ההפחדה בעונשים נוראים מטעם אלוהים לחוטאים ועבריינים, המשמש את המטיפים ברמה עממית, מתואר בהרחבה, עם דוגמאות רבות של טיעונים דתיים המבוססים על דעות קדומות, אמונות תפלות וקלישאות שהיכו שורשים בתודעה העממית, והם משמשים את המטיפים כ"דאייה" בעד חזרה בתשובה. נדונה גם השאלה הגדולה הקשורה בשואה ואחריותו של אלוהים לה, שאלת הזהות היהודית הלא דתית, בעיית המשפחה במשבר ההתחרדות, ולבסוף מוצע המטען התרבותי העצום שמציעה החילוניות ההומניסטית, כנגד הטענה בדבר "העגלה הריקה" של החילוניות. ספר מעניין וחשוב לכל מי שעומד בקו ההגנה על התרבות היהודית החילונית מפני האופנסיבה הדתית-חרדית, המבקשת להשתלט על חיינו.

ולבסוף ב"היברו יוניון קולג'" הרפורמי בארצות הברית, וב"בית המדרש לרבנים" הקונסרוטיבי, בניו יורק. ספרו המונוגרפי של אלכסנדר אבן-חן מתאר את אישיותו של א"י השל ואת תורתו בהרחבה רבה, בהיקף ובעומק ראויים לשבח. הוא פורש את משנתו הפילוסופית של השל על כל גווניה, כשהוא עומד על הנושאים הרבים בתחומיה השונים של היהדות, שהעסיקו את השל ביצירתו ההגותית רבת הפנים, בהן שאלות בדבר קיומו של אלוהים בהתייחסות לאדם ולתודעה שלו, תפיסתו את הנבואה, שאלות בדבר קדושת הזמן לעומת קדושת המקום, מקומה של ארץ ישראל ביהדות, שאלות על ההלכה, תורה ומצוות, וההתנגלות האלוהית.

צופיה ודן מלר
צידי הנפשות
 תשובה ל"תשובה"

זמורה-ביתן, תל-אביב 1998, 352 עמ'.

צידי הנפשות מצייד את החילוני המתלבט בתשובות על שאלות שמציגה לפניו המערכת הדתית, המבקשת למשוך אותו אל הדת, בבחינת "דע מה שתשיב". הדתיות, ברובה הגדול, תופסת את הדיאלוג שבין דתיים לחילוניים כמאמץ "לקרב את החילוניים לתורה", להראות להם את היופי הטמון בדת היהודית, שכן, לדעתם מקורה של החילוניות הוא בבורות ובחוסר ידיעה של אוצרות הרוח שביהדות. בספרו של הרב נתן אורטנר אשנב ליהדות (מרכז עולם הספר התורני, ירושלים 1995), שיועד "להסביר בצורה

מאיר אריאל

יפתח שילוני

המשורר והזמר מאיר אריאל, שהלך לעולמו באמצע יולי היה לא רק פזמונאי מחונן ובעל כשרון משחק בלתי-רגיל במילה, בהגייה ובתחביר העברי, אלא גם הומניסט גדול.

מאיר אריאל הוטדד מאד בסוגיות שונות של נפש האדם ויחסיו עם זולתו. הוא עסק בצורה חדה וביקורתית מאד, ועם זאת מרומזת ובעלת "קריצה" והומור רב, בסוגיות יחסים בין בני זוג (נשואים ושאינם נשואים), וביחסי האדם וסביבתו. ביקורתו החברתית, אשר משלימה, בלית ברירה, עם הטבע האנושי הובעה פעמים רבות דרך סיפורו האנושי של היחיד ברגעים שונים בחייו – אם בתור כטלן חסד תקנה, או מאהב מתוסכל; חבר קיבוץ נואף, או החייל השבו"ץ בתעלה.

הנון־קונפורמיות החברתית, אשר אפיינה את אריאל תמיד, לא נעשתה על מנת לבעוט ולהרוס את המרקם החברתי, אלא על מנת לצייר את השונה, האחד, המיוחד את הדרוש תיקון.

כמעט בכל שיריו דן מאיר אריאל בבעיות אישיות וחברתיות אוניברסליות, אשר בקלות יכולות היו למצוא מקום בכל פינה בעולם, אולם במקום לבנות את שיריו במנותק מכל זמן ומקום – הוא הקפיד, כמעט תמיד, להוסיף את הנימה היהודית והישראלית, כמקשרת אותנו באופן ישיר לשורשי הבעיות אותן הציג.

בהיכו החם ומלא הכנות, הצליח מאיר אריאל לראות גם בבעיות הבסיסיות והקיומיות ביותר לחברה ולמין האנושי את נקודת האירוניה, אשר מחזירה אותנו לבסוף אל נקודת ההתחלה – אל האמונה הבסיסית, אל האינסטינקט, אל האהבה והתשוקה. גם מהותו של העולם לפי ההשקפה הדתית ולפי ההשקפה החילונית, העסיקה את מאיר אריאל רבות. שירו "מה חדש במדע" נוגעת בקצות העצבים של האמונות המדעיות והדתיות כאחד.

מאיר אריאל הווה דמות נערצת ואהובה בקרב צעירים חילוניים רבים, ושיריו היו, וכנראה עוד יהיו, שגורים בפייהם ומעצבים את אישיותם גם בעתיד. לזכרו של אמן ויוצר הומניסטי גדול, מפורסם שיר זה.

מה חדש במדע

(הרצאה בשלושה חלקים)

א

על פי מדעי הטבע
האדם כלול בטבע.
אם כלול האדם בטבע –
כלולים כל מעשיו.
יוצא שכל פי המדע
טבעי הוא מעשה האדם.
אף פרי מעשה האדם
טבעי הוא לכל פרטיו.

למשל: שני התולעת, קור העכביש
לחת השבלול, יצרת הדבש
כפרחים מפלסטיק, כרשא סינתטי
הנמשכים ברצף ממח ברנש.

או: קפי נמלים, מאורות שועלים
מעונות אריות, שריוני צבים
כממנורות חמה, כמעונות עוקרים
כתשלכת נסרכת מאנשים.

כקלפת אגוז, כחרצן אמרסק
ככית שרשים, כשלכת עלים
כז סידה בים, כתיבת אורניזם
כנות תשמישים, ירחוני נשים...

הכל טבעי: הכל אותו דבר!
הכל חקים וחקר, מהלך ומוצר.
האדם הוא רק חי שפולט קו ישר
וקולס רעיון וכופל מספר.

תאיץ במחשב, עודף מנשש

וכל דבר ביד ממשש.

או עד איפה שאמה יודע, עד היכן שאמה סבין
עד לאן שאמה רואה ומשש אתה מאמין.

גם אם לא תודה, חסר עננה

רק תראה לאן מקעת את האתבה:

מזמיר אלקטרוזות, אמלו מזמין
שתגלגליות להרעות פועירות למינו:

הארם היז שלוח אל לב החידה

אשר משתוקקת להודע.

אלמי נקבים מנסים, מנסים

אכל רק דרך נקב אחד נכנסים.

והמדע הוא רק עוד נקב אחד מרבים

ותתר וחוסר ניצוצות ושכבים.

אך בשלהוכיח איננו יכול -

בכח הוא הולך את נרוח לכבל.

האמנם יצא הארם מן השוף?

סתי כבר ואיזה יצור הוא מעצמו ישלף?

דוד אנב, לא רואים כאן ארם שימו

קבור בלשהו לאיזה סוף מודשו...

אכל אם אתה נקל זאת מתפעל

איז הולך על חבל איננו נוטל

או ברוד השם ותודה לאל.

ברוד השם, תודה לאל.

ותם

ואני מסתובב לי סלא תכניות

מלא כונות, עתיר תרבויות

מלא חשיבות, המון משמעות

ואוסרים לי שכל זה מן הפתמיות...

קצת פעליב, סאר מעציב

צל סתם לא הייתי שם בליךך הרבה מקציב:

ועוד עם סרת העדר, והסת השארית,

נדפת קרינה עם אימת האחרית.

כן יש בעולם הזה סתם ותם

וסתם ותם שהראש נסתם

ונתקע במרקע בשאישי מדע סתם ממלמל

"אם ירצה השם" - ועוד סתם מתנבל...

אך כל עוד בעולם יש עקר וספל

ויש עוד כח להרגיש בהבדל

או ברוד השם ותודה לאל.

יעד סזי אסכזי נצית עוד נצית על סלע חלב
סתי כבר מנס האבן תנס האבן וסרזי סאבו

אוסרים גם שהמדעים

עוד מעט קט והם מגיעים

לפעננות סור החיים

וכל סודות היקום.

אכל על קו האינסוף

הז יעמלו לקלף ולקלף

כלי הרף לחצב ולחשף.

והנקדה, היכן היא מקום?

ואת אוסרת, כמה ספרות אחרי הפסיק,

כמה שנות אור שופך עוד חלקיק,

קרו תשלח, תפתח צרשה.

ליד הנגלה - סתומה תרשה...

אם כן מה הוא סלאכותי? נתן לגרם

מלאכותי זה כל דבר שנעשתה בו מי

אך אינו כנגוד לסכעי, כמקבל

כמלוח, בתשבז, או ברוד כלל.

אמנם לפעמים שומעים דבור

על חורה אל השבע ועל נכור.

אך הטבע זה אני, זאת יש לזכר

על פי המדע אין לאן לחור...

ואם בכל זאת מרגישים הבדל

בין צחוק מעשה וצחוק מתנבל

או ברוד השם ותודה לאל.

3

ועוד על פי המדעים

נוצרו העולם והחיים

בשיל נסכות ותנאים

שנתהוו מן הסתם.

מו הסתם, מה זאת אוסרת?

שהתרחשו בשרשרת

שלא מתחילה או נסמרת

אקראית, סאו ומעולם...

נגיד: סתם שוטטו להם כמה חיים,

כמה חפי טבע חצי וזיקים.

איך הם הגיעו לכאן בכלל?

סתם שוטטו להם בחלל.

והנה עולה ממש לקראתם

עוד קבוצת חפי טבע, גם כן סתם,

ואם כבר אז כבר התחברו הקבוצות

והיו פצוצים וניצוצות...

...כך סתם פגש חלבון את חלבון

כחם היקו, באור הנכון

ומתם יצא חלבון עם כשרון...

נו והתכשיר סכר יודע לעשות חשבון!

ניסים אלוני זחנזך לזין

אבות הדראמה העברית

ידידיה יצחקי

חנוך לוין: שפה מדויקת ועשירה שמעמידה פנים של שפה מונמכת

מחזהו הראשון של ניסים אלוני היה על נושא תנ"כי, "אכזר מכל המלך". אלוני לא נפל בפח המזומן לסופרים הכותבים על רקע מקראי, ולא ניסה לחקות את שפת המקרא. במקום זה יצר שפה המבוססת על סיגנון של לשון הדיבור העכשווית, עם תיבולים מעטים מלשון המקרא. יש בלשון זו טעם ארכאי כלשהי, עם זאת היא שומרת על אמינות גבוהה: אני רוצה לצאת אל השבילים בארץ-ישראל, לראות במו-עיני את בני עמי ולא לשמוע רק את הד קולם מפיד. לך, יונתן, הוצא את אנשיך אל העם. החזק בהם בשתי ידיים אמיצות לבל יפרוץ אחד מהם בטרם יינתן האות מתר. למד אותם לשתוק. קול הדממה בעם

החריד מלכים רבים ...

השפה קולחת, עכשווית, אין בה זרות, ועם זאת, היא מעלה בזכרון נוסח מקראי, ארכאי

כלשהו, וזאת בלא שהוא נזקק לסימני היכר אופייניים ללשון המקרא, במיוחד לוו ההיפוך.

במחזות אחרים, על נושאים בני זמננו, מייטיב אלוני לסגן את השפה המדוברת, מערב בה נוסח של דיבור רווח ברחוב הישראלי, בלא ירידה אל לשון תת תקנית. כך למשל, בשיתח טלפון במחזה "הנסיכה האמריקאית" מ-1963: "... כן, ז'אן-פול. זה אני... תצא מתחת לשולחן, ז'אן פול, תרגיש יותר חופשי... לא, אתה לא צריך לקרוא לי 'הוד רוממות', השחר כבר עולה... מה? מה אתה מקשקש?... לא, אני לא מבין רוסיית... אף מילה... גם לא מדבר... כן, זה נכון, לא ניסית, נכון, בגלל המצב הפוליטי... אני יודע ששקספיר היה רוסי, זה לא חדש...

לשון פשוטה ויום יומית, משכנעת באמינותה, ללא הגהות ספרותיות, אף על פי שהמחזה מכוון לקהל משכיל, ידע ספר. כך גם במחזות אחרים, ב"הכלה וצייד הפרפרים" מ-1967, למשל: אני לא דוגמנית! תפרתי את השמלה באופן מיוחד... רק לפעם אחת... חשבתי שאסגור אותה בארגז... אחר כך, אחרי החתונה... עם נפתליך... עם שמלת החתונה של אמא שלי... והנעלים שלה... גם הכובע שלה שם... היא לא חבשה את הכובע אף פעם...

הלשון העכשווית שברפליקה זו ניכרת בבחירה של "אמא שלי", "הנעלים שלה" ו"הכובע שלה", במקום הנוסח הספרותי המקובל באותם ימים של "אמי", "נעליה" ו"כובעה". המשפט "היא לא חבשה את הכובע אף פעם" הוא תקני לחלוטין, אבל "איש ספר" מהדרות הקדומים היה בוחר לכתוב "מעולם לא חבשה את כובעה"... לשונו

הגורם העיקרי להיעדרה של דראמה תיאטרונית (להבדיל מדראמה ספרותית) עברית מקורית ראויה עד לאמצע המאה, מצוי בשפה. שום תיאטרון אינו יכול להתקיים ללא דיאלוג שעשוי להשמע אמין מעל קרשי הבמה. יותר מזה, שפה חיה, אמינה ואותנטית היא כלי עבודתו העיקרית של המחזאי, בלעדיה אין מחזה חי, נושם, אמין. עברית חיה, מדוברת, 'לידית', לא היתה קיימת לפני שנות הארבעים, עת קם לראשונה דור של כותבי עברית כשפת אם, לקוראי עברית ושומעיה כשפת אם. אנו טוענים אפוא שדראמה תיאטרונית אותנטית לא היתה אפשרית לפני כן. סופרי "דור בארץ"

היו אכן הראשונים שכתבו דראמה תיאטרונית ראויה, החל ב"הוא הלך בשדות" למשה שמיר, ועד ל"הם יגיעו מתר" ו"קרא לי סימקה" של

נתן שחם. דראמה זו היתה אכן דראמה תיאטרונית, גדולה מכל קודמיה, אלא שסופרי תש"ח ובני דורם לא הצליחו, או לא היו יכולים לעשות במחזותיהם שימוש בלשון המדוברת, שפת הרחוב והעיתון, אולי מחמת דלותה באותם ימים, אולי בעקבות מסורת ספרותית, והעדיפו לשון מצטעצעת ומתייפייפת, בנוסח שלונסקי ובני דורו. ועוד, בהיעדר מסורת של דראמה תיאטרונית, מקיימת הדראמה של דור זה זיקה מובהקת לסיפורת שלו, כשהיסוד האפי מקפח במידה רבה את היסוד הדראמטי. מחזאי שנות הארבעים לא היו אנשי תיאטרון, כפי שהיו גדולי הדראמה בספרות העולם. מחזותיהם אמנם הוצגו בהצלחה רבה בשנות הארבעים והחמישים, אבל כיום אי אפשר להעלות אותם על הבמה בלא עיבוד מרחיק לכת.

לשון אותנטית נקיה

דראמה עברית אמיתית הופיעה רק עם הופעתם של מחברי מחזות שהיו גם אנשי תיאטרון מובהקים, נסים אלוני וחנוך לוין. בהיותם אנשי במה, שכתבו תוך האזנה מתמדת לרחשים העולים מהשחקנים ומהקהל, הבינו את הצורך בשפת תיאטרון חיה ונושמת, שתתן תחושה של אותנטיות ואמינות.

ד"ר ידידיה יצחקי הוא מרצה לספרות באוניברסיטת בר אילן (שלוחת צפת)

משבץ באי אלה וולגריזמים, שיוצרים רושם של שפת רחוב מונמכת מאוד, אפילו וולגארית, כמו משל המונולוג של שחש ב"יעקובי ולידנטל": "... ואולי הגזמתי עם הקונצ'ים שלי. עלולים לחשוב אותי לחסרת לב, בזמן שמה אני יותר גרוועה ממישהו אחר? הצרה ששני הפורצמנים האלה עושים ממני יותר ממה שאני, ואני נגררת לזה. אני כל כך רכה כשהמדובר בי, ואני נותנת לעצמי ומרשה לעצמי. אני רואה בעצמי ממתק. אם כי זה בטוח עוד יתנקם בי.

בכמה ממחזותיו יצר לוינן ניגוד חריף ברמת הלשון, במיוחד ב"הוצאה להורג". מול טקסט מושר בהגבהה לשונית ניכרת, מוצג טקסט אחר, מושר גם הוא, נשמע וולגארי: תהום נפערה בינינו / אתם מן העבר ההוא, אני מן העבר הזה. / העולם שלי הוא כבר לא העולם שלכם / סגרו אותו. הורידו עליו את המכסה. / בסוף הלילה שלי - אין בוקר. ובהמשך: אדם מת, גם אם יש לו ביצים בקבר, / הוא כבר לא יגדל בביצים לעולם, / אדם חי, גם אם אין לו ביצים לגדל - / עוד יכול עד מאה ועשרים לגדל בישראל.

הטקסטים של לוינן והלשון המשמשת אותו אינם ריאליסטיים, אם כי לעיתים הם נראים כאלה. אלזוני מרחיק את עולמו הדרמאטי מהמציאות אל עבר האגדה והדמיון, לוינן עושה זאת בכיוון של אבסורד והנמכה סו-ריאליסטית, עם זאת, לשונם העברית נשמעת מעל קרשי הבמה משכנעת ואמינה. זהו הישגם הגדול ביותר. אפשר לומר ללא שמץ של הגזמה, שאחרי אלזוני ולוינן העברית נשמעת אחרת.

מותם של שני מחזאים גדולים אלה בשנה האחרונה הותיר חלל גדול בתרבות הישראלית. קשה לדעת מתי ניתן יהיה למלא אותה.

של אלזוני אכן מונמכת מעט, היא מטה אוזן ללשון המדוברת, ולפיכך משכנעת באותנטיות שלה.

חידוש חשוב ביותר הנהיג אלזוני בשפת התיאטרון במערכונים שכתב עבור 'הגשש החינור'. לשון כה אותנטית, ועם זאת כל כך נקייה ומדוייקת, טרם נשמעה מעל במות המשחק בעברית. נושאי מחזותיו של אלזוני, במיוחד המאוחרים שבהם, עוסקים ביחס שבין האמנות לחיים, הם מתבססים על טקסטים שונים מהמיתולוגיה ומספרות העולם. מבחינה רעיונית הם מבטאים את האבסורד שבקיום, בקשיי התקשורת. גם חנוך לוינן עוסק באבסורד הקיומי בו אנו חיים, ומתמקד בזיקה שבין הארוס להשפלה, בין הקיום למוות.

שבירת הטאבו של "לשון נקיה"

מחזותיו של לוינן לא נתקבלו ברצון, ואף עוררו התנגדות רבה. מצד אחד גרמו לכך הנושאים הפוליטיים שהעסיקו אותו בראשית דרכו, במחזותיו "אני ואת והמלחמה הבאה", ו"מלכת האמבטיה". הנגיעה האכזרית שנגע בנושאים כמו שכול והקרבה, מלחמה וגבורה, שהיו

באותם ימים "טאבו מקודש" בתודעה הישראלית, ונחשב שראוי לטפל בהם רק מתוך ערפל של קדושה. מהצד האחר עורר לוינן את חמת הקהל בכך ששבד טאבו של "לשון נקיה", שכן במחזותיו המאוחרים יותר הרבה להשתמש במילים תת-תקניות.

לוינן יצר שפה מדוייקת ועשירה, שמעמידה פנים של שפה מונמכת, בדרך של שיבוץ מילים מנמיכות ולא תקניות, קאקא ופיפי, פורצים וטוכעס וכיוצא באלה, לתוך משפטים תקינים. גם התחביר שלו

לשון פשוטה ויום יומית, משכנעת באמינותה, ללא הגבהות ספרותיות ובלא ירידה אל לשון תת-תקנית.

חנוך לוינן: תמונה מתוך "האשה המופלאה שבתוכנו" (יצחק חזקיה ודורית ניתאי) 1995. (באדיבות תיאטרון "התאנ")

קין - נולד דפוק

יגאל תומרקין

כולנו בוחרים בשאל. יש בו את כל סממני האיש היפה ואת סממני ההשתתפות בצער של הבוחר. הזדהות עם זה שחיפש את האתונות ומצא את המלוכה. דוד הוא הממזר, שמואל הרשע. סוף עצוב, תסריט טוב. בנאלי, מעלה דמועות בעיניים.

אפשרות שנייה לגיבור תנכ"י: זכריה נביא, שנירצח על שניבא את החורבן. אומר המדרש: "...עברו שבע עבירות: הרגו כהן ונביא ביום כיפורים החל בשבת, בבית המקדש, ויטמאוהו, עבדו עבודה זרה וביטלו את (אש) התמיד"...

אך הגיבור האמיתי הוא קין, הלוצר. בעולם של חמישה חברה (אלוהים, אדם, חוה, קין והבל) ארבעה לא אהבו אותו. סתם הפסוק ולא פרש: "הלא אם תטיב - שאת, ואם לא תטיב לפתח הטאת רובץ ואלו תשוקתו"...

אני לא מעוניין ברש"י או בקאסוטו. קין נולד דפוק. החקלאי עובד האדמה לעומת הרועה. אלוהים תמיד אהב את הרועים; אלוהים יודע כמה חזקה הקינאה, כמה הרסנית. היא הרגש הראשון הניטע בחי. אז מה הפלא? אלוהים שיגע אותו, את קין, ולא פירגן לו מיום שנולד.

אני מבין אותו. הקינאה חזקה, עקרה והרסנית מכל רגש. היא סיזיפית. איך כתב המשורר ב"ניגון עתיק":

"אך אם פעם תהיי צוחקת

בלעדי במסיבת מרעיך

תעבור קינאתי שותקת

ותשרוף את ביתך עלייך"

אני - קין, ועוד איך קין. גם אתם.

"ושבו בנים לגבולם" -

על ההכרח להשיב את העולם החרדי למחנה השלום

מאיר מרגלית

אחד הנושאים המרכזיים, בהם מתגלמת הדיכטומיה בין השקפת העולם ההומניסטית לחרדית, הינו ההתייחסות לתהליך השלום ולדו קיום עם הפלסטינים. לפער האימננטי בין השקפת העולם התיאולוגית והחילונית, התווספה בשני העשורים האחרונים מחלוקת פוליטית-ביטחונית, אשר מעמיקה את השסע, ומרחיקה כל סיכוי להדברות בין המחנות. ואולם בסוגיה זו מתרחשים מתחת לפני השטח תהליכים, שעשויים לחולל שינוי יסודי ביותר בדמותה של המדינה, ואנו לא מודעים להם ולא נערכים לקראתם. הדברים מתבשלים זה שנים, ואין צורך במודיעין מתוחכם לגלותם. הם מופיעים במאמרי מערכת בעיתונות החרדית, כתובים בלשון שגם חילונים גמורים שאינם מצויים בשפת ההלכה מסוגלים להבינם.

הנטייה הרווחת בקרב מחנה השלום הינה, להתייחס לקואליציה החרדית-ימנית כאל גזירה משמיים, כמצב נתון שאין בכוחנו לשנותו ונדון להתקיים לעולמי עול. ברם, הציבור שכח שלפני זמן לא רב, המחנה החרדי היה חלק מקואליציה שהונהגה על ידי מפא"י ההיסטורית במשך למעלה מעשרים שנה. הסטייה ימנית היא בת 22 שנים, וכפי שהמחנה החרדי חצה אז את הקווים, הוא חצה אותם כעת שנית, בהצטרפותו לקואליצית ברק.

הדבר איננו בלתי אפשרי. אם נקטיב לקולות הבוקעים מתוך המחנה החרדי ובפרט בפלג הליטאי הגדול נבין, שההזדהות החרדית עם מחנה הלאומי איננה דבר מובן מאליה. הימין קרוב ללבם מבחינה רגשית משום היחס האוהד שלו למסורת. עם זאת, הפרשנות הימנית לסוגיית "המדינה" ו"השטחים" סותרת באופן מהותי את תפיסות ההלכה ואף גורמת עיוותים אידיאולוגיים, שמטרידים מאד את ההנהגה הרוחנית החרדית. הציבור שכרסו החרדים עם הימין החדיר לתוך עולמם כעין עסקת חבילה, הכוללת מרכיבים לא מעטים שמקעקעים את הבסיס המוסדי והרוחני של קהילתם.

האחרונות עוררו רבנים ומחנכים על התופעה הבעייתית שצעירים בשולי הציבור החרדי נוהרים אחרי זרמים ימניים, וכנגד "תופעה פרובלמטית זו", קורא העיתון להגביר את התרבות התורנית.

מבחינה רוחנית הציבור לימין נתפס בעיני הכותבים כמזיק והרסני, כיוון שהחדיר לתוך עולמם הרוחני ערכים, אשר גובלים ב"עבודה זרה" ופוגעים בשורשי אמונתם. פתאום, המדינה ומוסדותיה הפכו ערכים בפני עצמם, קבלו מעמד מקודש, והפכו למטרה בפני עצמה, ולא לכלי, כפי שמקובל בקרבם לאורך כל דרך. אם בעבר המדינה נתפסה כמסגרת ותו לא, ככלי שהוא נחוץ אבל לא קדוש, הרי שהשידוך עם הימין גרם לשידוד מערכות, שהפך את המדינה לערך דתי. מבלי משים חדרו לתוך העולם הרוחני החרדי, מושגים של גוש אמונים ותפיסות משיחיות מפד"לניקות, אשר רואות בהקמת

העסקות הפוליטית דוחקת

את המנהיגות הרוחנית

מבחינה מוסרית חדרה לתוכם תרבות פוליטית זרה, המעלה על נס את העסקנות הפוליטית הרעשנית והיא דוחקת הצדה את המנהיגות הרוחנית. תהליך עלייתם לגדולה של אותם עסקנים פוליטיים חרדים בא על חשבון שחיקה של ההנהגה הרוחנית, וככל שהפער בין עמדות ההנהגה והרחוב גדל, כך מתעצמים הקולות במחנה החרדי הקוראים לבלום את הפוליטיזציה שחדרה לעולמם, להתנתק מהתרבות הפוליטית הימנית, לשוב להתכנס בעולם התורה,

החיבור לימין נתפס כמזיק והרסני כיוון שהחדיר לתוך עולמם הרוחני - של החרדים - ערכים אשר גובלים בעבודה זרה.

המדינה חלק מתהליך משיחי, ובשטחים אתחלתא ד'גאולה וכיוצא בזה. תהליך ה"לאומניזציה" של הדת יצר מהפך ערכי, אשר קעקע בראש ובראשונה שניים מהצווים המרכזיים בהשקפת עולמם: "חייית בה", ו"שלא להתגרות בגויים", והפכו את "ישוב הארץ" לערך עליון גם במחיר של הקרבת חיים.

העולם החרדי אינו מרגיש בנוח בימין. די לנו להקטיב לדבריהם על מנת להבין מה קורה בתוכם. העיתון "יתד נאמן" זועק את הזעקה הכואבת מזה זמן רב, ובעת האחרונה בצורה ברורה וחדה. במאמר מערכת נוסף

ולהשיב להנהגה הרוחנית את מעמדה הבכיר. התופעה הרווחת כל כך של אברכים המתפקדים ל"ליכוד", מדירה שינה מעיניהם והחזיון של חובשי כיפות שחורות העומדים בראש הפגנות הימין, ואף נמנים עם המתלהמים שביניהם, לא נותנת להם מנוחה, מה גם שבראש אותן הפגנות עומדים לא רק חילונים ימניים, אלא חסידות חב"ד המאוסה בעיניהם, וגם חובשי ה"כיפות הסרוגות", שקשים עבורם לעיכול יותר מאשר חילונים גמורים. במאמר מערכת מה-29.5.99 כותב "יתד נאמן", שופר הזרם הליטאי של היהדות החרדית: "בשנים

נכתב: "כידוע, אנו רחוקים כרחוק מזרח ממערב מהרעיונות הלאומיים של הימין, ותהום עמוקה פעורה בינינו ובינם". התחושה הרוותת בקרבם היא, שהחיבור בין "דת" ו"לאומנות" מעוות את ערכי הדת, ומשעבד את הדת לטובת ערכים זרים הגובלים בעבודה זרה. המחיר שהעולם החרדי משלם בגין אותו חיבור מלאכותי הוא, מבחינתם, מחיר כבד מנשוא.

הפער האידיאולוגי בין המחנה החרדי למחנה הימני בולט במיוחד ביחס לסוגיות של "שטחים תמורת שלום". כאן ראוי לשים לב לדברים הבוקעים מתוך המחנה החרדי, ושוב מתוך מאמר של "יתד נאמן" מתאריך 29.5.98: "כידוע, היהדות התורתית דוגלת בכל פעולה ויוזמה שתביא להפחתת הסכנה הביטחונית, לרגיעה באיזור ולמניעת שפיכות דמים, גם אם הדבר יהיה כרוך במסירת שטחים מארץ ישראל, שכן פיקוח נפש דוחה כל התורה כולה מלבד ג' עבירות חמורות". יתרה מזאת. המחנה החרדי מגלה מידה רבה של ביקורת כלפי הגישה הימנית ביחס להסכמי השלום, וממה שהם תופסים כמפגן של "זקיפות קומה לאומית מתרברבת מול אומות העולם", ודואג להדגיש שהתמיכה בימין היא בבחינת "חוראת

דחיית הויכוח עם החרדים עד לאחר השגת השלום

המשקיף החילוני משתומם ושואל את עצמו: אם כה רע להם בימין, מה מונע מהיהדות החרדית לנתק מגע מן הימין, לחצות את הקווים ולהצטרף למחנה השלום? ההסבר מצוי במימד הרגשי, אשר החילוני המצוי מתקשה להבינו, משום שאינו תופס את ההשפעה העמוקה של דבריו על גורמים בציבור החרדי. את הסיבות להמצאות המחנה החרדי בימין מסבירים החרדים עצמם, כתגובה רגשית לעמדות הנפוצות בשמאל, אשר נתפסות בעיניהם כאנטי דתיות מובהקות, ומסכנות את עולם התורה סכנה קיומית. יתד נאמן כותב, שהחיבור של המחנה החרדי לימין אינו נובע מזהות בהשקפות, אלא הינו כתגובה למה שנראה בעיניהם כגישה מתגרה בערכי היהדות. התחברנו למחנה הימין, נכתב במאמר מערכת, "... אך ורק משום שראינו בשלטון השמאל גורם המהווה סכנה, ופעולותיו פסולות מכל וכל בשל עמדותיו האנטי יהודיות ומתוך כך הורונו גדולי ישראל שאין לתמוך בכל יוזמה של

מתעצמים הקולות במחנה החרדי הקוראים לבלום את הפוליטיזציה שחדרה לעולמם, להתנתק מהתרבות הפוליטית הימנית, לשוב להתכנס בעולם התורה.

שעה", שאינה מבטאת תמיכה אוטומטית בעמדותיו, או כפי שהם מתבטאים: "הדבר אינו מבטא אפילו רבב של תמיכה בקו המדיני של הימין". נהפוך הוא: למרות התמיכה בימין, הם נותרו נאמנים "לקו הבסיסי של... הבעת התנגדות לפעולות שנועדו לתקוע מקלות בגלגלי תהליך השלום". עמדה זו מתבססת על הלכה מפורשת שפסקו גדולי התורה אשר הכריעו בדבר: "חובת היהדות החרדית להתייצב תמיד למען כל צעד של קידום השלום ולנקוט בגישה המדינית המתונה". יתר על כן. "יתד נאמן" מדגיש את הכלל ש"דעת תורה מורה לנו כי ההלכה של 'וחי בהם' דוחה את מצוות ישוב הארץ". הרב ש"ך עצמו פסק הלכה נחרצת הקובעת ש"תמיד תהיו לצד המתפשרים בעניינים מדיניים". כראייה נוספת לפער הקיים בין דעת התורה לעמדות הימין, מובאת התנגדותם של חברי הכנסת של אגודת ישראל ודגל התורה ל"חוק הגולן", אשר נתפס בעיניהם כ"מעשה התגרות באומות, המנוגד לדעת התורה". גם כשהחוק עלה לראשונה, בתקופת שלטונו של מנחם בגין, וגם כשעלה שנית בתקופתו של בנימין נתניהו, הסיעות החרדיות התנגדו לו.

אופקיה. הפולמוס, או מה שמכונה "מלחמת התרבות", הינה המלחמה היחידה שעשויה להניב יתרונות, אם נשכיל לנהל אותה בחכמה. ואולם היום אין סיכוי לנהל אותו פולמוס באופן עניני, בגלל הערבוביה השוררת בין עמדות אידיאולוגיות ופוליטיות, בין סוגיות חברתיות וביטחוניות, בין עניינים של חיים ושל שטחים. קרוב לוודאי שכאשר נשתחרר מעולם של השטחים ונתפנה לדיון עניני בענייני דת ומדינה, נוכל לנהל את הפולמוס ברמה אחרת ובאופן רציני ומעמיק. דחיית המאבק על דמותה של המדינה עד לאחר השגת השלום עם השכנים, אין פירושה שאחרי השלום "נטפל בחרדים" כפי שאמרה מרושעת עשתה לה כנפיים ברחוב החרדי, ומיוחסת פעם לשולמית אלוני ופעם ליוסי שריד. הפולמוס שיתנהל אחרי השלום יהיו פולמוס שונה, משום שכללי הויכוח יהיו שונים, משום שהשיבה באותו מחנה, מחנה השלום, תכתיב לנו כללי התנהגות שונים מאלו ששולטים היום בשטח. כללי ההתנהגות החדשים יהיו דומים לאלה שמכתיבים לנו היום את היחס לערבים, הווה אומר, נכונות לפשרה גם בסוגיות שאינן מוסכמות עלינו, ונכונות ליותר גם במקרים לא מקובלים עלינו במלואם. הרי יש לנו ביקורת נוקבת על הטיפול בזכויות האדם ברשות הפלסטינית, ולמרות זאת, אנו דורשים את החזרת כל השטחים לידיה. באותו אופן, הקריאה לדחות את הויכוח עם העולם החרדי עד לאחר השגת שלום, מקפלת בתוכה את ההנחה שאחרי שיירגעו הרוחות בשטחים, גם הרוחות שבתוכנו יירגעו, ותוכשר אורה ציבורית שתאפשר ויכוח שונה.

למחנה החילוני אין בעיה עם

הדת והדתיים

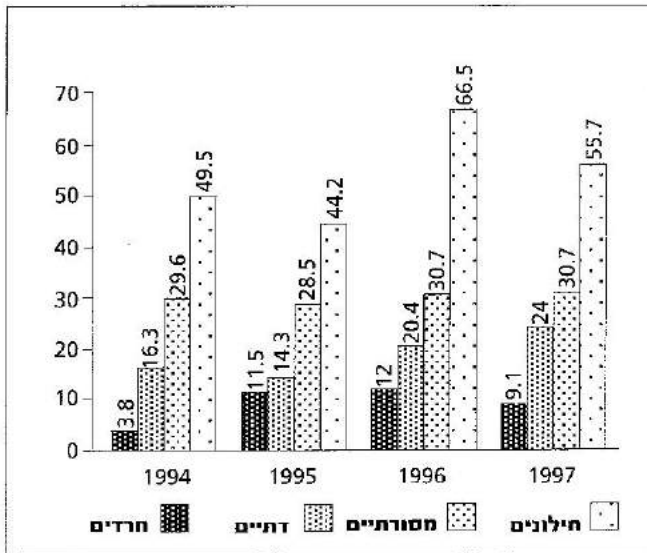
לאור השינויים המתרחשים בעולם החרדי, יש צורך בשינויים דומים במחנה החילוני. נדרש שינוי בגישה הכללית כלפי המחנה החרדי, אשר יפתח צוהר להחזרתם למחנה השלום, ויצור ערוצי תקשורת אשר ישקמו את מערכת היחסים בין שני המחנות. השינוי הנדרש הוא פחות דרסטי ממה שנדמה לכאורה, כיוון שהערכים הבסיסיים מצויים ממילא בתוכו. יחס של סובלנות לזולת והקשבה למצוקותיו, הוא חלק אורגני מהשקפת העולם ההומניסטית. לא נדרשת שום סטייה מהתקן, צדק רק להחיל את הנורמות ההומניסטיות המצויות בקרבנו גם על האוכלוסיה החרדית. ומאחר שבאופן עקרוני אין למחנה החילוני כל בעיה עם הדת והדתיים, יש להתייחס לעולם החרדי באותם פרמטרים שאנו מתייחסים לכל אחד ביהדות ואף לכל דת באשר היא. גם כאשר נשנה את היחס לחרדים, אין

השמאל... וכפי שכתב מרן ראש הישיבה שליט"א, ועמו מרן ורבנן צוק"ל ויבדל"א, במכתבו ערב חתימת הסכמי אוסלו, כי מתוך הכרת אנשי השמאל כמי שעקירת היהדות היא מטרתם האמיתית, העומדת בראש מעייניהם, ממילא 'אין לסמוך על החלטותיהם' גם במישור המדיני".

חילוני מצוי לא יבין במה הדברים אמורים, שהרי הביקורת החילונית בסוגיות דת ומדינה נתשבת בעולמנו כלגיטימית, ואין היא חורגת מהמותר והאסור בויכוח ציבורי. ברם, שתי טעויות מצויות בעמדה זו: האחת, שמה שנדמה לנו כפולמוס פוליטי, בעיני החרדים שייך למימד התיאולוגי. ושניה, שלא השכלנו להבין שהשעה אינה נוחה להעלות סוגיות דת ומדינה שנויות במחלוקת, כי המחיר הינו כבד ביותר.

סוגיית העיתוי מחייבת הסבר נוסף, ולו רק כדי לא ליצור רושם מוטעה בקרב הציבור החרדי. הפולמוס על דמותה של החברה ועל מקומה של ההלכה במדינה, הינו פולמוס מהותי שאסור לטשטשו, ואין כל סיכוי להגיע לפתרון מוסכם. לא זו בלבד שהפולמוס בלתי נמנע, אלא שהוא גם טומן בחובו רק יתרונות לחברה הישראלית, אשר תצא נשכרת מהדיון הציבורי, שינער אותה מתרדמה אינטלקטואלית וירחיב את

תמיכה בתהליך השלום עפ"י מידת הדתיות:

מחקר:
יחסי דתיים-חילוניים,
נוב' 97, מרכז תמי שטיינמץ,
אוני' ת"א, בעריכת תמר
הרמן, אפרים יער

ערוכה לכך, שאותו שינוי מיוחל במחנה החרדי יתרחש מיידי. יש להניח שהתהליך יחלחל בהדרגה, ואת פירותיו לא נראה מיידי. אולם, זאת יש לדעת, מחנה השלום מחויב לעשות את הניסיון. כפי שידענו לקחת סיכונים כאשר התחלנו לפתח יחסים עם אש"פ, כך עלינו ליטול סיכונים בפתיחת הדברות עם החרדים. יתר על כן, גם אם יתברר שהדיאלוג אינו נושא פרי, אנו מחויבים ערכית לנהל אותו במנותק משאלות של רווח והפסד. זאת כחלק מהמורשת הליברלית וההומניסטית שמחנה אותנו. מי שיהיה הראשון לנקוט יוזמה ולהשיט יד, ייזכר בהיסטוריה כמי שעשה מהלך גורלי להשכנת השלום. קודם כל השכנת השלום עם הפלסטינים, אחר כך, אולי, גם שלום בבינתו אנו.

קיצוני ימני-חרדי

יוסי גלילי

היכוח בין השמאל לימין- מקור ההשפעה הרסנית של החרדים

יהדות התורה מעוניינת בעיקר להבטיח את האינטרסים של הציבור שלה, ואין לה יומרות מעשיות מפליגות להחזיר את כל ישראל בתשובה. אפשר להלחם נגד הגזמותיה של מפלגה כזו, אבל יש גם אפשרות להתפשר אתה על תקציבים, חקיקה ועניינים פרגמטיים אחרים. לש"ס, לעומתה, יש בהחלט יומרות להשתלט על כל הציבור המזרחי ובהמשך גם על כל המדינה, וליהפך למפלגת שלטון. דווקא בגלל גודלה האלקטוראלי המאיים, והצלחתה לפענח את הצופן של ניצול אוצרות המדינה לצרכיה הסקטוריאליים, הכרחי קודם ל"יבש" אותה מיומרות אלו, ע"י הרחקה משותפות בשלטון לזמן מה, ורק אחר כך לנסות להגיע אתה לפשרות על בסיס תנאים שיוצגו על ידי הרוב החילוני.

ברור היום שממדי המפלצתיים של האיום החרדי הנוכחי על אופייה הצינוני, החילוני והדמוקרטי של מדינת ישראל, נובעים לא במעט מן היתורים מרחיקי הלכת למפלגות אלו, הן על ידי מחנה הימין והן של השמאל, שהתחרו ביניהן על ליבן של המפלגות החרדיות לאורך שני עשורים, אם כדי למושכן לתמיכה באידיאולוגיה של ארץ ישראל השלמה, או של פשרה טריטוריאלית עם הערבים. התוצאה של תחרות זו על קידום או סיכול תהליך ההתפשרות הייתה שולית. אבל היא הייתה הרסנית לגבי השפעת העולם החרדי על אופייה של החברה והפוליטיקה הישראלית. אל לנו לחזור על טעות מתמשכת זו.

ארץ ישראל השלמה. אגודת ישראל ההיסטורית אף פעם לא כרתה ברית עם מפא"י היונית, לכל היותר היא הסכימה להעמיד את עצמה לקנייה ע"י מפא"י לצורכי הצבעות מסוימות, כגון הארכת הממשל הצבאי על האוכלוסייה הערבית בישראל של טרום 1976. גישות כאלו אכן ממשיכות להתקיים במחנה החרדי, חוץ מאשר בחב"ד הסופר-ניצית.

חפיפה בין "היות חרדי" לשנאת ערבים

אם דברים כן השתנו במחנה החרדי בשלושת העשורים האחרונים, הרי זה דווקא בכיוון הפוך לזה שמרגלית טוען לו. חל שינוי מרחיק לכת ברוחב החרדי עד כדי הזדהות כמעט מוחלטת עם המחנה של ארץ ישראל השלמה, והתנגדות לכל פשרה עם הפלשתינאים והערבים האחרים. הסיבה העמוקה לתהליך זה הוא כנראה שנאת הגויים, הטבועה עמוק בתודעה החרדית - ובמקרה שלנו ה"גויים השנואים" בסביבה, הם הערבים והפלשתינאים. לעומת המובאות המעטות שמרגלית מביא, יש די והותר מחקרים המצביעים על החפיפה הכמעט מושלמת שנוצרה בעשורים האחרונים, בין היות האדם "מאד דתי" או "חרדי" להתנגדותו לכל תהליך פשרה עם הערבים, ואפילו לשנאתו את הערבים, ואת העולם המערבי, הנתפש כמנסה לכפות על ישראל תהליך התפשרות עם הערבים. המחנות החרדיים - גם האשכנזים וגם המזרחים של ש"ס - מעולם לא היו במחנה השלום, כך שאין שום יסוד לתקווה "להחזירם הביתה".

התיזה של מאיר מרגלית, שעל המחנה החילוני לדחות את "מלחמת התרבות" ולשאוף להידברות ולהשגת פשרות מרחיקות לכת עם המחנה החרדי, ובעיקר עם החרדים "הליטאים", כדי להציל את תהליך השלום, היא בבואה לדרישות הבהולות הדומות שצצו בחלק ממפלגת העבודה ומרצ, מיד לאחר הבחירות האחרונות, להעדיף את צידופה של ש"ס לקואליציית ברק, בהתחשב בכוחו המוגבר, "כדי להציל את תהליך השלום". יש כאלו, כנראה כולל מרגלית, המרחיקים לכת והטוענים, שלא רק שיש לשתף פעולה עם החרדים מסיבות פוליטיות פרגמטיות, אלא שיש גם לשאוף להידברות אתם כדי להחזירם ל"מקומם הטבעי" במחנה השלום אליו השתייכו בעבר הלא כל כך רחוק.

אין שינוי באנטי-ציוניות של אגו"

יש להתנגד נחרצות לגישות אלו לגבי החרדים "הליטאים", ועוד יותר לגבי ש"ס. מאידך, יש לברך ולחזק את ידיהם של הרוב הגדול במרצ, חלקים של מפלגת העבודה, והמפלגה החילונית החדשה, שינוי, שבשבועות הראשונים לאחר הבחירות עמדו בפיתוי והתמידו בהתנגדותם להמשך הכניעה למפלגות החרדיות, מעבר לצרכים של הפוליטיקה הפרגמטית.

לצורכי טיעון, מביא מרגלית מספר מובאות משני מאמרים ראשיים של "יתד נאמן". אלו, אכן, מבטאים את הגישה המסורתית של רבני החרדים, שהדגישה את החשיבות העליונה של שמירה על החיים והרכוש של יהודים מעל למטרות לאומיות וציוניות, רחמנא לצלן. גישה זו מעולם לא שייכה אותם למחנה השלום. אם כי גם לא למחנה

הנ"ל, ובדו"ח מספר 49 שלו לשנת 1998, הקדיש לכך פרק שלם: "הוצאות קבורה ישירות".

יש לציין כי לדו"ח המבקר השנה היו רק הדים מעטים. הבחירות שעמדו להיערך כמה שבועות בלבד אחר פרסום הדו"ח תפסו את עיקר תשומת הלב. הבכורה בפרסומים ניתנה לסקרים, נבואות וכיו"ב אירועים הכרוכים בהליכה לקלפי.

ראש הממשלה דאז ועוזריו ניצלו את מיעוט העניין בדו"ח ויכלו להצהיר, כי הדו"ח הוא, למעשה, צל"ש לעבודת הממשלה. התהדרות זו אינה במקומה, כי הליקויים שהביקורת חשפה אינם עניינים של מה בכך. נכון רק שדברי המבקר החדש, אליעזר גולדברג, מנוסחים בצורה מאופקת, על כל פנים מאופקת יותר מדו"חות המבקר הקודמת, מרים בן-פורת, שנקטה בלשון בוטה הרבה יותר.

אולם הסגנון המתון אינו מורה בשום פנים של שיפור בעבודת הממשלה. המלים המנומסות אין בהן כדי לחפות על חומרת הממצאים. פה ושם נוקט אף אליעזר גולדברג בביטויים כמו "מועצת בתי העלמין" מצביעה על פגם מבני הדורש תיקון" או "יש לראות בחומרה רבה שמועצת בתי העלמין, העירייה (ירושלים) והמנהל (מקרקעי ישראל) לא פעלו באופן נמרץ כדי לפתור את הבעיה (של מחסור במקומות קבורה)". לא בדיוק שבחים.

המבקר כותב, כי חוק הביטוח הלאומי סעיף 266 קובע, שעבור תושב שהובא לקבורה בישראל, או לתושב הארץ שנפטר בחו"ל, יכסה המוסד את הוצאות הקבורה של החברה הקדישא הנוגעת בדבר. תקנות המוסד מוסיפות, כי התעריפים יעודכנו מדי פעם.

כצפוי במקרים כאלה קבלו המבצעים, כי הסכום המוחזר להם מכסה רק אחוז מההוצאות האמיתיות. בגין חילוקי הדעות פנו ב-1975 חברות קדישא ירושלים, תל-אביב וחיפה לבג"ץ, בתביעה להגדלת ההשתתפות של הביטוח הלאומי, ושנה לאחר מכן הגיעו הצדדים לפשרה, לפיה התחייב המוסד לכסות את כל ההוצאות בפועל. בנוסף הורשו חברות קדישא לגבות

טדי פרויס

לקבור, התחננו ההורים. לאור הסקנדל שהתעורר והתערבות רבנים וגדולים בתורה שחששו לשמם כעושי מצוות, הוחלט "לפנים משורת הדין", לקבור את גיל בראשל"צ.

סחטנות מכוערת

במהלך השנים נרשמו קובלנות ותלונות רבות נגד ניסיונות סחיטה מצד חברות

לא רק קשה לחיות בארץ הקודש; קשה גם למות בה. בליל שבת, תשעה ביולי 1999, נרצח ברחובות יפו גיל מיצ'ל. חטאו: הוא ביקש מנהג עובר להיזהר ולא לשרוט את מכוניתו. בתגובה הוא הוכה ונדקר למוות בידי חבורה של שלושה-ארבעה צעירים.

הוריו ביקשו לקברו בבית העלמין של ראשון לציון, מקום מגוריהם. הם פנו לחברה קדישא במקום כדי שתסדיר את הליכי הקבורה. החברה נענתה, ורק הזכירה להורים השכולים להביא עמם צ'ק על סך 25,000 ש"ח. והרי הביטוח הלאומי נושא בהוצאות הקבורה, אז לשם מה 25,000 ש"ח? שאלו ההורים. כי בנכם ז"ל הוא תושב תל-אביב ולכאלה אין חברה קדישא ראשל"צ חייבת לחלוק את הכבוד האחרון חינם אין כסף. שיפנו אל עמיתיהם בתל-אביב, או ישלמו את הוצאות טקס הקבורה. אבל אנחנו "ראשונים", ורוצים שבנו ייטמן כאן ולא שיהיה עלינו לנסוע לתל-אביב כדי לעלות

במהלך השנים נרשמו קובלנות ותלונות רבות נגד ניסיונות סחיטה מצד חברות קדישא ברחבי הארץ, שביקשו לנצל את הדיכאון והעצב של המשפחות המתאבלות.

דמי קבורה עבור קבורה ב"חלקות תריגות" (המבקר אינו מפרט מהן חלקות תריגות: של מאבדים עצמם לדעת? של לא יחידים?) וממכירת חלקות קבר לחיים. אם אלמן ביקש להיטמן ליד אשתו המנוחה, חברה קדישא רשאית לגבות ממנו תשלום מיוחד.

קדישא ברחבי הארץ, שביקשו לנצל את הדיכאון והעצב של המשפחות המתאבלות. לעניין נגרר גם המוסד לביטוח לאומי, מממן הקבורות שחברות קדישא ביצעו. בגין המימון הציבורי של לוויית, התערב גם מבקר המדינה במה שקורה אצל החברות

על החברות.

אכן כך. ב־1997 נקבע שטח בהר-לבן, ליד מושב עמינדב להקמת בית עלמין חדש. מחמת התנגדויות של התושבים נגזו הפרויקט, וכך קרה לגבי עוד שטחים, בין היתר במעלה אדומים. לבסוף אותר שטח בהר המנוחות. הוצא מכרז, שבעקבותיו נחתם חוזה עם קבלן להכשרת המקום. בועדת המכרזים היו חברים שפקקו אם הקבלן הנ"ל יוכל לעמוד בתנאי המכרז, וכך אמנם היה. הקבלן לא עמד בתנאי ההסכם וב־1997 בוטל ההסכם עמו.

רק בסוף 1998 הוצא מכרז חדש, אך עד למועד עריכת הביקורת לא נחתם הסכם חדש והשטח עדיין לא הוכשר. זאת בשעה שהמועצה הרבתה לזעוק על מחסור במקומות קבורה בעיר. "העובדה שמועצת בתי-העלמין אינה מסוגלת למלא במשך 30 שנה את הסמכויות שהוקנו לה, מצביעה על פגם מבני הדרש תיקון", דברי מבקר המדינה. ואמנם, לנוכח המצוקה פלשו שתי חברות-קדישא לשטחים סמוכים להר-המנוחות, והתקשרו עם קבלן שיכשיר את השטח. יו"ר מועצת בתי-העלמין הבחין בהתנחלות הבלתי-חוקית, ודרש בתוקף שהעבודות יפסקו.

לא זו בלבד שהעבודות לא פסקו, אלא שבחברות קדישא זירזו את העבודות כדי "ליצור עובדות בשטח". לאחר מכן החלה חברת "קהלת ירושלים" בהכשרת שטחים חדשים, בניגוד לתכנית בנין ערים. איש לא עצר בפולשים "כי משנקברים נפטרים, נוצר מצב בלתי הפיך שאינו מאפשר לשנות את יעוד הקרקע", דברי מבקר המדינה. והוא מטיח בעיריית ירושלים: "יש לראות בחומרה רבה שמועצת בתי-העלמין, העירייה והמנהל (מקרקעי ישראל) שידעו זה שנים על כך שאזלו הקרקעות שיועדו לקבורה בירושלים, לא פעלו באופן נמרץ די לפתור את הבעיה... והעלילו עין מפלישת חברות הקדישא לשטחים לא להן".

אכן קשה למות בארצנו. מהכתוב אצל המבקר עולה מה כוחו של אוליגופול, קל וחומר אוליגופול הנשען על עורך פוליטי חזק כפי שיש לחברות הקדישא. בשל כך, הערות המבקר והתנגדויות של תושבים לא הזיזו לחברות הקדישא. הפעלת עמותות חילוניות לקבורה יקלו על המצב אולם הן יעניקו פתרון רק לחופשיים. חרדים ודתיים סובלים כמו אחיהם החופשיים מנחת זרועם של כלי הקודש, לא ישתמשו בעמותות החופשיות, מאחר והם רוצים בקבורה דתית.

מסתבר שלמרות ריבוי חברות קדישא (14 בירושלים בלבד), יש צורך בכמה נוספות שימלאו אחר הוראות התורה אך גם יקיימו את הצו של לא תעשוק ואת הדיבר "לא תגנוב". כדי שאם לא לחיות, שלפחות למות אפשר יהיה במדינת היהודים.

לרכישת קרקע ולפיתוח של בתי-עלמין על קרובי הנפטרים המבקשים להיטמן ליד יקיריהם, והמשלמים עבור חלקת קבר בחיים". נובע מכך, קובע המבקר, שכתוצאה מהמחירים השונים בן זוג בישוב קטן יוכל לעמוד בהוצאה לחלקת קבר, בעוד שבעיר גדולה, בני הזוג לא יוכלו לעמוד בה. "זה

מסתבר, כי חברה-קדישא ראשל"צ אמדה את "ההוצאות המיוחדות" לקבורת גיל מיצ'ל ב־25,000 ש"ח.

מחירים שרירותיים

שר-הדתות לשעבר, שמעון שטרית, שחברות קדישא נתונות לפיקוחו, הזמין

למרות ריבוי חברות קדישא יש צורך בנוספות שימלאו אחר הוראות התורה ויקיימו את הצו של לא תעשוק ואת הדיבר "לא תגנוב".

יוצר חוסר שוויון בין תושבי המדינה... המחירים וההעלאות נקבעו באופן שרירותי ולא על סמך בדיקה כלכלית", מעיר המבקר. תהו ובהו שדרו גם במועצות דתיות המעניקות שירותי קבורה. על פי הוראות הנהל, ישמרו עודפי הכנסה משירותי קבורה לקרן מיוחדת למימון, פיתוח והשבתת בתי-עלמין. אולם הוראות לחוד ומעשים לחוד. המועצה הדתית אשדוד העבירה ב־1997 עודף הכנסות כנ"ל לכיסוי הגירעון הכללי במועצה. כך נהגה גם המועצה הדתית אשקלון. המועצה הדתית באר-שבע בכלל לא מצאה לנכון להקים קרן כזו, ועודפי ההכנסות נבלעו בסעיפים לא ידועים. הוא הדין בלוד. התברר שמועצות דתיות, אחר שהשתמשו בתקבולי דמי קבורה למטרות ממשטרות שונות, לא אחת תבעו ממשד הדתות תקציב נוסף לפיתוח בתי עלמין. משרד הדתות לא קפץ ידו והעניק למועצות את מבוקשן. הגדילה לעשות מועצה דתית טבריה. למרות שבעיר פועלת חברה-קדישא עצמאית (אמנם ללא רשיון, מאחר שרשיונה פג ב־1998 והביטוח הלאומי ממשיך להחזיר לה הוצאות קבורה), היא ביקשה רשיון להקמת חברה קדישא שתפעל מטעמה. נהוג לומר כי תחרות מוזילה מוצרים ושירותים, אך לא זה היה המקרה בטבריה: "בשנים 1996-1997 העביר המשרד (דתות) למועצה הדתית טבריה סך של 662,000 ש"ח לפיתוח בית עלמין, אף על פי שאין לה בית עלמין והיא אינה עוסקת בקבורה!".

בית עלמין על כל גבעה

בירושלים פועלות 14 (!) חברות-קדישא. לכן הוקמה עוד ב־1967 "מועצת בתי העלמין". מחצית הלוויות בוצעו בידי עמותה אחת, "קהלת ירושלים", והיתר בידי חברות-קדישא עדתיות. המועצה לא הקלה על נוהלי הקבורה ועל הקמת בתי עלמין חדשים. עוד בדו"ח מספר 25 התריע מבקר המדינה, כי המועצה לא הצליחה לאכוף את סמכותה על החברות. יו"ר המועצה הודה, כי זו אינה מסוגלת לאכוף את החלטותיה

סקר הוצאות ממשד יעוץ פרטי זה קבע כי ההוצאה לקבורה משתנה מ־2,800 ש"ח לחלקת קבר בבית קברות גדול, ועד 3,200 ש"ח בבית עלמין קטן יותר. והיו עוד וריאנטים. נלקחו בחשבון תנאי המקום כמו גודל הישוב ועושרו (בשלוש הערים הגדולות המחיר גבוה יותר) וכן פני הקרקע: תמורת חלקה שנכרתה באדמה סלעית יוחזר לחברה תשלום גדול יותר. ההבדל מותיר מרחב ניכר לעמידה על המקח, ומבקר המדינה מצא, כי דירוג חלקות הקבר הביא לתשלומים גבוהים מדי לחברות מסוימות בצד החוזרים קמציניים מדי לחברות אחרות. מותר לשער שהחברות הגדולות, שהשפעתן חזקה יותר, היו מן המרוויחות, והקטנות מקופחות. המבקר אינו מפרט כמה, איפה ומתי.

מאחר שהביטוח הלאומי מקזז הכנסות מ"מקרים חריגים" מדמי השתתפותו בקבורות, עתרה ב־1993 חברה קדישא ירושלים נגד המוסד. בתוך פרקליטות המדינה הוסכם, כי המוסד ייקח בחשבון את כל הוצאות הקבורה ובעיקר את ההוצאות "לרכישת ופיתוח הקרקע". במקביל קבע משרד הדתות תעריפים מקסימאליים לרכישת חלקות קבר בחיים. בכך, לכאורה, צריך היה המקח והממכר להעלם, אולם בביקורתו אשתקד מצא המבקר כי חברות-קדישא גבו מחירים העולים בהרבה על הסכומים שנקבעו, וכי משרד הדתות לא אכף אותם.

האשמה היתה ועדת הפנים של הכנסת, שלא אישרה את התעריפים החדשים. רק בדצמבר 1997 היא אישרה תעריפים, כפי שדרשו חברות קדישא: מחיר ריאלי לקבורה עמד על 11,000 ש"ח בת"א עד למינימום של 3,500 ש"ח במועצות איזוריות. לראשל"צ נקבע תעריף של 9,000 ש"ח, לא 25,000 ש"ח כפי שנדרשה משפחת מיצ'ל לשלם. אין פלא, שמבקר המדינה נאלץ לקבוע שוב, כי "חברות קדישא ממשיכות לקבוע בעצמן את המחירים לחלקות קבר בחיים". והוסיף המבקר: "המשרד (דתות) מתכוון להעמיס את מלוא ההוצאות

האמנם כולם נכונים להציל נפש אחת מישראל?

יפתח שילוני

הצלת חיי גויים אסורה עפ"י ההלכה

אולם, אבן הנגף העיקרית, להערכתנו (אם כי לא באופן מוצהר), היא אופן הפעולה היחודי של אגודת אד"י, אשר אינו מאפשר לתורם או לבני משפחתו להתנות את תרומת האיברים. ומבצעת את ההשתלות עפ"י דחיפות מצבו של המושתל. הדבר גורם לכך שחלק מסוים מן האיברים מושתל בגופם של אנשים שאינם יהודים. הצלת חיי גויים הוא דבר האסור עפ"י ההלכה האורתודוקסית ועל כן בתנאים כאלה של האגודה - התמיכה וההשתתפות בה לשומרי מצוות בעייתית. תופעה זו גורמת גם לדחייתם מן האגודה של חילונים אשר אינם מוכנים להשלים עם המצב לפיו איברים עשויים להיות מושתלים בחולים אשר אינם מוכנים לתרום את איבריהם בשעת הצורך. בנקודה זו נחשף שוב פרצופם של רוב הרבנים הדתיים והחרדים ושל הציבור הנוהה אחריהם. יוצאים מן הכלל הם הרב שלמה אבינר ומספר מועט של רבנים אחרים, אשר פועלים להעלאת המודעות לצורך בתרומות איברים בקרב הדתיים. כמו במקרים רבים אחרים אמצו הרבנים, גם בנושא זה, את העיקרון של "מותר ואף רצוי לקבל, אבל אסור לתת".

אימוצו של עקרון פסול זה ע"י הרבנים האורתודוקסים, והמשך ההתעלמות מהבעיה גורמת נזק כפול: הפסד של תרומות איברים רבות מן הציבור הדתי והחרדי (המהווים כ-25% מאוכלוסיית ישראל) והצלת חיים מיידית של עוד עשרות רבות של אנשים. השפעתם המזיקה של הרבנים חלה, למרבה הצער, גם על אנשים מסורתיים, ולעתים אפילו חילונים.

המצאותם של סקטורים שלמים, שאינם מוכנים להשתתף באחריות המשותפת למפעל להצלת החיים, ומוכנים רק לקחת היא בלתי נסבלת. לפיכך נותרה לציבור ההומניסטי במדינת ישראל, המאמין במתן ללא תנאי לכל אדם באשר הוא אדם, דרך טובה יותר, על פי עקרונות ההדדיות. בדומה לביטוח דם, שם תרומה אחת מזכה את התורם ובני משפחתו לביטוח דם לשנה שלמה, כך צריך להיות גם בנושא השתלות האיברים. יש לפעול להקמת אגודת תורמי איברים חלופית, אשר תתאם השתלות איברים בקרב החברים בה על פי העיקרון "רק מי שמוכן לתרום גם יקבל כשיזדקק".

חילוניים, ולצדם מעט יהודים דתיים, נוצרים וערבים. מבחינת התורמים בפועל רוב התורמים הנם יהודים-חילונים, צברים או עולים מחבר המדינות וכן ערבים (ישראלים או פלסטינים). ממגוון האוכלוסיות הללו נעדר ציבור גדול בחברה הישראלית - הציבור הדתי והחרדי, אשר כמעט ואינו נכלל בין החתומים על כרטיסי תורמי האיברים.

נתונים אלה מעלים שתי שאלות קשות:

1. הציבור החילוני - המהווה את רוב אוכלוסיית המדינה אמנם מהווה את מרבית הפעילים בתחום זה, אולם למרות שאינו מאמין בגלגול נשמות ותחיית המתים הוא נמנע מלהרתם בהמוניו להחתמה גורפת ולסיוע הדדי בנושא.

2. הציבור הדתי והחרדי - כציבור, ולא כיחידים, מחליט באי-התימתו על כרטיס תורם איברים, שלא ליטול חלק במפעל שהוא למעשה מצווה של הצלת נפשות. התמיהה רבה עוד יותר הואיל ומדובר בציבור, אשר בד"כ נשמע למצוות רבניו. מה מונע, אם כן, מן הרבנים לקרוא לציבור הדתי והחרדי לתרום איברים, ולמעשה אף קורא להם לעשות את ההיפך?

עיקר המחלוקת בין הממסד הרבני למערכת הרפואית נסב בעבר על קביעת רגע המוות, אולם סוגיה זו נפתרה בהבנה כי קביעת מוות מוחי (ולא מוות קליני, "צמח") ע"י הרופאים היא תנאי לנטילת איברים להשתלה. יצוין כי הממסד הרפואי התנגד נחרצות לעמדת הרבנות הראשית, שתבעה התערבות רבנית בתהליך קביעת רגע המוות.

"כל המציל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם מלא", אומר הפתגם, אולם בזירה הרפואית נראה כי הדבר שונה, ובייחוד בתחום השתלות האיברים. בעשורים האחרונים הפך תחום זה לפתרון רפואי מקובל ביותר בעולם להצלת חיהם של חולים אשר איברים חיוניים בגופם פסקו לתפקד. ההתקדמות הרבה בתחום ההשתלות הגבירה הן את סיכויי הצלחת ההשתלה והן את אורך חיי המושתל לאחריה.

רוב תורמי האיברים הם יהודים חילונים

ישראל הנה המדינה המפגרת ביותר בעולם המודרני בתחום השתלות האיברים: בעוד שלהשתלות שונות מהכיס כ-1100 חולים, הרי שבכל שנה מתבצעות בישראל רק עשרות בודדות של השתלות. מספר הממתינים להשתלה גדול מאד, ובשל המספר המצומצם של התורמים לא נמצאים תמיד איברים מתאימים בזמן, וחולים רבים מתים בעודם מחכים לתרומה.

רק 3% מאזרחי ישראל חתומים כיום על כרטיסי תורם איברים, וזאת לעומת 20%-30% במדינות אירופה (כולל מדינות מסורתיות, קתוליות ואורתודוקסיות, כגון איטליה, ספרד ויוון), שבהן אחוז זה עולה בהתמדה. תהליך החתמת התורמים החדשים והתיאום עם בתי החולים מבוצע

רק 3% מאזרחי ישראל חתומים על כרטיסי תורם איברים לעומת כ-20%-30% באירופה.

בישראל ע"י אגודת אד"י והמרכז הארצי לקידום השתלות, ופועל על פי העקרון של ניתוב האיברים להשתלה לכל הנזקקים, ללא הבדל דת גזע ומין, אלא עפ"י דחיפות ההשתלה.

ציבור המושתלים ואלה המחכים בתור להשתלה מקביל, פחות או יותר, להרכב הסקטוריאלי של האוכלוסייה בישראל. אולם מהתורמותי ממצעי החתמה של חברים נוספים. רובם המכריע של החתומים על כרטיסי תורם איברים הינם יהודים -

צמיחתה של הודו החילונית והתקפת הנגד של הפונדמנטליזם ההינדואי

פרופ' ראובן כהנא

מבוא

בשנים האחרונות עולה ומתחזקת הלאומנות הדתית ההינדית השוללת באופן חלקי או מלא את כל מה שלא דומה לה, וזאת בניגוד לסטריאוטיפים "הקלסיים" של הודו כארץ של סובלנות, דמוקרטיה ופלורליזם המאפשרת חיים משותפים לגזעים, דתות, לאומים וקהילות שונות.

התגברות הקומונליזם (כפי שזה מכונה בהודו) מתבטאת במספר תופעות:

1. צמיחת ארגונים הינדואיסטיים דתיים-פוליטיים-פופוליסטיים סוחפי קולות במישור הלאומי (כמו מפלגת BJP), והמקומי (כמו במדינת מאהרשטרה).

2. מהומות בין-דתיות ומאבק על אתרים קדושים (דוגמת המהומות שאירעו סביב הרס מסגד עתיק והקמת מקדש הינדי באיזויה בדצמבר 1992).

3. מאבק נגד ארגונים דתיים נוצריים ומוסלמיים העוסקים בחינוך ובמסיונריות.

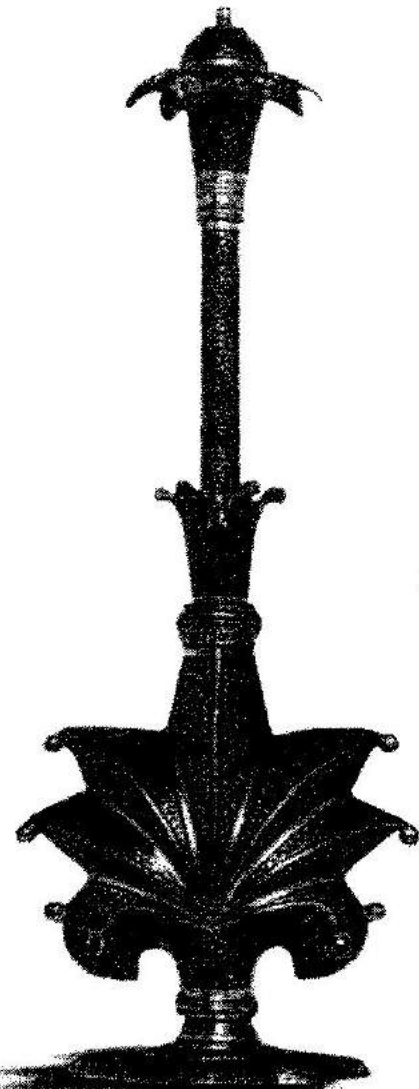
4. פיתוח צבאי קסנופובי מואץ שהגיע לשיאו בניסוי פצצה אטומית וטילים (מרץ-מאי 1999).

5. ניסיון לכפות טרנספורמציה דתית-תרבותית הינדית על המיעוטים - באמצעות שינוי של מושגים לאומיים, היסטוריים, ספרי לימוד וכדומה.

בשנים קודמות היו קונפליקטים חמורים בין ההינדים למוסלמים ובין ההינדים לסיקים (כמו המאבק על מקדש הזהב באמריצור ב-1994), אולם אלה נשאו אופי אפיזודי במידה רבה) להוציא את הקונפליקט עם המוסלמים ב-1947 שהביא להקמתה של פקיסטן, והקונפליקט המתמשך בג'מו וקשמיר ששם יש רוב מוסלמי. התהליך הנוכחי בהודו שונה באופן מהותי מקודמיו באשר הוא כרוך בניסיון לגבש זהות לאומית-דתית הינדית תוך התארגנות מוסדית-פוליטית שתכליתה לממש מטרה זו. השאלה היא מדוע תהליכי הבינוי הדתי-לאומי וההקצנה ההינדית פרצו בשנים האחרונות?

הרקע

החברה ההודית היא אולי המפוצלת ביותר בעולם. קיימים בה חמישה סוגי שסעים שהם עמוקים ומללניים במידה רבה, ללא חפיפה ביניהם. השסע הראשון הוא הפיצול הדתי, בראש ובראשונה בין הינדים (המהווים 85% מהאוכלוסייה), למוסלמים וסיקים. השסע השני נוצר מפיצול לקסטות (כ-3,000 קסטות שונות נרשמו במפקד של שנת 1931). ההבדלים בין הקסטות הם דיפוזיים

מזלף מי ורדים משמש לזליף מי ורדים סניג המזנה בפאנולות שיחור סמליות

פרופ' ראובן כהנא הוא מרצה במחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ובמחלקה לחינוך של האוניברסיטה העברית וחוקר במכון טרומן.

שזכתה בבחירות של 1998 בכ-33% מהצירים בפרלמנט, כוננה ממשלת קואליציה בראשותה שפעלה עד מאי 1999. התכונות הבולטות של התנועות הלאומיות הדתיות בכלל, ושל מפלגת BJP והזרוע המיליטנטית שלה ה-RSS בפרט, הן כדלקמן:

1. התבססות על אלמנטים דתיים-הינדואיסטיים כמקור להזדהות תוך בניית מיתוס של הרוב המקופח.
2. הצגתם של אלמנטים אלה כמשקפים את הזהות הלאומית ההודית בכללה, לצד הצגה של קבוצות ודתות אחרות כזרות, כובשות וכדומה (לדוגמה, השליטים המוסלמים המוגולים מן העבר מוצגים באור שלילי ביותר).
3. תרגום האלמנטים ההינדים למדיניות בתחום הפוליטי, הכלכלי והחינוכי, שפירושה כפייה וקיפוח מיעוטים.
4. מיליטנטיות המוכנה להילחם על מטרות בכל האמצעים ללא הבחנה.

צמיחת הקומונליזם

התפתחותו של קומונליזם לאומי-דתי הינדי אינה תופעה חדשה. ראשיתה בארגונים תרבותיים שהיו קיימים כבר באמצע המאה ה-18. גם התנועה הלאומית ההודית כללה מראשית קיומה אגפים לאומניים קיצוניים, אבל לאו דווקא דתיים (כמו זו שבראשות טילאק, בראשית המאה העשרים). נטיות לאומניות אלה מותנו במידה רבה בעקבות הקמת מפלגת הקונגרס בסוף המאה שעברה, ששימשה מסגרת משותפת וזירת מפגש לרוב הפלגים בהודו. יכולתה של מפלגת הקונגרס לשמש זירה כזו נבעה מכך שהיא נבנתה בראשיתה על סמלים דואליים, חילוניים, ליברליים וסוציאליסטיים מחד, ופירושים אוניברסליים לסמלים מוסלמיים והינדיים מאידך (נוסח מהטמה גנדי). כתוצאה מכך הצליחה מפלגת הקונגרס להכיל את רוב הזרמים (כולל המוסלמים) ולנהל מאבק נגד הקולוניאליזם שהיה ממוסד ופחות אלים מאשר ברוב ארצות העולם השלישי. לקראת סוף שנות השלושים, במגמה לאחד את ההינדים והמוסלמים ולמנוע זרמים קומונליים, התגבשו הסמלים הלאומיים (בעיקר על-ידי נהרו) כחילוניים, אוניברסליים ואזרחיים במובן המערבי, תוך דחייה או טשטוש של סמלים דתיים הינדיים או מוסלמיים. גיבוש זה היה במידה רבה מנוגד לדרכו של גנדי, שפעל לבניית אחדות לאומית סביב סמלים מסורתיים, לרוב הינדיים אבל ברוח של סובלנות. סמלים

בודהה, פסל

במגמה לאחד את ההינדים והמוסלמים התגבשו הסמלים הלאומיים כחילוניים, אוניברסליים ואזרחיים במובן המערבי

והפערים בין השכבות השונות, ובמקביל עליה בציפיות ליותר שוויון. במצב כזה היינו מצפים להחרפת קונפליקטים בין-מעמדיים. ואמנם, מאז שנות השבעים צמחו תנועות טרור מעמדיות ונראה היה שהודו נכנסת לעידן של מלחמת מעמדות. ברם, במקומה של מלחמת מעמדות (ואולי בנוסף לה) הולך ומתחזק מאז שנות השבעים ממערכת בחירות אחת לשניה גורם פרימורדיאלי קומונלי. מדובר בצמיחה של לאומיות דתית הינדית, שהביטוי הבולט ביותר שלה הוא פריחתן של תנועות דתיות פונדמנטליסטיות, שהן לעתים בעלות אוריינטציה פוליטית, כמו מפלגת הבהרטה גנטה (BJP). מפלגה זו הצליחה להעצים את כוחה מאז שנות השמונים ולאחר

ומוגדרים במישור ההתנהגותי וזה הקשור לגורל בעולם הבא ובזיקתו לעולם הזה, בלבוש, מקצוע וכדומה. על אף ששיטת הקסטות נחלשה והסולידריות הפנימית שלהן הצטמקה בשנים האחרונות, השסע והקונפליקטים בין הקסטות עדיין קיימים. גם השסע השלישי, הנובע מהפיצול למדינות, (למעשה לשבטים המדברים בלשונות שונות, שההידברות ביניהם לעתים בלתי-אפשרית), הוא הריף מאוד. יש בהודו כ-22 מדינות הנבדלות זו מזו מבחינה אתנית וכ-800 לשונות מוכרות. השסע הרביעי הוא מעמדי, בין עניים לעשירים ואנשי המעמד הבינוני (השכר הממוצע של בן המעמד הבינוני הוא כ-500\$ לחודש בהשוואה לעניים שהכנסתם הממוצעת היא כ-350\$ לשנה). שסע זה חופף במידת-מה את הפיצול לקסטות ולמשכילים ואנאלפבתיים (כ-65% מאוכלוסיית הודו היא פחות או יותר אנאלפבתי). השסע החמישי הוא פוליטי, ומבוסס במידה רבה על צירוף של אלמנטים לשוניים מקומיים פרימורדיאליים ואלמנטים יותר הישגיים או פונקציונאליים, המשמשים בסיס לגיוס תמיכה. חמשת השסעים הללו התחדו בשנים האחרונות בשל שלוש סיבות עיקריות:

1. עליית המוביליות החברתית בעקבות תהליכי עיור ושינוי בכפר, וכתוצאה מכך עליית עוצמתו של המפגש בין הקבוצות השונות. אלה הביאו לשינוי המבנה של הדמוקרטיה. בעוד שבעבר פעלה הדמוקרטיה ההודית בגושים מוגדרים, סגורים ופרימורדיאליים (כמו הארגונים הקסטאיים), היום היא הרבה יותר פתוחה לתהליכי מאבק ומיקוח. התוצאה היא התרחבות השחיתות והחרפתם של קונפליקטים ומתחים בין קבוצות שונות.
2. כתוצאה מכך חלה התעצמות בכוחם של הקסטות והמעמדות הנמוכים. תהליך זה מהווה איום על שלטונם של בני המעמד הבינוני ועל יציבות המשטר.
3. השיפור היחסי שחל במצב הכלכלי בהודו בשנים האחרונות החרף את ההבדלים בין המעמדות ויצר ציפיות בקרב השכבות הנמוכות להשתתפות צודקת יותר בחלוקת העושה הלאומית. אולם, למרות השיפור, העושה הלאומית היא עדיין כה קטנה עד שכל חלוקה מחדש מתקיימת למעשה לפי העיקרון של סכום-אפס (יותר לך; פחות לי, ולהיפך). בנוסף לכך, מעמדות הביניים (כ-200 מיליון מתוך אוכלוסייה של מיליארד נפש בקירוב), נטלו את חלק הארי של התוספת הכלכלית השולית והותירו את השכבות הנמוכות לעתים במצב קשה יותר מבעבר. התוצאה היא התרחבות העוני

מספיקים כדי להתמודד עם שינויים אלה. ההתרפקות על הלאומנות הדתית ההינדית היא כנראה תוצאה של מצב זה – מעין פיתרון פונדמנטליסטי בהעדרו של טיפול נאות ויעיל במצב הכלכלי ובזיקות המסורתיות של חלק הארי של האוכלוסיה בת המיליארד.

והאוניברסלית-אזרחית, שנוסחה במונחים פחות או יותר מערביים, ולכן לא יכלה לשמש בסיס לקונצנזוס בסיסי. 4. הצמיחה של המעמד הבינוני (המשכיל) יצרה קבוצה בעלת אינטרס משורייני בקיומו של הסדר הקיים. האיום המתגבר על הדומיננטיות של מעמד זה בעקבות השינויים הכלכליים, והמבנה של הדמוקרטיה, הביאו אותם לחפש דרך שתאפשר למעמדות החלשים להזדהות עימה (מעין אופיום להמונים). הלאומיות ההינדואיסטית-דתית סיפקה בסיס יעיל לכך (אין זה מקרה שב-BJP תומכים בני קסטות ומעמדות גבוהים ונמוכים כאחד, להוציא את הדלית-בני הקסטות הנמוכות הנחשבות כחיצוניות לשיטה).

ההתמודדות עם צמיחת הקיצוניות ההינדית

ההתמודדות של הרוב הפוליטי בעל האוריינטציה האזרחית בהודו עם צמיחתה של הקיצוניות ההינדית הלאומנית-דתית נעשית בעזרת כמה אסטרטגיות עיקריות: 1. הרחבת תהליכי רכישת ההשכלה בכלל, והאוניברסיטאית-אקדמית בפרט, לבני השכבות הנמוכות ולקבוצות אתניות ולשוניות שונות. הרחבה זו מתבצעת על-ידי פיזור של קולג'ים וכיתות-מכינות בכל הארץ, והפעלתה של אפליה מתקנת המנסה (לא תמיד בהצלחה) להבטיח שכי-50% מהמקומות באוניברסיטאות ובאדמיניסטרציה הממשלתית יישמרו לבני השכבות הנמוכות ולבני מיעוטים. 2. שימוש במערכת המשפט כמחסום בפני פעילות קומונלית בלתי-חוקית (כגון כפייתן של תכניות לימוד הינדיות).

3. ניהול מאבקים דמוקרטיים סביב נושאים ואישים כריזמטיים כגון סוניה, אשתו של המנוח רג'יב גנדי מושלת נהרו ושימוש מוגבר באמצעי תקשורת ההמונים על מנת לצמצם את אפשרות השימוש באלמנטים דתיים פולחניים קומונליים. מידת הצלחתם של אמצעים אלה בטווח הקצר והארוך עדיין אינם ברורים דיים. עוד פחות ברורה היא מידת ההשפעה של האסטרטגיות הללו על העוני, חלוקת ההכנסה ותהליכי הפיתוח הכלכלי בהודו, העומדים ביסוד הפונדמנטליזם המתפתח. השינוי החברתי והתרבותי האיטי העובר על הודו, ושיפור רמת הפיתוח הכלכלי, החריפו את תחושת אי-הוודאות ואת המתחים בין הקבוצות והמעמדות. דומה כי המשטר הדמוקרטי והזהות החילונית-אזרחית בהודו שוב אינם

אלה עוררו התנגדות גוברת בקרב המוסלמים שראו בהם סמלים הינדיים (ומצד הקיצוניים ההינדים) שראו בהם פירוש מעוות להינדואיזם "האמיתי". (כתוצאה מכך נדחק גנדי הצידה והפך בעיקר למיתוס), כאשר נהרו ממשיך להתרכז בבניית אלטרנטיבה של כמעט "דת חילונית".

דחיקתו של גנדי מאז סוף שנות השלושים והתחזקות פורמלית או אפילו וירטואלית של סמלים חילוניים ליברליים בהשראתו של נהרו, בנו לכאורה מסגרת של שיתוף פעולה שהתמכשה לקיום הקונפליקט בין הדתות, השכבות והפלגים השונים בהודו. אולם מתחת לפני הקרקע, סמלים אוניברסליים אלה היו זרים וכלליים מדי לרוב האוכלוסיה. הם לא יכלו לספק מוקדים בעלי משמעות להזדהות ולתחושת שייכות. על רקע זה גבר הניכור בין המסגרת הסמלית הפורמלית לבין הזרמים התת-קרקעיים הפרטיקולריים. כתוצאה מכך התערער במידת-מה בסיס הלגיטימציה, והתחילו להתחזק תנועות מסורתיות מיליטנטיות הינדואיסטיות (למשל, ה-RSS). אלה הלכו והתעצמו כשהן עוברות תהליכי פוליטיזציה עד שנתגבשו בשנות התשעים, כאשר מפלגת ה-BJP עלתה לשלטון ב-1998 היא פיתחה בהדרגה סמלים ומוסדות בעלי אופי הינדואיסטי-דתי מסורתי, והפעילה אמצעי ראויה שנועדו לגייס את התמיכה של האוכלוסיה, כולל יצירת מיתוסים מודרניים על בסיס האפוסים המסורתיים (דוגמת זה של ראמה).

הסבר לצמיחת הלאומנות הדתית ההינדית

השאלה היא מדוע התחזקה הקומונליות הדתית-פוליטית ההינדית שהיא בעיקרה פונדמנטליסטית? מה מושך בתנועה בעלת סמלים מסורתיים בעלי אופי טקסי טראנסצנדנטלי? אפשר להציע ארבעה הסברים אפשריים לכך:

1. השינויים הכלכליים והחברתיים שהתרחשו בהודו בשנים האחרונות הגבירו את אי-הודאות וקשיי התמודדות בקרב רוב האוכלוסיה, והובילו להתרפקות מחודשת על סמלים וארגונים דתיים-מסורתיים קיצוניים וללאומנות ולקסנופוביה כבריחה מן המציאות הקשה.
2. בדמוקרטיה ההודית נפרצו פיצולים אין-ספור בשנים האחרונות שיצרו תחושה של אי-סדר ואנרכיה, תהליך שהגביר תחושה של אי-יציבות וחיזק חרדות. ההתרפקות על ההינדואיזם סיפקה בסיס חזק, יציב וברור כנגד החרדות הגואות.
3. רוב הקבוצות בהודו לא יכלו להזדהות עם הזהות הלאומית המוצהרת, החילונית

האלה אפסרטי, גימפית חושנית כמו זו אפשר למצוא על קירות המקדשים. הן מוקמות ענני גשם וקשורות לפיוזן ולצמיחה

נתן אוניברסיטה

אירועים מחזית העימות החילוני-דתי מן העתונות המקומית ואתר "חופש"

מי נתן באוניברסיטת חיפה הוראה לקנות אלפי מזוזות מיותרות?

בלבד (כמו בית מדרש) איננו חייב במזוזות מופיעה אפילו בתלמוד, הרבה לפני הרמב"ם. במסכת מנחות, דף ל"ג, נאמר: (בתרגום מן הארמית) הפתח שבו היה רבי נכנס לבית המדרש לא היתה בו מזוזת. כידוע, סתם "רבי" בלשון התלמוד מתייחס לרבי יהודה הנשיא, עורך וכותב ששת סדרי המשנה, ואיש מאד, מאד מרכזי בהלכה.

מדוע חייבת אוניברסיטת חיפה להיות קדושה וצדיקה יותר מרבי יהודה נשיא? מדוע נתלו בה אלפי מזוזות מיותרות ללא שום סיבה הלכתית, אליבא הרמב"ם? מדוע צריכים אלפי סטודנטים וחובדי סגל לסבול מכפייה דתית שאין לה אפילו הצדקה הלכתית?

ואולי כדאי שננסח את השאלה בצורה אחרת. מזוזת כשרה עולה בערך מאה ש"ח. מי באוניברסיטה נתן את ההוראה לקנות אלפי מזוזות מיותרות? ומי הוא שמכר אותן לאוניברסיטה? מאיפה בא הכסף ולאן הוא הלך? והרי אלו הן, בסופו של דבר, השאלות הדתיות האמיתיות של ימינו.

השתלטות חרדית על מבנים ושטחים בלב השכונות החופשיות

לכבוד: ראשי ועדי השכונות בירושלים, יו"ר ומנהלי המנהלים הקהילתיים.
הנדון: השתלטות חרדית על מבנים ושטחים בלב השכונות החופשיות

בתקופה האחרונה כולנו עדים לתופעה המרגיזה של תוכניות לבניית קומפלקסים חרדיים בליבן של השכונות החופשיות, תוך איום על אורחות חיינו החופשיים.

עד כה פנו אלי ואל חברי, ועדי שכונות רבים, ביניהן: רמת בית הכרם, בית הכרם הוותיקה, גילה, פסגת זאב, רחביה, מלחה החדשה,

(למשל-"תמונות תועבה", "לבוש לא-צנוע" וכו') אנחנו משחקים לידיהם של החרדים. הם אומרים עלינו, כשהם צוחקים בפה מלא, "במו ידיהם הם, החילונים, מאשימים את עצמם, ולנו לא נשאר אלא לקטוף את הפרות".

תשאלו, אילו פירות? כל הדיון המיותר בנוגע לטורבינה הוא תוצאה ישירה של תפלות חילונית כזאת. השימוש החילוני במונחים אלו גוררים סחיטות פוליטיות במערכות שלטון ממלכתיות ומקומיות, בכנסת ובעודותיה, שכן ברור לכולם, כביכול, גם לנו החילונים, שאנחנו "מחללים" את השבת. הבל הבלים!

דוד נחמני, בת-ים

הצדיקות המזוזה של אוניברסיטת חיפה

על כל דלת, שער, מבוא ופתח של האוניברסיטה בחיפה הוצמדה, בצדיקות עצומה, מזוזת. יש מזוזת אפילו על כל פתחון שבמחיצות ה open space-בספרייה!!! האוניברסיטה, מוסד של חינוך מדעי וחופשי, שמסורת בת מאות שנים משחררת אותה מעול הכנסייה השלטת, כופה בזה פעולה דתית מובהקת על כלל הציבור. כל העניין לא היה מוזר ומגוחך כל כך אילו "מיזוז" האקדמי ההמוני הזה היה באמת בסיס יהודי-הלכתי. אבל אין. והרי קובע גדול הפוסקים בכל הדורות, הרמב"ם, בהלכות מזוזת, פרק ו' (הלכה א'): "עשרה תנאים יש (צריכים להתקיים) בבית, ורק אחר כך חייב הדייר בו לעשות לו מזוזת; ואם חסר תנאי אחד מהן, פטור מן המזוזת. ואלו הן: ... ויהיה עשוי לדירת אדם... ועשוי לדירת קבע."

כלומר, רק בית מגורים המיועד למגורי קבע חייב במזוזת על פי ההלכה. בנייני האוניברסיטה אינם מקיימים שני תנאים אלו. הרמב"ם קובע חד-משמעית שאי-קיומו של תנאי אחד בלבד מספיק לביטול חובת התקנת המזוזת, וכאן אנו מוצאים שלא נתקיימו שני תנאים.

העובדה שמבנה אשר אינו משמש בית מגורים ובמיוחד בנין המשמש כמקום לימוד

חילונים אינם "מחללים" שבת

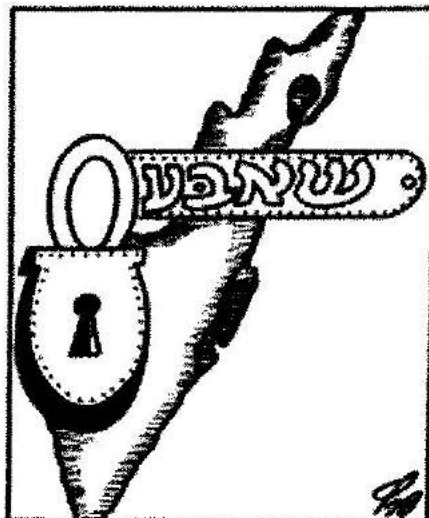
בפרשת המשחן (הטורבינה) של חברת החשמל לא חדלו כלי התקשורת החילוניים מלהשתמש במונח "חילול שבת" ובגזרותיו. "חילול שבת" הוא מושג דתי-הלכתי, וכאשר משתמשים בו אנשים המאמינים כי יום השבת הוא שבת קדוש ויום קדוש, הדבר מובן. אבל כשמשמשים בו אנשים אחרים, חילוניים, שאורחות חייהם ודפוסי חשיבתם אינם דתיים-הרי זה מגוחך ונלעג, צבוע ומסולף.

אין שום צידוק לשימוש במונח "חילול שבת" דומים לו, בפי חילונים שלגביהם

כשחילוני משתמש במושג "חילול שבת" זה מגוחך ונלעג

יום השבת הוא יום השביעי בלבד, יום מנתה סוציאלי, נטול קדושה כלשהי. חילונים אינם יכולים להיות "מחלליה" של השבת.

מערכת "חופש" מבקשת להצטרף לדעתו של הכותב ולהוסיף שכשאנחנו משתמשים במונח זה כמו גם במונחים דתיים אחרים

ואחרים סתם אוהדים. רפי דברה, לשעבר יועץ ראש העיר טדי קולק ומי שהקים את מנהל המרכזים הקהילתיים, דוות על יותר מ-1000 חתימות תמיכה שנאספו במשך היום. "אנחנו לא נגד תרדים", אמר דברה, "אנחנו פשוט לא מוכנים שבריכה קהילתית, הממוקמת במרכז של שכונה פלורליסטית עממית ומשרות ציבור גדול גם בשבת, תשרת את הציבור החרדי בלבד".

בריכת "טיילור" היא חלק ממרכז קהילתי גדול בקרית הויבל, שהוקם לפני יותר מ-25 שנה על קרקע שהוכרה להסתדרות. "רוב תושבי השכונה היו פועלים, חברי הסתדרות", אומר יואב פסחוביץ, ממארגני ההפגנה. "הבריכה והמתקנים

חזירות בגבעת אולגה

מעדניה באזור התעשייה של גבעת אולגה בה נמכר בשר לא כשר, נשרפה בחודש שעבר. המעדניה נשרפה עד היסוד והאש גרמה לנזקים קשים גם לארבע חנויות נוספות.

על דלת המעדניה, השייכת ליורי ונינה אומנץ, רוססה לפני כמה שבועות כתובת "באולגה שומרים על הכשרות". נינה אומנץ טוענת כי בכל יום בשבועות האחרונים שברו את מנעול המעדניה, אולם לדבריה היא לא קיבלה אימונים ישידים משום גורם. בסמוך למעדניה פועלים ארבעה בתי כנסת וישיבה.

לפני חודש התקיימה מול המעדניה הפגנה גדולה נגד מכירת הבשר הלא כשר. לדברי שלמה ביטון, מנהל מוסדות ישיבת "אוד יוסף" בגבעת אולגה, "זאת היתה עצרת תפילה שקטה. אני מגנה בחריפות כל אלימות נגד מעדניות שמוכרות בשר לא כשר".

בריכת מרינה

מארגני ההפגנה בשכונת קרית הויבל בירושלים היו מרוצים: בחמש אחר הצהריים התאספו כ-300 מתושבי השכונה, ושכנים מבית וכן ומשכונות אחרות, חלקם מנויים בבריכת "טיילור" שבמרכז הקהילתי,

הגבעה הצרפתית, רמת אשכול וקרית הויבל, כשכולם מלינים על כוונות השתלטות למטרת הקמת בתי כנסת/מקואות/אולפנות/כוללים וכד' (בתקצוב אסטרונומי) בלב לבן של שכונות בעלות צביון חיים שאינו תואם ושעלול להביא לעימותים קשים בין חרדים לחילונים.

פניתי פעמים רבות לראש העיר, אהוד אולמרט, אך הוא מסרב להכיר בבעיה כ"בעיה" ואף טוען כלפי כי: "לא כל נושא שעוסק בחרדים צריך להפוך למלחמה. צריך לחיות יחד בעיר הזאת ולא לריב כל הזמן. צריך למצוא את המשותף ולא לתת תחושה של מישוה שרודף אחרי מישוה אחר. ראש העיר טומן ראשו בחול כמעשה בת היענה, ואינו מבין כי:

1. כבר יש מלחמה בפועל וחורבן הבית השלישי תלוי ועומד מנגד.
2. אין איזון ושוויון בהתייחסות לאוכלוסיות השונות, ואכן יש אפליה וקיפוח של החילונים.
3. רצינו לחיות ביחד, אך הפרת הסטאטוס-קוו נעשתה כבר מזמן, ועל ידי החרדים

החרדים מבקשים להקים בתי כנסת, מקוואות וכוללים בלב ליבן של שכונות חילוניות.

עצמם בפולשם לביתנו ומבצרנו. טענתו כאילו אנו אלו שנותנים "תחושה של מישוה שרודף אחרי מישוה" היא הפוכה, שכן כולנו חשים נרדפים על ידי השתלטות חרדית חסרת מעצורים, הקורמת עור וגידים מול עינינו.

5. "שליפת שוט האיום בבג"ץ" הינה הדרך התרבותית ביותר שיש לנו כדי להבהיר לראש העיר עד כמה נואשים התושבים מאי-עשייתו בענין, ועד כמה איתנים אנו במאבקנו!

רוני אלוני, חברת מועצת העיר ירושלים

אתר "חופש"

במה חילונית, לא פוליטית למען חופש מכפיה דתית

בריכה קהילתית הממוקמת במרכז של שכונה פלורליסטית תשרת את הציבור החרדי בלבד.

שמסביבה, הכוללים בין השאר מגרשי כדורגל, טניס וקן של הנוער העובד והלומד הוקמו הודות לתרומתו של אייזיק טיילור. בריכת טיילור היא הבריכה הציבורית היחידה בירושלים הפתוחה גם בשבת ובחגים. לפני כ-15 שנה היא פעלה עדיין במתכונת צנועה, שכללה הפרדה בין גברים לנשים פעמיים בשבוע, אבל אחר כך הוזנת, ולבסוף נסגרה לשנים אחדות. לפני חמש שנים חתם איתן קוברסקי, יזם מהר אדר, הסכם שכירות לעשר שנים עם מועצת פועלי ירושלים. קוברסקי השקיע, לדבריו, מאות אלפי דולרים בשיפוץ הבריכה ובהפיכתה לקאנטרי קלאב משוכלל, הכולל 7 דונם מדשאות, מתקני שעשועים, חוגים ופעילויות לילדים. דברה ופסחוביץ טוענים שקוברסקי אמר להם שבגלל שאין מספיק מנויים, הוא מעביר את השכירות למשקיע חרדי.

חופש
מדת
www.hofesh.org.il

הזהות החילונית פעם אחת זלתמיד

עודד לבנה

אבל איך תסביר את זה לתפוז?
ניסיתי כך: "תראה, במציאות אין קבוצות.
זה אתה שהחלטת לראות בכל הקוסוקפים
קבוצה. במציאות אין להם שום דבר
משותף, וגם לא צריך להיות."
"אתה מגוחך – ענה לי התפוז – אתה אומר
שאינן קבוצה כזו קוסוקפים, וכרגע
השתמשת במונח הזה בעצמך"
"עשיתי את זה רק מסיבות של תקשורת:
כדי לדבר איתך אני צריך להשתמש במילים
שלך"

"אבל בכל זאת יש משהו משותף לכל
הקוסוקפים: אתם לא תפוזים. או שאתם
לא עגולים או שאתם לא כתומים או שאתם
לא מתוקים או..."
כאן התפרצתי לתוך דברי התפוז: "לא
מגדירים משהו במה שהוא לא"
"מה?"

"בדיוק מה ששמעת. לא מגדירים קבוצת
השתייכות לפי מה שלא מאפיין את
הקבוצה, אלא לפי מה שמאפיין את
הקבוצה."

"נו, אז תגיד לי מה מאפיין אתכם,
הקוסוקפים?"

"שום דבר. אין לנו שום דבר משותף יחד."
"אתה יודע שיש אצלנו הרבה תפוזים
שאומרים שהקוסוקפים הם חסרי זהות?
אני שואל אותך כי אני רוצה להבין את
הזהות הקוסוקפית."

"אין דבר כזה. קבוצת ההזדהות שלי היא
לא הקוסוקפים. הזהות האישית שלי איננה
נובעת מזה שאני לא תפוז. היא נובעת מזה
שאני אדם, מהסוג שלי, מהעם שלי ומהרקע
שלי."

התפוז נראה מבולבל: "אתה מפרט לי תת
חלוקות של הקוסוקפים בתור הדברים
שמשנים לך, אבל הדבר העיקרי, שאתה
קוסוקפי, לא משנה לך. זהות שלי בתפוז
היא שאני עגול, כתום, מתוק וכן הלאה.
מה זהות שלך כקוסוקפי?"

אמרתי לתפוז שאין לי זהות בתור קוסוקפי.
הוא היה נבוך ומאוכזב, ואמר לי שביוכחים
הפנימיים אצלם, אצל התפוזים, הוא תמיד
תמך בדעה שבטח גם לקוסוקפים יש זהות
קוסוקפית, כמו שלתפוז יש זהות תפוזית.
נפרדנו כידידים, אך בהרגשה של החמצה.

כשביקשתי דוגמא, לא היו לו מילים, אז
הוא צייר לי אדם אוכל בננה.
חשבתי שגם הציור של הכבשה שאוכלת
עשב מהנסיך הקטן יכול היה להתאים לו.
אמרתי לתפוז שאני אדם וזו בננה, זה לא
אותו הדבר.

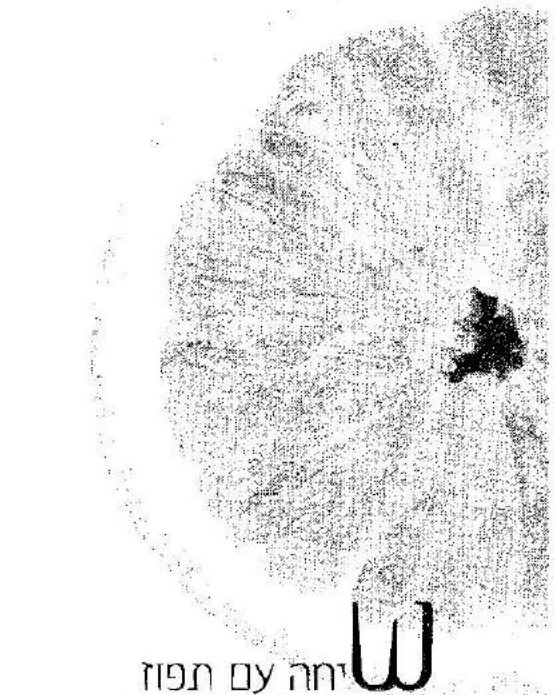
הוא לא נתן חשיבות למונחים.
התפוז אמר: "תראה: אני עגול, כתום, מתוק,
יש לי פלחים וקליפה עם שמן אתרי, הגודל
שלי והמשקל שלי הם מסויימים, אני חייב
להיות מחובר לעץ וכן הלאה. אתם,
הקוסוקפים, זה אחרת אצלכם. חלק לא
מחוברים לעץ, כמעט אף אחד לא כתום,
רובכם חסרי קליפה עבה ולא מתוקים."

ניסיתי להסביר לתפוז: "תראה, אני מבין
שאתה מזדהה עם כל התפוזים, ומזהה כל
תפוז עם שאר התפוזים. ברור לי שמתוך
כך אתה מזהה את כל מי שאינו תפוז..."
"קוסוקפי" עזר לי התפוז, "אתה יכול להגיד
קוסוקפי, שיהיה. ברור לי שאתה מזהה את
כל הקוסוקפים אלה עם אלה, אבל אני לא
מרגיש כקוסוקפי."

התפוז לא נראה מבולבל. הוא נשמע יותר
כמו מורה שתלמידו אינו מבין משהו:
"תראה, כמו שיש גבוהים ונמוכים, כמו שיש
חיים ומתים, כמו שיש בהירים וכהים, כך
אתה יש תפוזים וקוסוקפים. או שאתה חי,
או שאתה מת. או שאתה קוסוקפי או שאתה
תפוז."

אני חושב שזה היה הרגע בשיחה שבו הבנתי
את ההבדל בין קבוצת זהות לקבוצת
הזדהות. בשביל התפוז – כל התפוזים הם
קבוצה. זו קבוצת ההזדהות שלו – הוא
רואה את עצמו כחלק ממנה. מבחינת התפוז
– קבוצת הזהות שלי היא "קוסוקפים",
כלומר: לא תפוז. אבל זו לא קבוצת
ההזדהות שלי. אני לא מגדיר את עצמי כ-
"לא תפוז". אני לא חושב על עצמי בתור
"משהו שאינו עגול, אינו כתום ואינו
מחובר לעץ ואפילו אין לו קליפה".

מבחינת התפוז יש משמעות עצומה לקבוצה
"תפוזים", ולכן יש משמעות לקבוצה
"קוסוקפים". מבחינתי אין לקבוצה השניה
שום משמעות: אני והתפוז לא קרובים יותר
ולא נמצאים יותר באותה קבוצה מאשר אני
והתפוז.

שיחה עם תפוז

שלשום היתה לי שיחה עם תפוז.
השיחה התחילה על עניינים של מה בכך,
אך התגלגלה מהר מאד לנושא של קבוצות
זהויות וקבוצות הזדהות. אני חושב שכל
שיחה עם תפוז מגיעה בסוף לנושא הזה.
לפעמים, בשיחות עם תפוזים, אתה מקבל
תחושה שהתפוזים שונאים את מה שהם
קוראים "קוסוקפים", כלומר – חיות וצמחים
שאינם תפוזים, אבל התפוז הזה ממש לא.
הוא פשוט שאל, התעניין.

מעניין שלנו אין מילה מקבילה לקוסוקפים.
לפחות אני לא מכיר אף מילה שמשמעה
הוא "כל מה שחי או צומח ואינו תפוז",
כולל אדם, פרה, חיטה, ענבים ואפילו
אשכולית. בכלל זה אני משתמש במונח
שהתפוז משתמש בו.
התפוז שאל אותי, בלי שום עוינות, אלא
מתוך עניין:

תגיד לי, למה אתם, הקוסוקפים, אוכלים
זה את זה? אני מבין שאתם אוכלים תפוזים.
בסדר, אנחנו תפוזים ואתם קוסוקפים, אבל
איך יכול להיות שקוסוקפים אוכלים
קוסוקפים?

W

שיחה עם חרדי

למחרת, זאת אומרת אתמול, היתה לי שיחה עם חרדי.

השיחה התחילה על עניינים של מה בכך, חדשות ופוליטיקה, אך התגלגלה די מהר לנושא של קבוצות זיהוי וקבוצות הזדהות: דתיים וחילוניים. אני חושב שלא מעט שיחות עם חרדים מגיעות בסוף לנושא הזה. השיחה היתה דומה בצורה מפתיעה לשיחה עם התפוח.

כשדיברנו על פוליטיקה שאל אותי החרדי כבדרך אגב:

"תגיד לי, למה אתם, החילונים, לא מסוגלים להתלכד? זה שהמפלגות שלכם נגד החרדים – את זה אני מבין; אנוחנו חרדים ואתם חילונים, אבל תסביר לי למה החילונים כל כך מפולגים אלה נגד אלה? הרי כולכם חילונים."

גבוהים ונמוכים, כמו שיש חיים ומתים... את זה שמעתי כבר אתמול, ולא התכוונתי לשמוע שוב.

"אבל אתה זה שבוחר לפי איזו חלוקה לפלג את האנשים. אתה יכול לפלג לישרים ורשעים, אתה יכול לפלג לדוברי עברית ושאינם דוברים עברית, אתה יכול לפלג לגברים ונשים, אתה יכול לפלג בכלל לאנשים וחיות, או אתה יכול לשים את כל האנשים והחיות באותו חלק ואת הצמחים בחלק אחר. הבחירה בחלוקה היא שלך. אתה מחליט מה חשוב"

"אתה רוצה להגיד לי שכשאתה פוגש אדם לא מטריד אותך אילו מצוות הוא שומר ואילו לא?" החרדי היה ממש מופתע.

"אפילו לא לשמיה. זה חסר כל חשיבות בעיני אם הוא מניח תפילין או לא". כנראה שהוא חשב שחילונים בעצם יודעים שצריך לשמור מצוות, ועושים דווקא.

אני לא תופס את עצמי כ-"לא חרדי". אני

אנחנו חרדים ואתם חילונים, אבל תסביר לי למה החילונים כל כך מפולגים אלה נגד אלה? הרי כולכם חילונים?

שתיקה. "אתה חייב להגידר כדי שתדע מי אתה", הוא ניסה.

"לא נכון. אני יודע מי אני גם בלי להגדיר".

"אבל בשביל לדעת צריך להגדיר, לא?"

"ממש לא. אני לא מגדיר אדם – אני פשוט מזהה אדם כשאני רואה אותו. אני לא מגדיר אהבה, אבל אני יודע מה זו אהבה. אני גם לא יכול להגדיר חיים. אם תחשוב על זה קצת, אז אפילו להגדיר מונחים פשוטים כמו שולחן לא כל אחד יכול, אבל כל ילד יודע מה זה שולחן. לא תמיד צריך להגדיר בשביל לדעת."

החרדי ניסה דרך אחרת: "אתה צריך להגדיר כדי שאחרים ידעו איך להתייחס אליך"

"אחרים מגדירים אותי כמו שהם רוצים, בלי קשר לאיך שאני מגדיר את עצמי. הנה, אתה הגדרת אותי כחילוני, בלי שביקשתי ובלי לבקש את אישורי. במציאות אין קבוצות, אבל כל אחד משייך את הזולת לקבוצה".

שוב שתיקה.

הלכתי הביתה וחשבתי לי למה מתגבשות שתי השיחות שהיו לי. סיכמתי אותן בשמונה נקודות:

– לא מגדירים אדם במה שהוא לא.

– כשאתה בקבוצה מסויימת – "קבוצת כל האנשים שאינם שייכים לקבוצה שלך" היא בעיניך קבוצת זיהוי, אבל בשבילם זו לא קבוצת הזדהות.

– כשמישהו קורא לך הרבה פעמים בשם "חילוני" אתה מתחיל לנסות להגדיר חילוני ולאפיין את עצמך כחילוני, והכל.

– אני לא צריך להגדיר את עצמי.

– כל אדם מפלג את האנשים לקבוצות לפי קריטריונים שנראים לו חשובים.

– שמירת מצוות איננה קריטריון ראוי, מבחינתי, לפלג לפיו את האנשים.

– קשה לאנשים לקבל שהקריטריון שכל כך חשוב להם הוא חסר משמעות בעיני אחרים.

– זה שיש שם לקבוצה עדיין לא אומר שיש לה מכנה משותף ולא שזו קבוצת הזדהות.

לא רואה את עצמי בתור "מישהו שעובר על המצוות, שאינו מתפלל ואינו שומר דיני כשרות ונידה"

"אז למה אתה משתמש במונח "חילוני"?"

"כדי שהשיחה איתך תהיה אפשרית. לא אני הגדרתי את עצמי כחילוני. אלא אחרים."

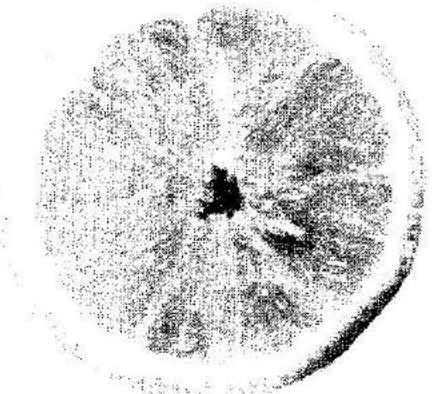
"אני מבין, אבל עדיין יש כמה דברים משותפים לכל החילונים: אתם לא חרדים, אתם לא לבושים כמו חרדים, אתם לא נועצים ברב, רובכם לא שומרים דינים כשרות, אתם מחללים שבת, ..."

מתוך הרגשת לאות של "בויכוח הזה כבר הייתי אתמול" עניתי לחרדי: "לא מגדירים משהו במה שהוא לא. לא מגדירים אדם בזה שהוא לא תפוז. לא מגדירים שולחן בזה שאין לו זימים. לא מגדירים חרדי בזה שהוא איננו מקדש את הפרה. העובדה ששני אנשים לא מניחים תפילין לא מקרבת אותם. גם סאדם חוסיין וגם קלינטון לא מניחים תפילין. זה לא מקרב אותם."

החרדי הבין את הנקודה הזו הרבה יותר מהר מהתפוז. אולי זו צורת החשיבה שנרכשת מעיסוק בתלמוד. בכל אופן, מונחים והגדרות הוא תפס בקלות, וכאן הוא טמן לי מלכודת, או ככה לפחות הוא חשב "אז אתה אומר שאתה לא מגדיר את עצמך כחילוני וגם לא כ-"לא דתי" "נכון, כי אלו תשובות על שאלות שהשיתות נמוכה בעיני. כמו שאינני מגדיר את עצמי כ-"לא אוהד של הפועל אילת" או כ-"לא נהג מונתי"

"אז איך אתה מגדיר את עצמך?", שאל, ושמן של חיוך ניצחון התגנב אל פניו.

"למה אני צריך להגדיר את עצמי?"

תגובות ומכתבים מקוראים

מערכת "הדות חופשית" מזמינה מכתבים ותגובות מקוראים לחומר שהתפרסם בחוברות הקודמות, ובנושאים חילונים הומניסטיים אחרים. המכתבים והחומרים הראויים יבאו לפרסום.

שכחתו של גאון הדור

לפני מספר חודשים זכינו לדאות ולשמוע את הרב הגאון, מורה הדור ופוסק ההלכה עובדיה יוסף, משיב בטלביזיה על שאלה בדבר בורותם של תלמידי בתי הספר של תנועת ש"ס במדעים. תשובת הרב היתה במלים אלה: "דף אחד של גמרא שקול כנגד כל המדעים כולם", ואף הביא ראיה חותכת: "הנה הרב דרעי. האם למד מדעים? וראה למה הגיע!"

והנה, לתדהמתני, התברר לי שכאשר לקה בלב, פנה דווקא לרופאי בית החולים "הדסה", כדי להעזר במדעי הרפואה ובאמצעים הטכנולוגיים-רפואיים, שהם פרי הביאושים של אותם "מדעים מיותרים".

תמה אני אם קודם לכן ניסה אותו הרב מתכון מפורש למחלתו המצוי במסכת עירובין: "אמר אביי, אמרה לי אם: מי שיש לו חולשת הלב יביא בשר שוק של איל ויביא צפיעי בקר של ניסן... ויצלנו וישתה אחריו יין מזוג".

תרופה זו לא רק שהיא כיום בהישג יד, אלא שהיא כנראה טעימה הרבה יותר מרוב התרופות הניתנות ב"הדסה" (אם מתגברים על דעות קדומות מסוימות בענין צפיעי הבקר).

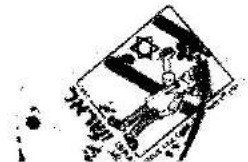
אך אולי לא מחולשת הלב סובל הרב, אלא משברירי לילה... לזאת מצוי טיפול מעולה והולם במיוחד במסכת גיטין: "לשברירי לילה - יביא חבל של שיער ויקשור רגל אחת שלו ורגל אחת של כלב, ותינוקות יקשקשו אחריו בשברירי חרס ויאמרו לו: כלב זקן, תרנגול שוטה", ויגבה שבע אומצין משבעה בתים, ויאכלן על אשפי העיר" וגו'.

אם במקום להשתמש בתרופות בדוקות אלו, העדיף הרב לפנות לרופאים סוררים ומורים, מחללי שבת, אוכלי טריפות ואולי אף בועלי נידות (כלשונו העדינה) הרי אני חושש מאד שהרב שכח את תלמודו ואת אשר הוא הטיפף לצאן מרעיתו.

מדוע שכח? אנו יכולים רק לנחש, אך גם בזאת אפשר להיעזר בתלמוד. במסכת הוריות מצויה רשימה של עשרה דברים הגורמים לשכחה. קשה לי להניח שהרב עבד תחת אפסר הגמל, שלא כל שכן תחת הגמל עצמו, או בין שני גמלים. בוודאי שלא עבד בין שתי נשים - הרי הוא עצמו הזהיר את קהל ישראל (הגברים, כמובן) שלא יעברו בין שתי נשים או בין שני חמורים...

מכל עשרת גורמי השכחה שברשימה נראית לי רק אפשרות אחת: "העובר מתחת ריח רע של נבלה". זו בודאי נבלתו של אותו בר-מינן פוליטי אותו העמיד הרב בפני כלנו כדוגמא ומופת.

פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל אביב

תגובה לכתבתו של דורון קורן (גיליון 15), "איך אבדנו את התנ"ך?"

מתוך התרגשות רבה קראתי את מאמרו של דורון קורן. בצלילות רבה עם ידע רב ובאמות מידה חיוביות ואנושיות בוחן קורן ומאפיין את זניחתם העצובה של פלגי עם ישראל את ספר התנ"ך היפה,

האנושי והחכם מכל, אשר נכתב מעולם.

אני רוצה לברך מכל לבי איש כמו קורן, אשר באומץ לב אינו נרתע מלקיים את חובתו/זכותו כאדם הומניסטי בעל תודעה ערה ובוחנת, ומעביר לתלמידיו את מסר גדולתו ואנושיותו של ספר הספרים.

החן הרב שבו היתה שזורה כתיבתו מעיד על הכותב עצמו.

הייתי רק רוצה להוסיף גוון קצת יותר אופטימי: לעניות דעתי רבים הם הישראלים המזדהים עם דבריו של קורן, הרבה יותר מכפי ששיערם. ציבור זה הוא באמת מפורז ואינו מגובש אבל פתוח לכל קשב המדבר בו, בזהותו האמיתית שהתנ"ך הוא אולי המעצב הקדמון שלה.

אריקה חושני, נבעת טל

"הכותל בידם"

האם ידעתם שהכותל המערבי הוא מה שהיה פעם קדוש הקודשים של בית המקדש? האם ידעתם ששלמה, בונה המקדש, היה מלך צדיק שגידש את כל הנוכריות מישראל? האם ידעתם כי בית המקדש נחרב בגלל שנאתם של החילוניים לדתיים? האם ידעתם שמאז ומתמיד היתה רחבת הכותל אתר קדוש שהכניסה אליו מותרת רק לחובשי כיפות?

את כל אלה למדתי בערב ט' באב, בעת ביקור שערכת ברחבת הכותל המערבי בירושלים.

רצינו לבקר במקום שיש לו סמליות כה רבה לכולנו. בשעה שש בערב הרחבה העצומה ריקה עדיין. עוד כמה שעות יבואו לכאן אלפים, עשרות אלפים, כדי לקונן על חורבן הבית. ליד הכותל עצמו רק כמה עשרות אנשים. הרחבה עצמה גודרה בחומות אבן, כנראה כדי לרמוז, מכאן הכניסה מותרת רק לאנשי/למיוחסים/ ליראי שמים. כוחות משטרה גדולים מסביב. משיחת אקראי אני למד ש"הכופרים" ימ"ש, אלה המכנים עצמם רפורמים וקונסרבטיבים זוממים להכות שוב. גדודים גדודים ניצבים "כוחות הביטחון", כדי לסכל את מזימתם הרשעה - לשאת כאן את תפילתם.

אנחנו צועדים לאיטנו, עוברים את השער ומתקרבים אל האבנים הגדולות שבחומה. משהו צועק לעברי. אני מסתובב. יהודי עב בשר, אץ אלי ותוחב כיפת נייר לידו. "שכחת", הוא קובע, ספק אומר, ספק שואל. "לא שכחתי" אני משיב. "באתי לבקר בכותל, לא בבית כנסת!". הוא מביט בי במבט נדהם, מכחך בגרונו, מהסס רגע ואחר אומר בתקיפות. "חייבים. זה מקום קדוש". מי קבע אני שואל. "הרבנים!" הוא משיב ומביט בי בעויונות. בידו הוא עושה סימן כדי להזעיק עזרה. מצטרף אלינו יהודי לובש שחורים, כנראה אחד משומרי הסף של המקום המכונה בפי הסובבים "הרב".

"למה אתה לא שם כיפה על הראש?" הוא שואל. "במסגד גם היית נוהג כך?" "ודאי שלא" אני עונה, "אז למה כאן עתה פוגע במקום קדוש?". "סליחה" אני תמה. "מסגד הוא מקום מקודש, כך גם בית כנסת. האם כאן בית כנסת?" "זה מקום קדוש", הוא צועק, "תתבייש לך. איך אתה מעז. בגלל כמון נחרב בית המקדש". לידו בחור צעיר, המציג עצמו כחוזר בתשובה, שהיה "חילוני כמוני", גילה את האור וחזר אל חיקה החם והמחבק של היהדות. "תאמין לי" הוא אומר "ביקור אחד אצלי ביישיבה, שיחה אחת עם כבוד הרב, ואתה מגלה את האמת. אתה לא מבין שאתה הולך בחושך. תפתח עיניים תראה

לא היה להם דור רביעי מעולם

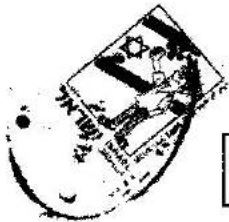
מה קורה בעולם לילדי הדור השני או השלישי של יהודים רפורמים? אין בעיה - אין דור שלישי או רביעי. הם כבר מזמן התבוללו. הכרתי דוברי הונגרית נאולוגים (רפורמים) - לא היה להם דור רביעי מעולם.

תקוה אלדור, ירושלים.

תגובת המערכת:

אנו חיים בארץ בה הדור השלישי והרביעי של צאצאי מייסדיה החילונים והאתאיסטים ברובם, ממשיכים להיות בה כיהודים ישראלים חילוניים.

יש להוסיף כחומר למחשבה שבהתחשב בעובדה שבערך 90% מן היהודים בעולם כיום אינם שומרי מצוות הדרות השלישי והרביעי של צאצאי אבותיהם האורתודוקסים מלפני 100-200 שנה, כבר מזמן אינם כאלה.

ליברל אמיתי

ד"ר בריימן הוא כנראה ליברל אמיתי, אבל גם עוור לנעשה בקרב אוכלוסיות שאינן מתפרנסות מפרופסורה באוניברסיטה. אילו בצמוד לדירתו היה נכנס לגור הרב קוק (בעלה של לאה מטבריה), אילו היו שורפים תחנות אוטובוס בשכונתו, אילו ילדיו או נכדיו היו מותקפים ע"י סוטים (לפרטים: מתן זהבי) - יתכן שהיה מוצא את עצמו כגזען הרבה יותר קיצוני מאשר נבחרו "יש" לכנסת. בתור ליברל בעל השכלה גבוהה מותר היה לד"ר בריימן לפחות לבדוק "הכצעקתה" לפני שהוא מדביק את הגזענות על ציבור הולך וגדל.

גילה בליכפלד, רמת-גן.

תגובה למכתביהם

של ד"ר שטייניץ וד"ר בריימן (גיליון 15)

שני המלומדים מפגינים, אולי משום נאורותם ואולי משום מינותם, עוזף ליברליות כלפי החוגים החרדים. ד"ר בריימן טוען שהוא "ליברל אמיתי", ולכן הוא מתקמם ומוחה על דברי עו"ד פריצקי

איזה יופי יש כאן. תפסיק להתנהג כמו בהמה". תבדו, אף הוא חוזר בתשובה, מלמדני שכאן, ממש כאן, עמד הכוהן הגדול והקריב קורבנות. "איך אתה מעז, הרי אתה יהודי ובכל יהודי יש ניצוץ של קדושה".

לויכוח מצטרף יהודי גברתן, שכיפה ענקית על ראשו. "מה אתה מקשקש לו, אתה לא רואה עם מי יש לך עסק? אלה כולם פושעים, לא יהודים אלה". הוא מאדים מכעס, שולח אלי יד וצועק "אתה עוכר ישראל", ו"הרב" מחרה אחריו "תסתלק מכאן". "למה?" אני מתמם, "זה שייך לך?". "כן!" הוא משיב נחרצות, "זה שייך לנו". "מי זה לנו?" אני שואל, "לא אתה, אתה בכלל לא יהודי. אתה חולה נפש, גוי, משומד. תסתלק מכאן, פריצ'ס!".

אני מנסה לומר דברי הגיון. המקום הזה הרי נכבש ע"י צה"ל לפני 32 שנים. עד לפני כמה שנים זה היה שייך לכולם. אפשר היה להכנס ולצאת ללא שום מיגבלות. זהו אתר לאומי, חלק ממורשת התרבות של כולנו, חילונים ודתיים. מי שמפקיע אותו והופך אותו לבית כנסת מגרש את רוב העם שאינו שומר מצוות.

החוזר בתשובה חוזר כמו במנטרה אחרי דברי רבותיו: "אתה יהודי אתה, במה אתה שונה מבהמה?" ומשתתף נוסף מביט בי ברחמים, ואומר: "אם היית לומד יהדות לא היית מדבר ככה..." "איך ככה?" אני שואל, "לומד ממי, מרבנים שמעודם לא למדו על בית ראשון ושני, מחכמים שבשבילם אין ולא היתה שיבת ציון, מי אתה מציע שילמד אותי יהדות, חוזר בתשובה שמספר לי שהקיר הזה הוא קודש הקדשים ושלמה המלך בעצמו עמד כאן או אולי אתה שטוען שמי שלא מאמין בקדוש ברוך הוא בכלל לא יהודי?".

"הגברתן", שאין לו מענה של ממש לדברי, שקץ בהקשבה שהם מעוררים, שולח ידיים. מרפק בכתף. מנסה לגרור אותי החוצה. מסביב התקהלות. דתיים רובם, גם כמה חילוניים. כולם מקשיבים (הויכוח נמשך קרוב לרבע שעה). אין אחד שתומך בדעתו.

ההתקהלות מעוררת את תשומת ליבם של "כוחותינו". שוטרים בכחול ובירוק מקיפים אותנו, מאתרים את המוקד של הפרת הסדר, ומצווים עלי בתקיפות לפנות את השטח.

בצאתנו מן הרחבה ניגש אלי צעיר חרדי. "שמעתי את הויכוח" הוא אומר, "תגיד לי רק דבר אחד: באלוהים אתה מאמין", אני מחייך ועונה "אלוהים שאני מאמין בו הוא לבטח לא האלוהים שלך". "ידעתי, הוא לוחש. "אתה כופר, אתה גוי, גוי גמור. בגללך היטלד הרג יהודים" וכך הלאה וכך הלאה...

בדרכי לכיוון שער ציון אני פוגש ידיד, את הרב אהוד בנדל, נשיא התנועה הקונסרבטיבית בישראל, העושה דרכו לשאת תפילה ליד הכותל. "זה אבוד" אני אומר לו, "הכותל בידם! הם לא יתנו לך. אתה הרי גרוע ממני. אני סתם חילוני, מין 'תינוק שנשבה', אבל אתה... אתה אויב רחמנא ליצלן, הסיקריקים לא יתנו לך, בשבילם אתה גרוע מטיטוס".

אבי יובל, רחובות

הצטרפו כמנויים ל"יהדות חופשית"

מחיר המנוי השנתי ל-6 גליונות: 150 ש"ח
(75 ש"ח לסטודנט במוסד להשכלה גבוהה). מחיר הגליון הבודד 30 ש"ח

נא לחייב את כרטיס האשראי שלי ישרכארט/ויזה בסך ש"ח

מצ"ב המחאה ע"ס ש"ח

מס. כרטיס

שם המנוי

בתוקף עד ת"ז

כתובת מיקוד

תאריך חתימה

טלפון פקס

אמיתית" פירושה התאבדות חילונית-ציונית, חברתית-אדיאולוגית-ערכית, אין חלקי ונפשי עם ליברליות עקמומית כזו.

חיים נקר, בת-ים.

מיעוט אינטלקטואלי מיוחד בחשיבותו

לקראת חודש יוני הודעתם למנויי "יהדות חופשית" כי הוצאת הגיליון הקרוב תתעכב, שכן ראיתם צורך לאחד שני גיליונות ולהוציאם כאחד, ולפיכך יצא הגיליון הקרוב רק בחודש ספטמבר. יפה נהגתם בהודיעכם על האיחור מראש, ותודת המנויים נתונה לכם על הודעה זו בודאי, ומה טוב שסיבת העיכוב ידועה. עם זה, העיכוב הזה מעורר אצלי - וקרוב להניח שלא רק אצלי - תרעומת. לאחר הודעתכם הקודמת - שהיתה בשורה משמחת ומרעננת - כי "יהדות חופשית" יצא מכאן ואילך באופן סדיר וקבוע ובמתכונת חדשה ואקטואלית, שמחנו כולנו על כי מעתה נזכה להזנה אקטואלית ואינטלקטואלית סדירה של חומר מענין, מעורר מחכים ומעודד, וקורא "יהדות חופשית" - מיעוט אינטלקטואלי מיוחד בחשיבותו - זקוקים להזנה זו.

ועתה באה ההודעה החדשה בדבר העיכוב בהוצאת הגיליון ושיבשה שמחת-לב זו. וחבל. אני מבין שיש אילוצים ויש בודאי שיקולים כבדי-משקל המחייבים דחייה ועיכוב והשהייה לפעמים, ואיני בא בטרוניה על כך; עם זה, ראוי שאכן תשתדלו ביותר ש"יהדות חופשית" יצא לאור באופן סדיר, קבוע ושוטף, לתועלת הקוראים, הנאתם, השכלתם, עדכונם ושמחתם.

ח.ג., בת-ים

(השם שמור במערכת)

תגובת מערכת "יהדות חופשית":

אנו מודים לקורא ח.ג. על איחוליו ל"יהדות חופשית" במתכונת המורחבת ומאמצים את ביקורתו המוצדקת. נעשה ככל שביכולתנו להבטיח את הופעתו של "יהדות חופשית" כדו-ירחון, ונשאף אפילו להרחיבו לירחון בעתיד. כל זה תלוי בהצלחתו להרחיב את מעגל הקוראים המנויים. אנו קוראים למנויים הוותיקים שלנו להטות שכם בסיוע להפצת "יהדות חופשית" למנויים נוספים על מנת לאפשר לנו לעבור מעבודה שנעשית כיום כמעט כולה בהתנדבות, לאיכות משופרת שתתבסס גם על מאמרים בתשלום.

באשר להקמתו והפעלתו של מרכז חרדי בשכונת מגוריהם, רמת אביב ג'.
אפשר שאני אינני "ליברל אמיתי", משום שהליברליות שלי מצדדת בפלורליזם ובשויון חברתי ואידיאלי, אך איננו רואה שום ליברליות בהשלמה "דמוקרטית" עם כניסתם של חוגים חרדיים לאיזורי מגורים חילונים מובהקים. כניסתם של חוגים חרדיים לאיזורים אלה אין להשוותה בשום פנים לכניסת ערבים לתוכה. כניסת החרדים איננה תמימה, היא מיסיונרית מעצם טיבה ותכליתה, וכוונתה הסמויה (שתיהפך לגלויה ומוצהרת בגדול כוחם ויכולתם של החרדים) היא לפעול לשינוי מגמתו של אופי האיזור החילוני ותושביו, בדרכי-נועם ובמתק שפתיים דמוקרטי בתחילה, ובסגנון תוקפני גובר במשך הזמן, בהשתנת הנסיבות.

ערבים, לעומת זאת, הבאים לגור בקרב יהודים (ואודה ולא אבוש, אף ממגמה זו אין דעתי נוחה), אין להם כל כוונה להשפיע על אורחות חייהם וסגנון חייהם של היהודים, והם חפים מכל מגמה מיסיונרית לאומית או דתית. כל עניינם הוא מגורים. כשאני לעצמי איני מצדד לא במגורי ערבים ולא במגורי חרדים באזורים חילוניים - יהודיים מובהקים, אך ההשוואה של ד"ר בריימן לגזענות כלפי החרדים אינה אלא דמגוגיה בעיניי. מה גם שהליברליות שלי תובעת סימטריה גם מיריבי, וכל עוד החרדים והדתיים מעדיפים לייחד לעצמם איזורי מגורים נפרדים, חו זכותם, אין כל סיבה שהחילונים יאלצו לכפות על עצמם ליברליות עקומה, בנוסח בית-מדרשם של ד"ר בריימן ושותפי דעתו.

לד"ר שטייניץ אין דבר נגד חזרה בתשובה, ואף לא נגד ההחזרה בתשובה. כחוזר בתשובה לשעבר, יש לי הרבה נגד תופעה זו, שאין לה כל זיקה כמעט לראיון התשובה הדתי-נפשי האמיתי הנזכר במקורותינו החז"ליים, שאינו אלא תהליך תיקון נפשי והטהרות רוחנית פנימית מתקנת ומיטיבה. ה"חזרה בתשובה" בימינו משתמשת - כחלק מגניבת-הדעת של תעשיית ההחזרה בתשובה - בכינוי היהודי המקורי קליפה מילולית חיצונית, להסוות בה תהליך חברתי הרסני ושלילי במהותו על-פי-רוב (אף-כי לא באופן כוללני, ותמיד אפשר למצוא דוגמאות ליוצאים מן הכלל). זהו תהליך שביסודו התחרדות, שלילת הציונות והחילונית, שלילת החשיבה החופשית הספקנית-מדעית ושלילת העצמאות האישית של הפרט (המושפע בקיום תרי"ג מצוות, בלי כל ערעור והרהור, שהרי הכל "דברי אלוהים חיים"), שלילת הפלורליזם, הדמוקרטיה המערבית, התרבות האוניברסלית, השוויונות החברתית והמוסר ההומניסטי-ליברלי המחייב צדק אנושי-חברתי שלא לפי בחנים (קריטריונים) הלכתיים-תורניים, שלילת ההשכלה הגבוהה המדעית-ביקורתית, ואף שלילת שירות צבאי (לגברים ולנשים כאחד), ותרומה יצרנית לחברה הכללית החופשית. אם "ליברליות

הצטרפו כמנויים
לי"יהדות חופשית"